

Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
Φιλοσοφική Σχολή
Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Π. Μ. Σ. “Αρχαίος Κόσμος: Ιστορία και Αρχαιολογία”
Κατεύθυνση Αρχαίας Ελληνικής και Ρωμαϊκής Ιστορίας

Διπλωματική Εργασία
Ο Πλούταρχος και οι μεγάλοι άνδρες της αθηναϊκής δημοκρατίας:
Η περίπτωση του Κίμωνα

Χαράλαμπος Μεϊμαρίδης (Α. Μ. 55)

Εξεταστική Επιτροπή:

Ηλίας Κουλακιώτης, Επόπτης

Κατερίνη Λιάμπη

Άγγελος Ζάννης

Μεταπτυχιακή εργασία υποβληθείσα για την εκπλήρωση των προϋποθέσεων
απονομής μεταπτυχιακού τίτλου του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Ιωάννινα 2023

© (Χαράλαμπος Μεϊμαρίδης)

Περιεχόμενα

Βραχυγραφίες.....	3
Εισαγωγή.....	4
<u>Ενότητα Α΄:</u>	
Δάμων Περιπόλτας.....	10
Η δολοφονία του ιστορικού: ποιος, πώς και γιατί σκότωσε τον Θουκυδίδη	18
Κίμωνος Αγωγή.....	27
Παυσανίου Τελευτή.....	31
<u>Ενότητα Β΄:</u>	
Κίμωνος Βίος... ..	36
Η μάχη του Ευρυμέδοντα και η Ειρήνη του Καλλία	42
<i>Τοιοῦτος μὲν ὁ Ἑλληνικὸς ἡγεμὼν</i>	48
Συμπεράσματα	60
<u>Βιβλιογραφία</u>	
Εγκυκλοπαίδειες-Λεξικά	63
Άρθρα, Μονογραφίες, Συλλογικοί Τόμοι.....	65
Αρχαία Κείμενα-Αποσπάσματα.....	78

Βραχυγραφίες:

ALgrM	Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie
CQ	The Classical Quarterly
EI	The Encyclopedia of Islam
FGrH	Fragmente der Griechischen Historiker
GM	Griechische Mythologie
GRBS	Greek Roman and Byzantine Studies
LGNP	A Lexicon of Greek Personal Names
RAC	Reallexikon für Antike und Christentum
RE	Real-Encyclopädie
RhM	Rheinisches Museum für Philologie
TAPA	Transactions and Proceedings of the American Philological Association

Εισαγωγή

Αντικείμενο της εργασίας μου εκτός από τον Βίο του ίδιου του Κίμωνα, έναν Βίο που διακρίνεται για τη συντομία, την ευθύτητα, την αμεσότητα, τη μεστότητα του¹ είναι οι λανθάνοντες βίοι που περιλαμβάνονται στον δικό του. Θα προσπαθήσω να αναλύσω, συνοπτικά, πώς ο Πλούταρχος τους αξιολογεί. Οι πηγές του και η αντίληψή του για τη βιογραφία είναι σημεία αναφοράς, αποτελούν όμως ειδικά φιλολογικά ζητήματα και δεν θα ασχοληθώ διεξοδικά. Η πληθώρα των παρεμπιπτόντων ζητημάτων δε θα μας απασχολήσουν εξαντλητικά. Η σημασία όλων αυτών για τη φιλοσοφία του με απασχόλησε, όμως μια διεξοδική μελέτη της θα απαιτούσε περισσότερες λέξεις και χρόνο.

Το έργο

Τα σημαντικότερα έργα σχετικά με το Βίο του Κίμωνα είναι: *Die Quellen Plutarchs im Leben des Kimon*, 1867, η διδακτορική διατριβή του F. Rühl, το *Die Quellen in Plutarchs Kimon*, 1923, η διατριβή του W. Graf Uxkull-Gyllenband, η οποία επανεκδόθηκε αναθεωρημένη υπό τον τίτλο *Plutarch und die Griechische Biographie*, 1927, το *Life of Kimon, with translation and commentary*, 1989, του A. Blamire και το *Introduzione, Traduzione e Note a Cimone/Lucullo*, 1999 (1^η έκδοση 1989), των B. Scardigli, M. Manfredini, S. Fuscagni και B. Mugelli. Εγώ δεν μελέτησα μονάχα το πρώτο. Η (αναθεωρημένη-δε μελέτησα το αρχικό βιβλίο-) δουλειά του νεαρού κόμη είναι βασισμένη και σε αυτό το πρώτο, προγενέστερο έργο και αρκετά παλιά. Το έργο σχολιασμού του Blamire παρά την όποια κριτική θα μπορούσε κανείς να του ασκήσει για ορισμένες αβλεψίες παραμένει η πιο εμπειριστατωμένη δουλειά πάνω στο θέμα. Το βιβλίο των τριών Ιταλίδων και του ενός Ιταλού έχει λιγοστά σχόλια, σύντομες εισαγωγές και παραρτήματα, είναι όμως ιδιαίτερος επιμελημένο. Τα τρία αυτά έργα απετέλεσαν και την σπονδυλική στήλη αυτής της εργασίας. Ζητώ την κατανόηση του αναγνώστη για την, ίσως καμιά φορά, κουραστική παράθεση αρχαίων χωρίων, η μετάφραση όμως ενός κειμένου είναι μια ειδική εργασία.

Ο κιμώνειος Βίος αποτελείται από 19 κεφάλαια: τα κεφάλαια 1-3 είναι το προοίμιο, τα κεφάλαια 4-5 καλύπτουν την παιδική ηλικία του Κίμωνα και τα πρώτα χρόνια της νεότητάς του έως την πολιορκία του κλεισμένου στο Βυζάντιο Πausανία, το κεφάλαιο 6

¹ Beck, 2014, 398-400.

είναι μια σύντομη παρέκβαση για το τέλος του Πausανία, τα κεφάλαια 7-11 μας πληροφορούν για τις πρώτες εκστρατείες με τον ίδιο τον Κίμωνα επικεφαλής και την πολιτική ή άλλη δραστηριότητά του στο εσωτερικό της Αθήνας, τα κεφάλαια 12-13 είναι αφιερωμένα στη μάχη στον Ευρυμέδοντα, τα κεφάλαια 14-18 μάς ενημερώνουν για τα τελευταία του χρόνια ως το θάνατό του και τέλος το κεφάλαιο 19 αποτελεί μια ιδιότυπη κατακλείδα, απολογισμό, αναστοχασμό της δράσης του και των ύστερων αυτού γεγονότων.

Το είδος και το αντικείμενο της βιογραφίας

Δύο είναι τα βασικά όργανα του Πλούταρχου στην απόπειρά του να συγγράψει έναν πετυχημένο βίο, η καταγραφή αποφθεγμάτων και η απεικόνιση σπουδαίων πράξεων. Μέσω του αποφθέγματος (ο πρωταγωνιστής λειτουργεί σαν *φιλόσοφος*) και της *μίμησης των πράξεων* (ο ήρωας ενεργεί ως *ήρωας*) συνήθως έξυπνων πολιτικών ελιγμών, ανδρείας στο πεδίο της μάχης, αλλά και άλλες πολλές απλές καθημερινές, ο Πλούταρχος προσπαθεί να μεταδώσει στον αναγνώστη του τα σωστά *ἔθη* (με την αριστοτελική έννοια του όρου) έτσι ώστε να ευελπιστεί να κατορθώσει τη διαμόρφωση του σωστού ἤθους.² Το ἤθος δε σημαίνει απλώς τον *χαρακτήρα* (επίσης αριστοτελική έννοια).³ Ο Βίος και κατ' επέκταση η Βιογραφία, για τον Πλούταρχο είναι συνυφασμένα με το ἤθος.

Εγκώμιο έχουμε ήδη με τον *Εὐαγόρα* του Ισοκράτη (γύρω στο 370 π.Χ.) και βιογραφία, όχι ιστορική, αλλά στηριγμένη σε χρονολογικά δεδομένα και με απολογητικό χαρακτήρα, έχουμε με τον *Ἀγησίλαο* του Ξενοφώντα (περίπου το 360 π.Χ.). Οι συνομιλητές των πλατωνικών διαλόγων βιογραφούνται τρόπον τινά. Ο Ξενοφών θα συγγράψει και την *Κύρου Παιδεία* (περίπου το 370 π.Χ.), μια μάλλον φιλοσοφική πραγματεία. Ο Μέγας Αλέξανδρος φυσικά, σε βάθος χρόνου, θα βιογραφηθεί ποικιλοτρόπως. Οι Περιπατητικοί θα είναι αυτοί που θα θεμελιώσουν το νέο αυτό λογοτεχνικό είδος. Η διαφορά τους από τον Πλούταρχο είναι πως δεν έχουν απεξαρτηθεί ακόμα από την ιστορία και πως θέλουν να εντοπίσουν τον ίδιο αξιακό κώδικα, αυτόν της Σχολής τους, σε όλους τους μεγάλους άνδρες, κυρίως πολιτικούς και στοχαστές του παρελθόντος. Οι *Χαρακτήρες* του Θεοφράστου (τελευταίο τέταρτο του 4^{ου} αι. π.Χ.) είναι ακριβώς η απόδειξη του εγκλωβισμού τους σε ορισμένες φόρμουλες προσωπικοτήτων, δεν προσεγγίζουν κριτικά την ιστορία. Στις αριστοτελικές *Περὶ τῶν ζώων ἱστορίας* ένα βιβλίο αφιερώνεται στους διαφορετικούς

² Αριστοτ., *Ῥητορική*, 1366a, 6 και *Ἠθικά Νικομάχεια*, 1103a-b.

³ Αριστοτ. *Ἠθικά Νικομάχεια*, 1104b3-5. Ορισμός, θεμελιώδη στοιχεία του ηθικού, χρηστού χαρακτήρα, *Ποιητική*, 1454a-b.

χαρακτήρες (!) των ζώων, ευφάνταστο, αλλά πεζό, ρηχό. Όρισαν έτσι τον χαρακτήρα ως κάτι το αμετακίνητο, εξαιρετικά δύσκολο ή και αδύνατο να αλλάξει, μην αφήνοντας πολλά περιθώρια να ελπίζει κανείς. Εκτός αυτών θα συγγράψουν συνοπτικούς ιστορικούς βίους των σχολιαζομένων από αυτούς συγγραφέων, περιορισμένου όμως μεγέθους, αξίας, σημασίας. Θυμίζουν αρχαιακούς καταλόγους. Εξαίρεση σε όλη αυτήν τη μονοτονία αποτελεί ο *Βίος του Εύριπίδη* του Σατύρου (δεύτερο μισό του 3^{ου} αι. π.Χ.). Οι βίοι του Ομήρου και του Αισώπου αποτελούν ενδιαφέρουσες προσπάθειες, αλλά μάλλον πρόκειται για κοινά μυθεύματα και όχι βίους. Το ίδιο θα πρέπει να θεωρήσουμε και τους βίους και τις διηγήσεις περί των 7 Σοφών, διαφορετικά στην καλύτερη των περιπτώσεων αποτελούν ανεκδοτολογικές συλλογές, περιορισμένης έως και μηδαμινής ιστορικής αξίας. Οι βίοι του Αρχιλόχου και άλλων ποιητών ή ρητόρων μάλλον εμπίπτουν στην ίδια κατηγορία. Οι βίοι λαών και τόπων αποτελούν διαφορετικό λογοτεχνικό είδος κι ας ονομάζονται βίοι. Στην πραγματικότητα, συχνότατα σε όλες τις προαναφερθείσες περιπτώσεις έχουμε να κάνουμε με τύπους, τυποποιημένους κι όχι εξατομικευμένους βίους.

Ο Νικόλαος ο Δαμασκηνός (δεύτερο μισό του 1^{ου} αι. π.Χ.) με την αυτοβιογραφία του ή μάλλον *τὸν Βίον καὶ τὴν Ἀγωγή του*⁴ και το έργο του *Περὶ Βίου καὶ Ἀγωγῆς Καίσαρος* τοποθετείται σε μια εντελώς διαφορετική κλίμακα. Συμπεριλαμβάνει ανέκδοτα και δίνει έμφαση όχι στον χαρακτήρα, έννοια περισσότερο σταθερή, αλλά στη διαμόρφωσή του μέσω της αγωγής και με μια εσωτερική, εξελικτική διαδικασία στην κατάκτηση του ήθους. Ο χαρακτήρας δεν είναι μόνο το σύνολο των εσωτερικών χαρακτηριστικών μας, μια τυχαία ομάδα στοιχείων, αλλά η ιδιαίτερη ένότητα που επιτυγχάνεται από την ένωση και την αρμονία τους, ο ενδότερος πυρήνας του ήθους μας. Δεν είναι απλώς η προσωπικότητά μας. Ο χαρακτήρας δεν συγκροτείται τυχαία και δεν επηρεάζεται μόνο από εξωτερικά ερεθίσματα. Μπορούμε να παρέμβουμε σε αυτόν και να τον αναδιαμορφώσουμε, εν μέρει, ελεύθερα. Αυτό εξαρτάται και από άλλους παράγοντες, αλλά κι από τη δύναμη της θέλησής μας. Πρωτίστως διαμορφώνεται εσωτερικά. Δεν είναι όμως μια διαδικασία αποκλειστικά ατομική.

Στο μεταξύ στη Ρώμη ο Κορνήλιος Νέπως (1^{ος} αι. π.Χ.) βιογραφεί τους σπουδαιότερους Έλληνες και Ρωμαίους κι ο Σουητώνιος τους Αυτοκράτορες (μέσα 1^{ου} αι. μ. Χ. με αρχές 2^{ου} αι. μ.Χ.). Τα Ευαγγέλια είναι μια ξεχωριστή κατηγορία μόνα τους. Ο

⁴ Απομνημονεύματα, όχι ιδιαίτερος επιτυχημένα, είχε γράψει κι ο Ξενοφών και ο Άρατος (3^{ος} αι. π.Χ.), αν και μάλλον έχουν τη μορφή απολογίας, του πρώτου περισσότερο σωκρατικής και απομνημονεύματα ή αυτοβιογραφία είχαν γράψει ορισμένοι Ρωμαίοι και ο Ιώσηπος (1^{ος} αι. μ.Χ.) αν και ασχολείται κυρίως με ορισμένα μόνο γεγονότα, απολογείται και φιλοσοφεί.

Βαλέριος Μάξιμος πάλι δεν έγραψε βίους με ανέκδοτα, αλλά μάλλον ανέκδοτα που συναρμολογούν βίους (1^{ος} αι. μ.Χ.). Ο Πλούταρχος είχε μελετήσει καλά τον Αριστοτέλη, η ηθική φιλοσοφία του δεν τον άφησε ανεπηρέαστο. Βασίζεται σε αυτόν για την όχι δα και τόσο πρωτότυπη θεωρία του περί ήθους.⁵ Βεβαιότατα και η βιογράφηση των Αυτοκρατόρων τον είχε αγγίξει. Υπό μια έννοια, ο ίδιος ο Πλούταρχος, η οικογένειά του και οι συνομιλητές του βιογραφούνται στα Ηθικά του.

Στην πραγματικότητα όσο δύσκολο κι αν είναι ή φαίνεται, η πορεία του ανθρώπου προς το καλόν είναι πάντα το επιθυμητό. Για τον Πλούταρχο έστω και η προσπάθεια γνώσης του μας τελειώνει. Οι άνθρωποι έχουν μέσα τους κάτι το θεϊκό, αλλά δεν δύνανται ολομόναχοι, δίχως καμιά εξωτερική βοήθεια, παρέμβαση να προχωρήσουν. Χρειάζεται φυσικά διδασκαλία και κόπος για να το γνωρίσουμε και κατακτήσουμε. Αυτό ακριβώς προσφέρει με τους Βίους και τα Ηθικά του, αυτήν την εξωτερική βοήθεια, ένα παιδευτικό πρότυπο. Η θέληση και η προσπάθειά μας για το καλό μας αποθεώνει. Όλοι μας έχουμε την δυνατότητα και την ευκαιρία.⁶

*Η φύσις*⁷ μας μας καθορίζει, μεταβολές όμως δύνανται να συμβούν, είτε εξαιτίας εξωτερικών παραγόντων, της τύχης, προσωπικής προσπάθειας ή της θεϊκής επενέργειας. Οι παράγοντες ίσως να μην είναι πάντα φανεροί, μα η μεταβολή και το *ἦθος* μας είναι πάντα αισθητά, αντιληπτά στους άλλους, σε αντίθεση με τον αληθινό χαρακτήρα μας. Εκείνος μπορεί να αποκαλυφθεί πολύ αργότερα. Η χρήση στο όλο πλουταρχικό έργο των λέξεων *ἦθος*, *φύσις*, *χαρακτήρ* δεν εμφανίζει τη συνέπεια που ένας σύγχρονος μελετητής θα ανέμενε.

Η Βιογραφία για τον Πλούταρχο δεν είναι η συγκέντρωση “πραγματικών” πληροφοριών για ένα πρόσωπο και η χρονική τους κατάταξη, όπως για τους αλεξανδρινούς εκδότες και υπομνηματιστές ποιητών. Χρησιμοποιεί πληθώρα πηγών, επιδεικνύει τα διαβάσματά του, γράφει ένα ογκωδέστατο έργο και περιλαμβάνει τα ηθικοπλαστικά ανέκδοτα και σχόλιά του, όχι για να εμπλουτίσει έναν κατά τα άλλα ξερό, στεγνό βίο, αλλά γιατί *ουσιαστικά και αυτά συναποτελούν έναν Βίο*. Ορισμένοι βέβαια από τους Βίους του ξεφεύγουν ακόμα κι από αυτά τα όρια, μας παρουσιάζουν εικόνες ξένων κόσμων, άλλων

⁵ Η προσφορά του Αριστοτέλη στην πλουτάρχεια σκέψη δεν περιορίζεται μονάχα στον τομέα του φιλοσοφικού στοχασμού. Για τον όχι καθ’ αυτό βιογράφο Αριστοτέλη, βεβαιότατα όμως ανεκδοτολόγο και αρεσκόμενο στις διηγήσεις περί σημαντικών πολιτικών και ποιητών Huxley, 1974. Για τον διάλογο μεταξύ των ύστερων πλατωνικών φιλοσόφων σχετικά με την αποδοχή ή μη στο «σύστημά» τους αριστοτελικών δογμάτων Rist, 1964, 64-68.

⁶ Για τους πλουταρχικούς Βίους ως παιδευτικό πρότυπο Beck, 2014, 21-24.

⁷ Αριστ., *Φυσικά*, 2, 1, 192b20-23. Zachhuber, Johannes, *Physis*, RAC Bd. 27 (2016), 744-781

εποχών (Θησέας, Λυκούργος, Σόλων, οι παραλληλιζόμενοι με αυτούς Ρωμαίοι, Αρταξέρξης).

Ο συγγραφέας

Ο Πλούταρχος γεννήθηκε γύρω στα μέσα προς το δεύτερο μισό του 1^{ου} αιώνα μ. Χ. και πέρασε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του στη Χαιρώνεια. Είχε μαθητεύσει κοντά στον Αμμώνιο. Είχε επισκεφτεί την Αίγυπτο και τη Ρώμη, γνώρισε τις γλώσσες των τόπων αυτών και δέχτηκε μεγάλη επιρροή από τους πολιτισμούς τους. Έζησε ύστερα από την πτώση της Ακαδημίας, μετά την κατάληψη της Αθήνας από τον Σύλλα, είναι φορέας ενός διαφοροποιημένου και αρκετά προσωπικού συστήματος σκέψης. Παράλληλα έζησε τον Μεγάλο Ιουδαϊκό Πόλεμο και το έτος των τεσσάρων Αυτοκρατόρων. Γνωρίζει καλά τα βάσανα και τα δεινά που φέρνει μια εξέγερση εναντίον της Ρώμης ή οι ενδορωμαϊκές συγκρούσεις. Επιθυμεί την σταθερότητα και την ειρήνη, δυσπιστεί όταν ακούει για αλλαγές, μάλλον τον τρομάζουν. Η ηθική του εξελίσσεται, συμβιβάζεται με τα πράγματα. Διαμορφώνει μια προσαρμόσιμη κατά περίπτωση φιλοσοφία. Η σκέψη του αλλάζει όσο ο ίδιος ωριμάζει. Είναι ένας «σύγχρονος» άνθρωπος, προσπαθεί να προσαρμοστεί στη νέα, ρωμαιοκρατούμενη, πραγματικότητα. Η παλιά Ελλάδα έχει παρακμάσει, η διεθνής, εκρωμαϊσμένη, αριστοκρατία κυριαρχεί και σε αυτόν τον κύκλο επιθυμεί κι ο ίδιος να ανήκει. Προσπαθεί να δραστηριοποιηθεί πολιτικά, πλησιάζει μεγάλους Ρωμαίους, ενδιαφέρεται για την ιδιαίτερη πατρίδα του, γίνεται πρόδρομος της Β΄ Σοφιστικής. Ο Πλούταρχος δεν είναι μοναχά κορυφαίος βιογράφος και φιλόσοφος. *“Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν (μὲ τὸν Ἀλβῖνο) ὁ Πλούταρχος ἀκολουθεῖ διαφορετικὴν γραμμὴν, διότι θέλει νὰ μείνῃ περισσότερο πιστὸς εἰς τὴν προγονικὴν κληρονομίαν. Δὲν εἶναι μόνον φιλόσοφος ἀλλὰ καὶ ἱερεὺς, ἀφωσιωμένος ταυτοχρόνως εἰς τὸν Πλάτωνα καὶ τὴν λαϊκὴν θρησκείαν, τὴν ὁποίαν ἐμπλουτίζει μὲ ξένα στοιχεῖα, χωρὶς ἴσως νὰ τὸ ἐννοήσῃ, ὑποχωρῶν ἐνώπιον τοῦ γενικοῦ ρεύματος τῆς ἐποχῆς. Καθίσταται οὕτω θεμελιωτὴς τῆς ἐπιστήμης τῆς θρησκευολογίας.”*⁸

Η μέθοδος της παρούσας εργασίας

Χώρισα την εργασία μου σε δύο ενότητες και επτά υποενότητες. Προσπάθησα τα δύο βασικά μέρη να είναι ισομεγέθη. Οι μικρότερες επί μέρους ενότητες προέκυψαν μοιραία, από την δομή του κειμένου, τη χρονική σειρά των γεγονότων και τους παρεμβαλλόμενους βίους άλλων προσώπων. Θα επιχειρήσω την ανάλυση, ερμηνεία,

⁸ Χρήστου, 1987, 59.

σχολιασμό του κειμένου. Σε μικρότερο βαθμό το σχολιασμό των ενδεχόμενων πηγών του Πλουτάρχου, του τρόπου με τον οποίο τις αξιοποιεί, το πώς διαμορφώνει το υλικό του και την μορφή του Κίμωννα επιχειρώντας να καταστήσει το βιβλίο του ευχάριστο και συνάμα διδακτικό για το εκλεκτό κοινό στο οποίο απευθύνεται, αυτό της ανώτερης τάξης.

Ενότητα Α΄

Δάμων Περιπόλτας

Το προοίμιο⁹ ξεκινά με το όνομα του Περιπόλτα¹⁰ του μάντη. Εκείνος οδήγησε τον βασιλιά Οφέλτα¹¹ και τους λαούς του από τη Θεσσαλία στη Βοιωτία.¹² Η Χαϊρώνεια ήταν η πρώτη πόλη, απ' όπου εκδίωξαν τους βαρβάρους και την κατοίκησαν. Πολλοί απόγονοί τους σκοτώθηκαν στους αγώνες κατά των Μήδων και των Γαλατών. Η τοποθέτησή τους πριν ή μετά τα Τρωικά δεν είναι εύκολη. Ο Όμηρος αναφέρει πρώτους τους Βοιωτούς στον νεών κατάλογο.¹³ Ο Ηρόδοτος γράφει για τη σύγκρουση Θεσσαλών και Φωκαέων στις Θερμοπύλες.¹⁴ Ο Θουκυδίδης αναφέρεται στις διάφορες μετακινήσεις της περιόδου πριν τα Τρωικά.¹⁵ Στις Θερμοπύλες οι Έλληνες αντιμετώπισαν και τους Γαλάτες. Το προοίμιο του πλουταρχικού βιβλίου εμπεριέχει ιλιαδικές νύξεις: ο μάντης, οι λαοί, οι ανδρείοι, η ερωτική αντιζηλία, ο φόνος.

Απόγονος των Περιπόλτα και Οφέλτα ήταν ένα παιδί ορφανό, *ὄνομα Δάμων*,¹⁶ *παρωνύμιον δὲ Περιπόλτας*, ξεχωριστό, αλλά απαίδευτο. Αυτός σκότωσε με τους μεθυσμένους φίλους του *αἰθάλω εἰς τὰ πρόσωπα* έναν Ρωμαίο την αυγή, ενόσω ο τελευταίος θυσίαζε στην αγορά, επειδή ενδεχομένως σχεδίαζε να βιάσει τον νεαρό Δάμωνα. Ο ανώνυμος Ρωμαίος πρώτα αποπειράθηκε με δώρα να “καλοπιάσει” τον Δάμωνα, συμπεριφορά τυπικά ελληνική. Ο Δάμων όμως ήταν αυτός που ήταν και οι Βοιωτοί φημίζονταν για την παρορμητικότητά τους. Ο έρωτας μεταξύ ομοφύλων ήταν χαρακτηριστικά πιο αποδεκτός και συχνότερος στη Βοιωτία.¹⁷ Ο Ρωμαίος ήταν ηγεμών

⁹ Πλούτ., Κίμ., 1-3.

¹⁰ Πρόκειται για ηρωικό όνομα, LGPN, III B, 343.

¹¹ Μαρτυρούμενο στη Θήβα, LGPN, III B, 329.

¹² Οι Οφελτιάδες ήταν κάποιο σημαίνον γένος της Χαϊρώνειας. Φαίνεται πως είχαν εξαφανιστεί, χαθεί τον καιρό του Πλουτάρχου, Πλούτ. *Περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ θείου...*, 558a.

¹³ Όμ., Ιλ, 2.494-510. Ορισμένοι από αυτούς γύρισαν πίσω πριν το τέλος του πολέμου, Πaus., 9.4.3.

¹⁴ Ηρόδ., 7.176.

¹⁵ Θουκ., 1.12.

¹⁶ Μαρτυρούμενο σε όλη τη Βοιωτία, όχι αποκλειστικά βοιωτικό LGPN, III B, 104-105.

¹⁷ Πλάτων, Συμπόσιο, 182a-c, Dover, 1989, ιδίως σελ. 80-104. Ο Πλούταρχος είναι ιδιαίτερος επικριτικός, στηλιτεύει τη διαφθορά και τη χυδαιότητα, ερχόμενος σε ρήξη με τις πλατωνικές διδαχές σχεδόν αναθεματίζει τις ομοερωτικές επιθυμίες, *Ερωτικός*, 751E. Σπουδαίοι άνδρες είχαν αυτήν την αδυναμία κι αυτό δεν τούς έκανε λιγότερο σπουδαίους, τη θεωρεί όμως αδυναμία. Σε κάποιους Βίους προσάπτει την κατηγορία αυτή σε ορισμένα πρόσωπα για να τα παρουσιάσει άμυαλα, παρασυρμένα, σε άλλους δικαιολογεί αυτό το παραστράτημα και τονίζει τη γενικότερη καλή εικόνα τους. Στους διαλόγους του οι άνδρες συγκεντρώνονται, πίνουν και συζητούν ως τις προχωρημένες ώρες. Δε βρισκόμαστε όμως στην

κάποιας ρωμαϊκής σπείρας. Οι Χαιρωνείς είχαν αναγκαστεί και στο παρελθόν να “φιλοξενήσουν” ρωμαϊκά στρατεύματα, πράγμα κοστοβόρο.¹⁸ Η πόλη καταδίκασε τον Δάμωνα σε θάνατο, φοβούμενη τους Ρωμαίους.¹⁹ Αυτός γύρισε και σκότωσε τους άρχοντες. Τότε ο Λεύκιος Λικίνιος Λούκουλλος έφτασε επικεφαλής δύναμης και διαπίστωσε την κατάσταση.²⁰ Η μάχη των Ρωμαίων εναντίον του Αρχελάου, του στρατηγού του Μιθριδάτη, είχε μάλλον ήδη προηγηθεί.

Αργότερα, ο Δάμων λήστευε και τρομοκρατούσε την περιοχή και η πόλη για να τον ξεφορτωθεί τού έστειλε πρέσβεις και τον κάλεσε να αναλάβει τη γυμνασιαρχία. Εκείνος δέχτηκε κι επέστρεψε. Τότε τον σκότωσαν, στο πυριατήριο. Για πολύ καιρό φαινόντουσαν είδωλα, ακούγονταν στεναγμοί, για αυτό οι πατέρες μας, λέει ο Πλούταρχος, σφράγισαν τις θύρες του χώρου. Επιμένει πως μέχρι τις μέρες του ορισμένοι έβλεπαν όψεις κι άκουγαν φωνές ταραχώδεις. Έπειτα οι Ορχομένιοι προσέλαβαν ρωμαϊκόν συκοφάντην στην προσπάθειά τους να διώξουν για τους φόνους του Δάμωνα την πόλη της Χαιρώνειας. Ίσως εδαφικές διαφορές κρύβονταν πίσω από αυτήν την ενέργεια. Ο Ρωμαίος στρατηγός της Μακεδονίας θα δικαιοδοτούσε (η Βοιωτία αποτελούσε εκείνη την εποχή τμήμα της επαρχίας της Μακεδονίας). Ήταν χάρη στη μαρτυρία και την ευεργεσία του Λούκουλλου που η πόλη γλίτωσε τα χειρότερα. Για αυτό έστησαν λίθινη εικόνα του στην αγορά κοντά στον Διόνυσο, στεκούμενη μέχρι τον καιρό του Πλουτάρχου.²¹ Απόγονοι της ίδιας αιολιζούσης γενιάς με τον Δάμωνα ζούσαν ακόμα στη Φωκίδα.

Ο Πλούταρχος χρησιμοποιεί διάφορους επιθετικούς προσδιορισμούς για τους χαρακτήρες που αναφέρει κι εδώ, όμως, όπως και στις περισσότερες ιστορίες του, δεν καταλήγει σε κάποια κρίση, αναμένει από τον έμπειρο και καταρτισμένο αναγνώστη του να συναγάγει μόνος του το σωστό συμπέρασμα. Οι ακόλουθοι των Περιπόλτα και Οφέλτα ήταν φύσει μάχιμοι και ανδρώδεις, ο Δάμων ήταν Περιπολιτιάδης. Η παρορμητική όμως συμπεριφορά του έθεσε σε κίνδυνο την πόλη του. Μια άλλη ελληνική πόλη δε δίστασε να αξιοποιήσει την ευκαιρία προς όφελός της. Ο Ορχομενός αποπειράθηκε να διώξει την

κλασική εποχή και η εγκράτεια και η δημιουργία οικογένειας είναι υψίστης σημασίας για τη φιλοσοφία του, *Έρωτικός*, 767DE. Ο Πλούταρχος θεωρεί πως ακόμη και μια ιστορία αισχρότητας είναι ωφέλιμη, ιδίως για τον νέο αναγνώστη, τού προκαλεί αισχύνη και τον καθοδηγεί να αποφεύγει παρόμοιες πράξεις, *Πώς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν*, 20b.5, 32f. Για την αντίληψη του Πλουτάρχου περί έρωτος βλ. και Rist, 1964, 101-102.

¹⁸ Πλούτ., Σύλ., 16.8.

¹⁹ Για την κορυφαία σημασία της ειρηνικής συνύπαρξης με τη Ρώμη, Beck, 2014, 24-25.

²⁰ Πλούτ., Σύλ., 11.5. Το συμβάν αυτό τοποθετείται το 86 π.Χ. Η μάχη του Ορχομενού ενάντια στις δυνάμεις του Μιθριδάτη είχε προηγηθεί (88\87 π.Χ.).

²¹ Για την εισαγωγή αυτή και το όλο περιστατικό Ma, 1994, Beck, 2007, 33-44 και Beck, 2014, 339, 346.

Χαιρώνεια, ώστε αυτή να καταδικαστεί από τον έπαρχο της Μακεδονίας. Αντιθέτως, ένας Ρωμαίος, ο Λούκουλλος, προστάτευσε και υπερασπίστηκε τη Χαιρώνεια. Ο Δάμων ήταν εύσωμος και με σκληρό ήθος. Η ορφάνια του δε βελτίωσε τη διαπαιδαγώγησή του. Ο Λούκουλλος ήταν γενναίος, καλλιεργημένος, φιλέλλην. Χάρη στη μόρφωσή του είναι συγκρατημένος και παίρνει τις σωστές αποφάσεις, ο Δάμων αν και από ξακουστή γενιά είναι απερίσκεπτος. Το πολύ ποτό, τα ανεξέλεγκτα πάθη και η προσβολή των αρχόντων και των γερόντων είναι πράγματα ασυμβίβαστα με την αρετή. Η τιμή και η υπόληψη είναι δευτερεύουσες μπροστά στο συμφέρον της πόλης. Όσο κι αν δεν παραβλέπει ο Πλούταρχος την αξία της προσεκτικής μελέτης των πραγμάτων, της ψυχραιμίας, της σύνεσης, γνωρίζει την κοσμική τάξη. Ο Δάμων ήταν απόγονος μάντη και ξακουστών ηρώων, επομένως πρόσωπο άσυλο και ιερό. Η ατιμία και το κακό δηλητηριάζουν τα πάντα και μια λανθασμένη ενέργεια, ακόμη και επί καλώ, δεν έχει θετικά αποτελέσματα. Ο Δάμων φόνευσε τον Ρωμαίο την ώρα της θυσίας. Οι Χαιρωνείς απηύδησαν με τον Δάμωνα και τον δολοφόνησαν προδοτικά. Σαφώς ο Λούκουλλος είναι το προβεβλημένο πρότυπο, η πράξη αυτή όμως των συμπολιτών του Δάμωνα, παρά την επαίσχυντη συμπεριφορά του, δεν ήταν ορθή. Για αυτό τώρα οι όψεις και οι φωνές καταδιώκουν τους ανθρώπους υπενθυμίζοντάς τους τα σφάλματά τους. Η Μακεδονία είναι μια έννοια, μια δύναμη πάντα απόμακρη, συχνά όμως εγγύτατη. Εδώ, ο Ρωμαίος στρατηγός της Μακεδονίας επιδικάζει ελληνικές υποθέσεις. Παρακάτω ο Κίμων κατηγορείται πως δωροδοκήθηκε από το βασιλιά της. Η Μακεδονία και ο Αλέξανδρος γίνονται το μέτρο των πραγμάτων. Η πρώτη αναφορά του Πλουτάρχου στον Αλέξανδρο ή/και στη Μακεδονία βρίσκεται ήδη στο προοίμιο. Πολλές από τις επόμενες αναφορές του, όπως και η δεύτερη παρακάτω (κανείς πριν από αυτούς τους άνδρες δεν έκανε τέτοια πράγματα, κανείς πριν από αυτούς) δεν είναι ρητές.

Τη σημασία του ανεκδότου αυτού, της φυγής, περιπλάνησης και μετάβασης και του Δάμωνα Περιπόλτα, περιγράφει ο Vidal-Naquet στο βιβλίο του *“Le Chasseur Noir”*, αν και δεν χρησιμοποιεί αυτό το παράδειγμα.²² Το πρότυπο δηλαδή μιας τελετής μύησης, το πέρασμα από τον πολιτισμό στη βαρβαρότητα και πάλι πίσω, τη μετάβαση στην ενηλικίωση, στην ανδρική ζωή. Τα αντιθετικά ζεύγη και τα παράλληλα, οι αναλογίες, είναι πολλά: ο Δάμων με τους δικούς του περιπλανιούνται και εξερευνούν σαν τον νεαρό Ιάσονα. “Περιπολούν” τα περίχωρα της Χαιρώνειας, όπως οι Αθηναίοι Έφηβοι την αττική επαρχία, κινούμενοι στα σύνορα, στα ούρεια, επί των ορίων της επικράτειας της πόλης τους και του

²² Vidal-Naquet, 1983, 151-176.

“πολιτισμού” τους, στις εσχατιές, τη χώρα των κτηνοτρόφων και των κυνηγών. Η αθηναϊκή Εφηβεία προήλθε από μια αρχαιότερη τελετή ένταξης, μύησης, ενηλικίωσης, πριν θεσμοθετηθεί ως μια απομαγεμένη στρατιωτικοπολιτική πρακτική. Οι Έφηβοι εξακολουθούσαν να έχουν ορισμένες ιερατικές, τελετουργικές αρμοδιότητες, η Εφηβεία όμως ήταν πια αντικείμενο νομοθεσίας και δεν οργανωνόταν με βάση πατρώους, άγραφους, νόμους. Η προέλευσή της ανήκει στον κόσμο του μύθου. Στην ιστορία των Κουρητών και του Μελέαγρου από την 9η ραψωδία της Ιλιάδας,²³ την νυχτερινή επιδρομή του Δόλωνα από την 10η.²⁴ Στη μονομαχία του Ξάνθου και του Μέλανθου, των δύο πρωτοπαλλήκαρων της Βοιωτίας και της Αττικής αντίστοιχα, αλλά και ενανθρώπιση των εποχών, του θέρους και του χειμώνα. Ο Ξάνθος ήταν ο βασιλιάς της Βοιωτίας και προκάλεσε τον Αθηναίο ομόλογό του. Αυτός, όντας γέρος, έστειλε τον νεαρό Μέλανθο να τον εκπροσωπήσει. Ο Μέλανθος κατάφερε με απάτη να νικήσει και να επιβάλει την αθηναϊκή κυριαρχία στην αττικοβοιωτική μεθόριο. Έτσι προέκυψε η γιορτή των Απατούριων, του εορτασμού της “απάτης” και της εγγραφής των νέων στους φρατριαστικούς καταλόγους. Ο Ρωμαίος ενδεχομένως επιθυμούσε να κατηγήσει, να μύσει τον νεαρό Δάμωνα σε κάποιου είδους μυστηριακή, οργιαστική τελετή, τελικά όμως είναι ο ίδιος ο προσφερόμενος ως σφάγιο. Φυσικά και στα Απατουρία θυσιαζόταν ένα πρόβατο ή ένας τράγος. Η θυσία του “κουρείου” σε συνδυασμό με το κούρεμα της κεφαλής, τη θυσία της κόμης, αποτελούσαν συστατικά στοιχεία της γιορτής. Ενδεχομένως οι τελετουργικές μονομαχίες μεταξύ νεαρών να αποτελούσαν κάποιον εορτασμό προς τιμήν του Διονύσου Νυκτερινού ή Μελαναιγή ή Αγένειου. Μετά την ολοκλήρωση της Εφηβείας και τη μετάβασή τους, τη μέρα της γιορτής, οι νέοι έβγαζαν τη μελανή χλαμύδα τους για να φορέσουν τη λευκή και να λάβουν τον οπλισμό τους. Ήταν πλέον έτοιμοι να ζήσουν όπως οι άνδρες, να μετέχουν στη φάλαγγα και να νυμφευθούν γυναίκα.

Ο Δάμων κι οι ηλικιώτες του θυμίζουν τους Σκότιους της Κρήτης, αθώα αγόρια που ζουν ακόμα στο “σκότος” και δεν έχουν αντικρίσει το “φως”. Το “σκότος” είναι η ζωή στο σπίτι υπό την γονεϊκή κηδεμονία, παρέα με τα κορίτσια. Το “φως” είναι η αρπαγή τους από έναν ενήλικο άνδρα και η περιπλάνησή τους στα δάση και τα όρη, μια κυνηγετική περιπέτεια. Η επιστροφή στην πόλη και η ολοκλήρωση της τελετής κατέληγε στη δωρεά από τον γηραιό στον νέο άνδρα της πολεμικής του εξάρτυσης. Δεν είχαν όλοι οι Κρήτες νεαροί την τιμή και την τύχη τέτοιας μεταχείρισης και προνομίων. Μονάχα ορισμένοι

²³ Όμ., Ιλ., 9. 529-605. Ειδικά για τον Μελέαγρο βλ. και GM, 88-100.

²⁴ Όμ., Ιλ., 10. 313-579.

επίλεκτοι, γόννοι αριστοκρατικών οικογενειών και έπειτα σημαίνοντα και ηγετικά μέλη της κοινότητας. *Laudi in Creta ducitur adolescentulis quam plurimos habuisse amatores.*²⁵

Η ομοιότητα με την σπαρτιατική Κρυπτεία, πρακτική περισσότερο πολιτική, επισφράγισης της πίστης πειθήνιων εφήβων φονιάδων στη Λακεδαίμονα, μόνο συμπτωματική δεν είναι. Η Κρυπτεία αποτελούσε το τελικό στάδιο της Αγωγής. Μονάχα οι άριστοι έφταναν σε αυτό το επίπεδο. Ο Κρύπτειος είναι το ακριβώς αντίθετο του οπλίτη: “γυμνός”, δίχως πανοπλία, σχεδόν άοπλος, δεν έρχεται τη νύχτα, έρχεται «σαν τη νύχτα», ένας απατεώνας δίχως τάξη, θηρίο, κτήνος που πρέπει να αρπάξει, να κλέψει το λιγοστό φαγητό του, σε αντίθεση με τους ενήλικες συμμετέχοντες στα Φυδίτια. Η Κρυπτεία είναι η άλλη όψη της κατά τα φαινόμενα μόνο εύτακτης Σπάρτης. Και δεν είναι το μόνο παράδοξο: στη Σπάρτη, σε αντίθεση με τους Εφήβους της Αθήνας και τους νεαρούς της Κρήτης, ήταν η γυναίκα η θυσιάζουσα την κόμη της και το θύμα νυχτερινής αρπαγής τη μέρα του γάμου της.

Η μέθη, ιδιαίτερο γνώρισμα των Θρακών και των Σκυθών²⁶ και η στιγμή του φόνου, την αυγή, εν ώρα θυσίας, απλώς επικυρώνουν και ενισχύουν την όλη εικόνα-ιδέα της μετάβασης. Κάθε λέξη που χρησιμοποιεί ο Πλούταρχος είναι προσεκτικά επιλεγμένη: ο Δάμων και οι δικοί του χιμούν στους Ρωμαίους κινούμενοι, κρυφά, λάθρα, μυστικά. Το βάψιμο του προσώπου τους, μάλλον διονυσιακό στοιχείο, εκτός από την χρηστική του αξία, τους απανθρωποιεί, τους μεταμορφώνει σε άλλους, σε κάτι άλλο. Οι “κυνηγοί” κινούνται στη χώρα, έξω από την πόλη και “κυνηγούν”, ληστεύουν και σκοτώνουν. Ο φόνος του Ρωμαίου τους ανδρώνει, ο φόνος όμως των αρχόντων είναι το σημείο χωρίς επιστροφή, ο πλήρης εκβαρβαρισμός, η απόλυτη εξαχρείωση. Ο Δάμων δεν ανήκει πλέον στην πόλη και τον “πολιτισμό” της. Η πολιτική ζωή της πόλης, η παράδοση, η αρχή, η ανάγκη για οργάνωση, συγκρότηση, συσπείρωση, αλώνονται από την ορμή και το πάθος ξαναμμένων νεαρών. Οι πολίτες επικοινωνούν με μηνύματα και πρέσβεις με αυτούς τους πλέον “άλλους”. Υποκρίνονται πως επιθυμούν τον Δάμωνα γυμνασάραχο, θέση τιμητική και απολύτως ταιριαστή για τον Δάμωνα: ένας μαχαιροβγάλτης είναι κατάλληλος για να διδάξει στους νέους πώς να διαφυλάξουν την αγνότητά τους από όποιον την επιβουλεύεται, ιδίως αν αυτός είναι ένας ξένος. Ένας παιδευτος όμως δεν είναι ικανός να παιδεύσει άλλους.

²⁵ Corn. Nep., Prologus, 4.4-5.

²⁶ Οι λαοί αυτοί έπιναν *άκρατον οίνον*, Πλάτ., Νομ. 1.637d-e. Ο Ηρόδοτος θεωρεί την οινοποσία χαρακτηριστικό των πολιτισμένων κοινωνιών. Οι Σκύθες έπιναν κρασί μονάχα για τελετουργικούς σκοπούς, ήταν η επιβράβευση των καλύτερων πολεμιστών τους, δεν είχαν μεγάλης κλίμακας οργανωμένη παραγωγή, Ηρόδ., 4.66-70. Οι Θράκες ήταν ακόμα πιο αδίστακτοι. Ήταν αυτοί που δίδαξαν στους Σκύθες την κάνναβη, Ηρόδ., 4.73-74.

Τώρα όμως ο Δάμων προσφέρεται ως σφάγιο, παραλληλιζόμενος με τους αλειφόμενους στα Ερμεία, ως αμνοερίφιο για τη σωτηρία της πόλης. Ο αμνός όμως πρέπει με τη βούλησή του να προσεγγίσει το θυσιαστήριο, διαφορετικά το σημείο δεν είναι ενθαρρυντικό και ευόιο. Η πλαστή, ψεύτικη επιστροφή του κορυφώνεται με την τελετή της τελικής του μετάβασης, της μετεμψύχωσής του σε κάτι αλλότριο, μη ανθρώπινο, μη ένσαρκο. Το σίγουρο στην περίπτωση που μας ενδιαφέρει είναι η επιτυχημένη συνέχεια του Δάμωνα σε ένα άλλο, επόμενο στάδιο, αλλά η αποτυχημένη ένωσή του με τον Θεό, το πραγματικό, ουσιαστικό ζητούμενο για τον καθένα και ο εγκλωβισμός της ψυχής του σε ένα ενδιάμεσο επίπεδο. Η καταδίκη δηλαδή της περιπλάνησής του στην υλική, αισθητή, άρα κατώτερη πραγματικότητα, μια κατάσταση αμφίσημη, δυσυπόστατη, καταραμένη. Το ακριβώς αντίθετο συμβαίνει με την ψυχή του Κίμωνα στο τέλος του Βίου του.

Ακόμα κι αν παραβλέψουμε το υπερφυσικό στοιχείο της ιστορίας, δεν είναι εύκολο να κρίνουμε αν είναι ένα πραγματικό γεγονός εμπλουτισμένο με φανταστικά στοιχεία ή ένα ολότελα λογοτεχνικό δημιούργημα του Πλουτάρχου. Το συμπέρασμα είναι το εξής: στη σκέψη του δεν υπάρχει χώρος για τέτοιες αποκλίσεις. Όλες αυτές οι τελετουργίες και τα παρόμοια ανήκουν στο παρελθόν, ένα παρελθόν που κι ο ίδιος συχνά πασχίζει να κατανοήσει. Η αγάπη του για την ιστορία και τις παραδοσιακές αξίες συμπορεύεται με τον σκεπτικισμό του. Οι μυστηριακές λατρείες ήδη βρίσκονται σε κρίση, παλαιές λησμονούνται και νέες αναδύονται. Οι “θεοφοβούμενοι” δεν του είναι ιδιαίτερα συμπαθείς ή του μοιάζουν απλώς “διονυσιασμένοι” ή δεισιδαίμονες, η δεισιδαιμονία είναι βλακώδης. Οι Επικούρειοι πάλι αντίθετοι και ο ατομισμός του είναι αποκρουστικός. Οι συνάνθρωποί του έχουν παύσει να συμβουλευόνται τα μαντεία με το παλιό πάθος. Ο Πλούταρχος, ένας πρώτα και κύρια πλατωνιστής και ιερέας των Δελφών, βρίσκεται σε δεινή θέση. Δεν αρνείται τη σημασία του βιώματος, της εμπειρίας, της θεοφάνειας, γνωρίζει καλά τον Στωικισμό, δίχως να παρασύρεται από αυτόν. Με το παράδειγμα του Δάμωνα, αυτού που αντιστάθηκε στη “μύησή” του, μάλλον προσπαθεί να σηματοδοτήσει το τέλος των δοξασιών και πρακτικών αυτών και την αποστροφή του για αυτές. Επιχειρεί να θεμελιώσει μια νέα θεολογία, μαγική, αλλά και ορθολογικότερη. Επιθυμεί να μετριάσει το μένος, τη λύσσα, το γοητευτικό, το βαρβαρικό, το σκοτεινό. Από τις μελέτες και τους καλεσμένους του έχει συγκεντρώσει τόση μαθηματική και άλλη γνώση από κάθε γωνιά του κόσμου. Ακροβατεί ανάμεσα στην ευλάβεια, την ευσέβεια, την πίστη και την πραγματικότητα γύρω του που αλλάζει και εκλογικεύεται επικίνδυνα. Κάνει τα πάντα λοιπόν για να στήσει αναχώματα: τις τελετές με μέθη και όργια δεν τις εγκρίνει, οι προλήψεις είναι ποταπές: από την άλλη οι μάντιες είναι

πρόσωπα αξιοσέβαστα, οι άνθρωποι με ένδοξους προγόνους πυλώνες της πόλης κι αν κανείς δεν τα ξέρει ή δε θέλει να τα ακούσει όλα αυτά, τότε επιστρατεύονται οι όψεις και οι φωνές για να του τα διδάξουν.

Μετά τη σύντομη αυτή ιστορία,²⁷ ο Πλούταρχος αφιερώνει ένα μέρος γράφοντας για τα στοιχεία και το σκοπό των Παραλλήλων Βίων του. Συγκρίνει τη βιογραφία με τη γλυπτική: η καλύτερη εικόνα είναι εκείνη που απομιμείται το σώμα και το πρόσωπο και εμφανίζει το ήθος και τον τρόπο. Μετά με τη ζωγραφική: ο καλός ζωγράφος ούτε υπερτονίζει ούτε αποκρύπτει κάποιο άσχημο χαρακτηριστικό.²⁸ Αυτά που τον απασχολούν στους Βίους του είναι η αρετή και η κακία, η ανθρώπινη φύση, πώς να διδάξει το ενάρτετο ήθος στους αναγνώστες του. Μόνο σε άλλους δύο Βίους, του Αλεξάνδρου και του Περικλή, αφιερώνει μέρος του προοιμίου ειδικά για τον ορισμό της Βιογραφίας. Στου πρώτου χρησιμοποιεί κι εκεί τον παραλληλισμό με τη ζωγραφική.²⁹ Στου δευτέρου, η πραότητα έχει κι εκεί πρωτεύουσα σημασία.³⁰ Σε αυτήν την περίπτωση βέβαια οι άλλες τέχνες υπολείπονται της συγγραφής και επομένως της αρετής.³¹ Το έργο του Πλουτάρχου μπορεί να μιμείται τα έργα των μεγάλων ανδρών, αλλά η μίμησή του δεν είναι αρκετή. Χρειάζεται η *ιστορία* του, δεν είναι ένα απλό έργο τέχνης, αυτό ακριβώς το καθιστά *ήθοποιοῦν καλόν*.³² Παρακάτω, γράφει για τη σύλληψή του να συγκρίνει τον Λούκουλλο με τον Κίμωνα. Πολέμησαν κι οι δύο τους βαρβάρους και ήταν μετριοπαθείς πολιτικά τον καιρό των εμφυλίων διενέξεων στις πόλεις τους, ήταν νικηφόροι. Κανείς άλλος προηγουμένως, Έλληνας ή Ρωμαίος αντίστοιχα, δεν κατόρθωσε τέτοια λαμπρά πολεμικά κατορθώματα, άμα βεβαίως εξαιρέσουμε λέει, τον Ηρακλή, τον Διόνυσο, τον Περσέα και τον Ιάσωνα. Κι οι δύο τους συνέτριψαν, μα δεν κατέλυσαν τους ανταγωνιστές τους, ήταν γενναιόδωροι και

²⁷ Δεν πρέπει να παραλειφθεί να σημειωθεί πως ο ίδιος ο Πλούταρχος ήταν μνημένος στα μυστήρια του Διονύσου, *Παραμυθητικός πρὸς τὴν γυναῖκα*, 611d. Δεν είναι τυχαίος ο άρρητος υπαινιγμός του και η παρομοίωση του Δάμωνα με *τελεστή*, της ομάδας του με *θίασο* ή *μύστας*, της προετοιμασίας τους για την επίθεση με *δρώμενα*, εκτυλισσόμενα *πρὸς ἑκπληξίν και φρίκην, ἐν τῷ σκότῳ και τῇ νυκτί*. Η πόση του *κυκεώνος*, η *κοπώδης περιδρομή*, η *διὰ σκότους ὑποπη πορεία* και τελικά η κατάληξη σε *δεινὰ, φρίκη, τρόμο, ἰδρώτα και θάμβο*, το πέρασμα από το *σκότος* στο *φῶς* χαρακτηρίζουν και τις μυστηριακές τελετουργίες και την δαμώνεια επιχείρηση. Ἐπειτα ακολουθεῖ η *ὄρειβασία* των υπό τον Δάμωνα στα ὄρη της Βοιωτίας. Ο Δάμων φυσικά καταλήγει να μεταμορωθεῖ σε *φάσμα*. Για όλα αυτά τα ζητήματα Seaford, 1981.

²⁸ Η θεώρηση αυτή των πραγμάτων και η άποψη του Πλουτάρχου για τον Κίμωνα είναι αντιπλατωνικές, Beck, 2012, 151-152.

²⁹ Πλούτ., Αλέξ., 1.3. Duff, 1999, 16-17, 42-43.

³⁰ Η πραότητα χαρακτηρίζει και τον Λούκουλλο, Πλούτ., Λεύκ., 2.1.

³¹ Πλούτ., Περ., 1-2, ιδίως 2.4. Για την εισαγωγή στον Περικλή, Beck, 2014, 356.

³² Duff, 2001.

φιλόνητοι. Το προοίμιο αυτό είναι τυπικό,³³ (λαμβάνοντας υπόψη φυσικά την ιδιαίτερη εισαγωγή: τριτοπρόσωπη ιστορική αφήγηση, σχετικά όμως με ένα τρίτο πρόσωπο, όχι έναν από τους δύο βιογραφούμενους του βιβλίου, συγκεκριμένο, ονοματιζόμενο κι από ό,τι δείχνει να πιστεύει τουλάχιστον ο Πλούταρχος ιστορικότατο) κι ακολουθείται από τις προβλεπόμενες χρονολογικές και οικογενειακές πληροφορίες.³⁴

Η ιστορία του Δάμωνα κι οι επακόλουθες επεξηγήσεις χρησιμοποιούνται από τον Πλούταρχο για να μας εισαγάγει στο θέμα του και σε ορισμένα καίρια σημεία στα οποία θα εστιάσει το ενδιαφέρον του. Η τόλμη είναι θεάρεστη, πρέπει όμως να ελέγχεται κριτικά. Ο Κίμων και ο Λούκουλλος είναι ανδρειωμένοι, μα όχι παράτολμοι. Η συμπόνοια προς τους άλλους, ακόμα κι αν είναι άλλοι Έλληνες ή ακόμη και ξένοι, αλλοεθνείς, επίσης χαρακτηρίζει και τους δύο. Ο Δάμων ήταν απόγονος μάντη, ο Κίμων γιος του Μιλτιάδη και ο Λούκουλλος ένας Λικίνιος. Ο Ρωμαίος ήταν κακούργος, διεστραμμένος. Παρακάτω όλα αυτά τα σημεία θα φωτιστούν διεξοδικότερα.

³³ Περαιτέρω σχολιασμός, παρατηρήσεις και προβολή του ενάρετου βίου των πολιτικών ηγετών ως πρότυπο συμπεριφοράς, Stadter, 2014, 216-230, ιδίως για τον Κίμωνα 216-225.

³⁴ Duff, 2008.

Η δολοφονία του ιστορικού:

ποιος, πώς και γιατί σκότωσε τον Θουκυδίδη

Ο Πλούταρχος μάς εισάγει με ασύνδετο σχήμα: “*Κίμων ὁ Μιλτιάδου μητρὸς ἦν Ἠγησιπύλης, γένος Θράττης, θυγατρὸς Ὀλόρου τοῦ βασιλέως, ὡς ἐν τοῖς Ἀρχελάου*³⁵ *καὶ Μελανθίου ποιήμασιν εἰς αὐτὸν Κίμωνα γεγραμμένοις ἰστόρηται. διὸ καὶ Θουκυδίδης ὁ ἱστορικὸς τοῖς περὶ Κίμωνα κατὰ γένος προσήκων Ὀλόρου τε πατρὸς ἦν εἰς τὸν πρόγονον ἀναφέροντος τὴν ὁμωνυμίαν καὶ τὰ χρυσεῖα περὶ τὴν Θράκην ἐκέκτητο. Καὶ τελευτήσαι μὲν ἐν τῇ Σκαπτῇ ὕλῃ (τοῦτο δ’ ἔστι τῆς Θράκης χωρίον) λέγεται φονευθεὶς ἐκεῖ, μνήμα δ’ αὐτοῦ τῶν λειψάνων εἰς τὴν Ἀττικὴν κομισθέντων ἐν τοῖς Κιμωνεῖοις δείκνυται παρὰ τὸν Ἑλπινίκης τῆς Κίμωνος ἀδελφῆς τάφον*”.³⁶

Ο Ηρόδοτος αναφέρει για τον γάμο του Μιλτιάδη με την Ηγησιπύλη και για τον γιο του από προηγούμενο γάμο του.³⁷ Η ερωτική και οικογενειακή ζωή του Κίμωνα απασχολούσε την ποιητική δημιουργία του Αρχελάου και του Μελανθίου (και άλλων ποιητών), όπως κάποιες αράδες παρακάτω γίνεται εμφανές. Ελάχιστα απομεινάρια των στίχων τους έχουν απομείνει. Ο Αρχέλαος αυτός είναι ο φυσικός (και όχι ο ποιητής της πρώιμης ελληνιστικής εποχής, κάτι τέτοιο θα κατέστρεφε τον όλο συλλογισμό) ο μαθητής του Αναξαγόρα και δάσκαλος του Σωκράτη.³⁸ Η ενασχόλησή του με τη ζωή του Κίμωνα φωτίζει την προερχόμενη από την Ανατολή και πλατωνική όψη του πλουτάρχειου πρωταγωνιστή. Ο Μελάνθιος είναι ο Αθηναίος ποιητής και όχι ο Ρόδιος τραγικός ποιητής.³⁹ Ο δεύτερος έζησε τον 2ο αι. π.Χ., ήταν μαθητής του Αριστάρχου, γραμματικός, πλατωνικός φιλόσοφος και τραγικός, είχε νικήσει σε δραματικούς αγώνες, στίχοι του μας έχουν διασωθεί από ορισμένους συγγραφείς και από τον Πλούταρχο στα Ηθικά του. Ο πρώτος Μελάνθιος έγραψε και τραγική ποίηση, ήταν σύγχρονος ή κατά τι μεταγενέστερος του Κίμωνα και πρέπει να είχε κάποιο διδασκαλείο στην Αθήνα. Δεν είναι πρωτεύουσας αξίας

³⁵ Diels & Kranz, 1959, 60, 1. Gentili & Pratto, 2008, *Archelaus* T 1.

³⁶ Πλούτ., Κίμ., 4.1-2. Το ιωνικό και αττικό κατ’ επέκταση έθιμο ήταν οι γυναίκες να θάβονται με τους κηδεμόνες τους. Ο Ίων, εξάιρετος ποιητής και ο κακοήθης, κουτσομπόλης, αλλά συνάμα παρατηρητικότητατος Στησίμβροτος, αναφέρουν πως η Ελπινίκη είχε παντρευτεί. Επομένως, θα είχε ενταφιαστεί με τον σύζυγό της, εφόσον ο γάμος αυτός δεν είχε λυθεί. Η Ελπινίκη όμως προτίμησε, κατά πως φαίνεται, την ελευθερία της, το σπίτι του αδερφού της, Wilamowitz, 1877, 339. Η μελέτη του έργου του Στησιμβρότου, *Περί Θεμιστοκλέους, Θουκυδίδου (του Μελησίου) και Περικλέους* από τον Πλούταρχο θα αποδειχθεί για εμάς σωτήρια, μας γλιτώνει από φοβερά λάθη και τρομαχτικές συγχύσεις, όπως θα καταδειχθεί παρακάτω. Ειδικά για αυτό βλ. και Wilamowitz, 1877, 361-367.

³⁷ Ηρόδ., 6.39-41.

³⁸ FGrH 392 F 9.

³⁹ Wilamowitz, 1894, 150-151.

και για αυτόν ακριβώς τον λόγο τον αναφέρει ο Πλούταρχος, για να μας δείξει το εύρος των ποιητών που είχαν γράψει για τον Κίμωνα, από σπουδαίους διανοητές σαν τον Αρχέλαο τον φυσικό, μέχρι σχεδόν άγνωστους σε εμάς σαν τον Μελάνθιο. Αυτός ο τελευταίος φημιζόταν περισσότερο για το κουτσομπολιό παρά για το ταλέντο του. Αυτό αποτελεί και έμμεσο σχόλιο για τον ίδιο τον Κίμωνα, στο ίδιο πρόσωπο συνυπήρχαν οι υψηλότερες ποιότητες με συνηθισμένα ανθρώπινα ελαττώματα. Καταφέρνει έτσι ο Πλούταρχος να κρατήσει μια ισορροπία, ούτε να κακολογήσει ούτε να εγκωμιάσει υπερβολικά τον Κίμωνα· η αναφορά του βέβαια πρώτα στον Αρχέλαο και τους ποιητές κι αργότερα στον Στησίμβροτο γίνεται ακριβώς για να δώσει προτεραιότητα στα επαινετικά στοιχεία του Κίμωνα. Από άλλα σημεία καταλαβαίνουμε την εξοικειώσή του με κάθε είδους ανθολογίες, εγκυκλοπαιδείες, επιτομές και συμπιλήματα αποσπασμάτων κι αποφθεγμάτων. Συχνότατα γνωρίζει πολλούς συγγραφείς μονάχα μέσω όλων αυτών, το ίδιο θα μπορούσε πιθανότατα να συμβαίνει και στην προκειμένη περίπτωση του Αρχελάου, του Μελανθίου και του Στησιμβρότου. Τον Παναίτιο τον στωικό φιλόσοφο, συντάκτη παρόμοιων συλλογών, πράγματι τον έχει διαβάσει.

Η ακριβής σχέση του Θουκυδίδη με τον Κίμωνα δεν μάς είναι γνωστή.⁴⁰ Την κατοχή ορυχείων στη Θράκη ή απλώς το δικαίωμα εκμετάλλευσης επιβεβαιώνει ο ίδιος ο ιστορικός στο έργο του,⁴¹ όπως και την επιστροφή του στην Αθήνα 20 χρόνια μετά την Αμφίπολη.⁴² Το έτος θανάτου του Θουκυδίδη πρέπει να είναι γύρω στο 400 π.Χ. κι έπειτα, αλλά παραμένει άγνωστο. Η επάνοδος του στην Αθήνα είναι δεδομένη και η επιστροφή του στη Θράκη, μετά την Αθήνα, απλώς και μόνο μια υπόθεση. Η καταγραφή από τον Πλούταρχο της “μυθολογούμενης” δολοφονίας του Θουκυδίδη φαίνεται δικαιολογημένη και το όλο περιστατικό πραγματικό. Όσο για το γεγονός της ενταφίασης των οστών του Θουκυδίδη στα Κιμώνεια, τον οικογενειακό τάφο των Φιλαϊδών (και ορισμένων άλλων μικρότερων, συνδεδεμένων μαζί τους, γενών)⁴³: ο Πausanίας αναφέρει το άγαλμα του Οινόβιου στον τάφο του ιστορικού, έναν άνδρα στρατηγό, ταυτισμένο, που πέρασε ένα ψήφισμα για να επιστρέψει ο Θουκυδίδης και πως το μνήμα του Θουκυδίδη *έστιν ού πόρρω πυλῶν Μελιτίδων*⁴⁴ μη αναφέροντας τα Κιμώνεια, τα χτισθέντα ίσως από τον ομώνυμο Κοάλεμο. Ο Πλούταρχος εκτός από τον Διόδωρο τον περιηγητή είχε γνώση και του Πολέμωνα, αν όχι

⁴⁰ ..., dass Kimons Mutter Thukydides Großtante gewesen war. Wilamowitz, 1877, 340.

⁴¹ Θουκ., 4.104-105.

⁴² Θουκ., 5.26.5.

⁴³ Fuscagni, 1999, 168.

⁴⁴ Πaus., 1.23.9.

απευθείας τότε με βάση τον Δίδυμο. Είναι προσεκτικότερος στην αντιγραφή και άντληση πληροφοριών, είναι πιο αξιόπιστος. Κι αυτός κι ο Πausanίας είχαν μάλλον για πηγή τους τον Πολέμωνα, αλλά μας μεταφέρουν αντικρουόμενες πληροφορίες. Η δουλειά του Πλούταρχου οφείλει να μας προβληματίσει, ούσα προϊόν επιτομών και συλλογών, μα συνάμα ιδιαίτερος προσεγμένη. Ο Pausanías δείχνει να συγκεντρώνει σκόρπιες πληροφορίες και προδίδει την όχι άριστη γνώση του της τοπογραφίας. Φαίνεται πως αντέγραψε κάτι λανθασμένα από τον Πολέμωνα ή κάποιο παράρτημα, επίμετρο του κυρίως έργου του ειδικά για τους γνωστούς Θουκυδίδηδες ή κάποιο ευρετήριο-λεξικό ονομάτων. Πρέπει να αναφέρεται στον Θουκυδίδη του Μελησίου.⁴⁵ Ο δικός του τάφος ήταν εκεί που υποδεικνύει, διαφορετικά καταγράφει τη σωστή περιοχή του τάφου του ιστορικού και λησμονεί τα Κιμώνεια. Η αναφορά στο άγαλμα του Οινόβιου είναι αδικαιολόγητη. Ο πρώτος αντιγραφέας έκανε λάθος κι έπειτα δημιουργήθηκε σύγχυση σε όλους τους μεταγενέστερους συγγραφείς. Το γεγονός ότι ο Πλούταρχος ολοκληρώνει τον Βίο του Κίωνα με τη διακομιδή της σορού του στα “*μνήματα, τὰ μέχρι νῦν Κιμώνεια προσαγορευόμενα*”⁴⁶ πρέπει να μάς κάνει να αναρωτηθούμε αν ο Pausanías επισκέφτηκε ποτέ την Αθήνα ή πραγματοποίησε το περίφημο ταξίδι του στην Ελλάδα.⁴⁷ Ο Πλούταρχος αναφέρει ξεκάθαρα πως το μνημείο έστεκε ακόμα στον καιρό του και ο ίδιος είχε επισκεφτεί την Αθήνα και προφανώς το είχε ελέγξει ο ίδιος. Ωστόσο, το όνομα του παραπάνω Οινόβιου του Δεκελέως είναι γνωστό, ήταν Αθηναίος στρατηγός και το ψήφισμα αυτό ίσως και να είναι πραγματικό, μάλλον του καιρού της αθηναϊκής μεταπολίτευσης. Ο Pausanías αναφέρεται λοιπόν σε κάποιον άλλον Θουκυδίδη, μάλλον του Μελησίου. Διαβάζει τον Πολέμωνα μέσω του Διδύμου και αυτός δε γνωρίζει ποιος ακριβώς είναι ο Οινόβιος. Ο Δίδυμος ενδεχομένως να είχε μόνο μέσω κάποιου άλλου συγγραφέα επαφή με το έργο του Πολέμωνα ή διάβασε κάποια επιτομή του. Όχι πως οι πληροφορίες του Πολέμωνα είναι πέραν πάσης αμφιβολίας ελεγμένες ή πως είναι επιβεβαιωμένο ότι κι ο Πλούταρχος διάβασε τον ίδιο τον Πολέμωνα.

Στον *Βίο Θουκυδίδου* του “Μαρκελλίνου”, ο Θουκυδίδης “*Ολόρου μὲν προῆλθε πατρός, ..., καὶ μητρός Ἥγησιπύλης, ἀπόγονος τῶν εὐδοκιμοτάτων στρατηγῶν, λέγω δὴ τῶν περὶ Μιλτιάδην καὶ Κίωνα*”.⁴⁸ Το πρώτο μέρος καλύπτει η διήγηση της καταγωγής του

⁴⁵ Wilamowitz, 1877, 349-350.

⁴⁶ Πλούτ., Κιμ., 19.5.

⁴⁷ O Schöll, 1878, διαφωνεί με την κριτική του Wilamowitz στον Pausanías. Για το ζήτημα αυτό βλ. και Habicht, 1986, 169-171.

⁴⁸ Μαρκ., Βίος Θουκ., 2.

Θουκυδίδη από τον Μιλτιάδη, τον Αιακό και τον Δία και μια συνοπτική ιστορία των Φιλαϊδών. Τα ορυχεία στη Θράκη η θυγατρίδου του Μιλτιάδη παρέσχε στον άλλο κλάδο της οικογένειας του Θουκυδίδη.⁴⁹ “Πρὸς γὰρ ταῖς Μελιτίσι πύλαις καλουμέναις ἐστὶν ἐν Κοίλῃ τὰ καλούμενα Κιμώνεια μνήματα, ἔνθα δεικνύται Ἡροδότου καὶ Θουκυδίδου τάφος. Εὐρίσκεται δὴλον ὅτι τοῦ Μιλτιάδου γένους ὢν· ζένος γὰρ οὐδεὶς ἐκεῖ θάπτεται. καὶ Πολέμων δὲ ἐν τῷ περὶ ἀκροπολέως τούτοις μαρτυρεῖ· ἔνθα καὶ <Τιμό>θεον υ<ιόν> αὐτῷ γεγενῆσθαι προσιστορεῖ....”⁵⁰ Ο Θουκυδίδης απέκτησε τα γνωστά ορυχεία του μέσω του γάμου του με κάποια πλούσια γυναίκα της περιοχής.⁵¹ Ο ίδιος ο Θουκυδίδης δε γράφει τίποτα τέτοιο, φαίνεται πως τα κληρονόμησε από τον πατέρα του ή το αθηναϊκό δημόσιο τού τα παραχώρησε ή κληρονόμησε απευθείας μονάχα τα δικαιώματα εξόρυξης. Δάσκαλος του ήταν ο Αναξαγόρας, κατά τον Άντυλλο και υπήρξε ήρεμα άθεος. Μαθήτευσε κοντά και στον ρήτορα Αντιφώντα και τον λυπήθηκε όταν τον θανάτωσαν μετά τη συμμετοχή του στο κίνημα των Τετρακοσίων.⁵² Η στρατηγία του ήταν από την αρχή κακότυχη, ώσπου ηττήθηκε από τον Βρασίδα. Τότε, κατέφυγε στην Αίγινα, κέρδισε πολλά χρήματα τα οποία και δάνεισε. Ακολούθως, έγραψε την ιστορία του στη Σκαπτή Ύλη κάτω από έναν πλάτανο (το ίδιο γράφει κι ο Πλούταρχος, χωρίς το πλατάνι).⁵³ Η φυγή του στην Ιταλία κατά τον Τίμαιο⁵⁴, δεν ήταν του χαρακτήρα του (και η ιστορία της ταφής του εκεί γελοία· στην Αίγινα και στην Ιταλία πρέπει να κατέφυγε ο Θουκυδίδης του Μελησίου). Ατιμάστηκε από τους Αθηναίους, μα δε μνησικάκισε, δεν οργίστηκε, όντας τα ήθη μέτριος. Ο Ηρόδοτος, ο Τίμαιος, ο Φίλιστος⁵⁵, ο Ξενοφών δεν μπορούν να συγκριθούν μαζί του. “ὁ δὲ μέτριος καὶ ἐπεικῆς τῆς ἀληθείας ἦππων.”⁵⁶ Στις ακόλουθες παραγράφους γίνεται λόγος για τους

⁴⁹ Μαρκ., Βίος Θουκ., 15.

⁵⁰ Μαρκ., Βίος Θουκ., 17-18. Ο Wilamowitz, 1877, 339 γράφει: Dies trug die Inschrift Θουκυδίδης Ὀλόρου Ἀλμίουσιος, daneben war Oloros Grab und das eines Τιμόθεος Θουκυδίδου Ἀλμίουσιος. Also eines Sohnes;... Στον Βίο της 2^η έκδοσης του Θουκυδίδη της Οξφόρδης, 1942, 6^η επανέκδοση, 1963, των Η. S. Jones & J. E. Powell, «Τιμόθεος» δεν υπάρχει, εκτός από αυτό το δυσανάγνωστο σημείο. Συνοπτικά για τα χειρόγραφα στα οποία διασώζεται το κείμενο Plant, 2019, 120-121 και σχολιασμός κεφάλαιο προς κεφάλαιο στο υπόλοιπο άρθρο.

⁵¹ Μαρκ., Βίος Θουκ., 19-20.

⁵² Θουκ. 8.68. Ο Θουκυδίδης ομολογεί την εκτίμησή του για τον Αντιφώντα, δεν ήταν όμως μαθητής του παρά τα διάφορα γραφόμενα, του Καικιλίου Καλακτίνου (Βίοι των 10 Ρητόρων, Αντιφών, 7) και του Ερμιογένη (Περί ιδεών, 2.414), ούτε φυσικά γένος Αντιφώντος, κατά άλλους. Και οι αναφορές του Βίου στον Άντυλλο πρέπει να είναι μέσω του Καλακτίνου.

⁵³ Πλούτ., Περί φυγής, 605c.5.

⁵⁴ FGrH 566 F 136.

⁵⁵ Θέων, Προγυμν. 2.63: “(Φίλιστος) τὸν Ἀττικὸν ὄλον πόλεμον ἐκ τῶν Θουκυδίδου μετενήνοχεν”. Πρωτίστως ο Φίλιστος είναι η πηγή του Πλουτάρχου για ύποπτες, μη θουκυδίδειες, λεπτομέρειες στο Βίο του Νικία.

⁵⁶ Μαρκ., Βίος Θουκ., 22-27.

άλλους Θουκυδίδηδες,⁵⁷ πρώτα αυτόν του Μελησίου, μετά τον Φαρσάλιο του Μένωνος⁵⁸, πηγή του πάλι το *Περὶ Ἀκροπόλεως* του Πολέμωνα. Ο Θουκυδίδης ο Φαρσάλιος είχε καταγράψει χιλιάδες ονόματα σε 4 βιβλία, σαν τα *Περὶ Ὀμωνύμων* άλλων συγγραφέων και ήταν πηγή του Πολέμωνα· βέβαια κι αυτός ο τελευταίος ενδεχομένως αφιέρωσε ένα μέρος του κειμένου του σε μια ερευνητική ονοματολογία. Από εκεί και άλλα παρόμοια έργα αντλούν οι επόμενοι πληροφορίες για τους διάφορους Θουκυδίδηδες. Τον Μένωνα τον Φαρσάλιο αναφέρει ο Θουκυδίδης ως πρόξενο της Αθήνας,⁵⁹ επομένως εύλογο να ονόμασε κι αυτός τον γιο του Θουκυδίδη, καθώς είναι όνομα αττικό και αριστοκρατικό. Για τους ίδιους αυτούς δύο λόγους ονομαζόταν έτσι κι ο Θουκυδίδης του Μελησίου, συγγενής κι αυτός των Φιλαϊδών. Και τέλος αναφέρει τον Θουκυδίδη τον ποιητή, τον Αχερδούσιο, γιο του Αρίστωνα, πηγές του είναι οι Ανδροτίων και Πραξιφάνης. Αυτός ο τελευταίος θεωρούσε πως στη Μακεδονία κατέφυγε ο Θουκυδίδης ο ποιητής.⁶⁰

Έπειτα, γράφεται πως ο Θουκυδίδης πέθανε στην εξορία, καθότι φυγάς, και πως το σώμα του δεν τάφηκε στην Αττική. Το ἴκριον επί του τάφου του αποδεικνύει ακριβώς την ύπαρξη κενοταφίου. Ο Ζώπυρος (μέσω Διδύμου) μας πληροφορεί πως γύρισε πράγματι στην Αθήνα κι εκεί δολοφονήθηκε. Μετά τη σικελική εσκατρατεία επέστρεψαν όλοι οι εξόριστοι (το ίδιο λέει και ο Δημήτριος ο Φαληρεύς, μέσω Διδύμου· μετά την ειρήνη του 404 γύρισαν όλοι οι ἄτιμοι⁶¹) πλην των Πεισιστρατιδών. Ο Θουκυδίδης δεν ήταν τέτοιος, κατηγορία αστήριχτη, επανερχόμενη συχνά στα σχόλια, επειδή «αποκαθήλωσε» τους ήρωες Αρμόδιο κι Αριστογείτονα. Φονεύθηκε και τάφηκε στα Κιμώνεια. Το ίδιο σύγγραμμα (του Ζωπύρου) δε βρίσκει αβάσιμες τις εικασίες πως αλλού πέθανε κι ύστερα θάφτηκε στον οικογενειακό τάφο των Φιλαϊδών (ο Κράτιππος συμφωνεί· κι αν εσφαλμένη είναι αυτή η παράδοση, η μαρτυρία του Κράτιππου επικυρώνει την παλαιότητά της, καθ' ότι ήταν κατά τι νεότερος του Θουκυδίδη). Δε θα μπορούσε να είχε ταφεί στους πατρώους του τάφους, εκτός αν κάτι τέτοιο συνέβη κρυφά και καμιά επιγραφή, σήμα ή στήλη δε στήθηκε. Λέγεται πως στα τελευταία του η όψη του, η μορφή του έγινε ένα με το πρόσωπό του, “μάζεψε” γεροντικά, είχε υπερβολική τριχοφυΐα, δεν έκοβε τα γένια του, δεν κουρευόταν, δεν περιποιούταν τον εαυτό του. Η συγγραφή απορροφούσε όλη του την ενέργεια. Πέθανε μετά

⁵⁷ Για τους 4 γνωστούς Θουκυδίδηδες βλ. οπωσδήποτε και Wilamowitz, 1877, 348.

⁵⁸ Του Μένωνος του πρωταγωνιστή του ομώνυμου πλατωνικού διαλόγου, Ρούσσοσ, 1971. Ο Μένων είχε συνδράμει τους Αθηναίους και στη μάχη στην Ηϊόνα, Δημοσθ., *Κατά Αριστοκράτους*, 199, βλ. και Raubitschek, 1955a.

⁵⁹ Θουκ., 8.92.

⁶⁰ Μαρκ., Βίος Θουκ., 28-30.

⁶¹ Ανδοκ., *Περὶ τῶν Μυστηρίων*, 80. 3.

τα πενήντα έτη.⁶²

Ζηλωτής της οικονομίας του Ομήρου, του μεγαλοφυούς και υψηλού χαρακτήρα του Πινδάρου, έγραφε ασαφώς επίτηδες. Ο Άντυλλος αφηγείται πως και τους Γοργία και Πρόδικο εκτιμούσε βαθύτατα.⁶³ Το ύφος του Θουκυδίδη είναι υψηλού επιπέδου χάρη στη χρήση των δημηγοριών του, του πλήθους ποιητικών λέξεων και μεταφορών. Το έργο του θυμίζει τη ρητορική, όμως είναι ποίηση, ποίηση δίχως μέτρο.⁶⁴

Ο Μαρκελλίνος σημειώνει πως ορισμένοι θεωρούν ότι το 8ο βιβλίο του είναι ψευδεπίγραφο και πως πράγματι ανήκει στην κόρη του ή στον Ξενοφώντα. Ο Μαρκελλίνος στους πρώτους απαντά πως δε δύναται γυναίκα να γράψει τέτοιο βιβλίο. Η αρετή κι η τέχνη του δεν προσομοιάζουν τη γυναικεία φύση κι αν το έκανε πράγματι, αυτό σημαίνει πως κι όλα τα υπόλοιπα θα μπορούσε να είχε γράψει. “*ὅτι δὲ οὐδὲ Ξενοφῶντος ἐστίν, ὁ χαρακτήρ βοᾷ· πολὺ γὰρ τὸ μέσον τοῦ ἰσχυροῦ χαρακτήρος καὶ ὑψηλοῦ. Οὐ μὴν οὐδὲ Θεοπόμπου, καθάτινες ἤξιωσαν.*” Τις υποψίες αυτές είχαν οι αρχαίοι μελετητές καθ’ ότι το 8ο βιβλίο τούς φαινόταν ασθενέστερο, επειδή δεν πρόλαβε να το επεξεργαστεί αρκετά. Σαφέστατα όμως δικό του είναι, καθώς επισημαίνεται. Μάλλον ήταν άρρωστος όταν το συνέθετε. Μαζί με το σώμα συμπάσχει κι ο λογισμός. Πέθανε στη Θράκη, μετά το πέρας του πολέμου.⁶⁵ Παρακάτω, ανασκευάζει τις προσωπικές πληροφορίες που καταγράφει ο Θουκυδίδης στο έργο του και σημειώνει την ανωτερότητα του έργου του από αυτά άλλων, μυθολογούντων. Το επαινεί εξαιρετικά, το περιγράφει με θαυμασμό. Καταλήγει πως με τις λέξεις του, με τη σύνταξή του, με τη μεστότητα και τη δεινότητά του, με τον όγκο των ονομάτων, δεν κάνει άλλο τι παρά να φιλοσοφεί. Όποιο αρνητικό σχόλιο εκφράστηκε για αυτόν από τον Διονύσιο τον Αλικαρνασσεά δεν έχει καμιά σημασία.⁶⁶

Με το επόμενο ανέκδοτό του ο Μαρκελλίνος τιμά τον Θουκυδίδη όσο με κανένα άλλο σχόλιό του: ο Θουκυδίδης άκουσε τον Ηρόδοτο να διαβάζει τις ιστορίες του και δάκρυσε. Ο Ηρόδοτος τό πρόσεξε και είπε στον πατέρα του μικρού Θουκυδίδη: “*ὦ Ὀλορε, ὀργᾶ ἢ φύσις τοῦ υἱοῦ σου πρὸς μαθήματα.*”⁶⁷ Αφού πέθανε στη Θράκη άλλοι λένε πως εκεί

⁶² Μαρκ., Βίος Θουκ., 31-34. Για όλα εκείνα τα αποδιδόμενα στον Θουκυδίδη χαρακτηριστικά που τον παρουσιάζουν ως πυθαγόρειο φιλόσοφο ή χριστιανό μοναχό Νούτσο, 1981.

⁶³ Μαρκ., Βίος Θουκ., 35-36.

⁶⁴ Μαρκ., Βίος Θουκ., 41.

⁶⁵ Μαρκ., Βίος Θουκ., 43-45.

⁶⁶ Μαρκ., Βίος Θουκ., 46-53.

⁶⁷ Uebrigens ist diese Anekdote alt und gut erfunden, denn bekanntlich hat Herodotos in der That um die Mitte der vierziger Jahre in Athen Vorlesungen seines Werkes, so weit es damals existierte, veranstaltet, und auch das muthmaßliche Lebensalter der handelnden Personen stimmt gut zu dieser Zeit, Wilamowitz, 1877, 331.

θάφτηκε κι άλλοι πως τα οστά του έφεραν κρυφά οι συγγενείς του στην Αθήνα. Δεν γινόταν να ταφεί δημοσίως ο κατηγορούμενος για προδοσία. Ο τάφος του είναι κοντά στις πύλες, στο χωριό Κοίλη, κατά τον Άντυλλο. Εκεί στήθηκε και στήλη φέρουσα επιγραφή με το όνομά του, κατά τον ίδιο, αν και ο Μαρκελλίνος το αμφισβητεί αυτό. Η επιγραφή ούτως ή άλλως λησμονείται κι επανεμφανίζεται κατά πως επιθυμεί ο κάθε συγγραφέας.⁶⁸ Κλείνοντας, ήταν και στην όψη και στον χαρακτήρα μεγαλοπρεπής, εμβριθής στον λόγο του, δημιουργούσε σχήματα με τις λέξεις, αλλά κατά την διάνοιαν ασχημάτιστος.⁶⁹

Τα διάφορα σχετικά με τη χρονολόγηση του έργου, την ταύτιση του/των συγγραφέα/ων, του/των “επιμελητή/ών” και των πηγών του⁷⁰ δε θα μάς απασχολήσουν εδώ. Μάς ενδιαφέρει μονάχα ως Βίος. Συμπερασματικά, ο “Βίος” αυτός αποτελείται από σχόλια στα θουκυδίδεια χειρόγραφα, διαφορετικών συγγραφέων και αιώνων. Ο “Μαρκελλίνος” αυτός είναι αταύτιστος.⁷¹ Η τελική σύνθεση του κειμένου έγινε αργότερα και η τελική έκδοση περιελάμβανε επιπλέον σχολιασμό του υλικού. Ο ακριβής του τίτλος είναι “*ἐκ τῶν εἰς Θουκυδίδην σχολίων, περὶ τοῦ βίου αὐτοῦ Θουκυδίδου καὶ τῆς τοῦ λόγου ἰδέας*”. Είναι πηγή της Σούδας⁷² και ξεκινά με επίκληση στους μύστες του Δημοσθένη να μελετήσουν

⁶⁸ Ειδικά για το επίγραμμα αυτό Wilamowitz, 1877, 351-352

⁶⁹ Μαρκ., Βίος Θουκ., 54-57. Στο *Θουκυδίδου Βίο, Αγνώστου*, στο 1ο κεφάλαιο, επιβεβαιώνεται πως ο Θουκυδίδης ήταν συγγενής του Μιλτιάδη και πως ήταν θαμμένος μαζί του στην Κοίλη. Στο 2ο, γράφεται πως ήταν μαθητής του Αντιφώντα κι ένας συντομότατος βίος του τελευταίου. Στα κεφάλαια 3 έως 5 παρατίθεται μια περίληψη του Πελοποννησιακού Πολέμου και της δράσης του Θουκυδίδα εκείνο τον καιρό. Τον σέβονταν στην Αθήνα εξαιτίας της καταγωγής του και πριν καταπιαστεί με τη συγγραφή παρέμβαινε στα δημόσια πράγματα. Πρώτη φορά αναμείχθηκε ενεργά όταν υπερασπίστηκε κάποιον Πυριλάμπη ενώπιον του Αρείου Πάγου, κατηγορούμενο για το φόνο του φίλου κι ερωμένου του. Ως κατήγορο αντιμετώπισε τον Περικλή και τον νίκησε (περισσότερα για τη σύγκρουση Θουκυδίδα και Περικλή, Πλούτ., Περ. 11 και Schubert, 2008). Ήταν μεγαλόφρων, αλλά και φιλοχρήματος. Πρώτα διώχθηκε από τον Ξενοκρίτο κι αποδήμησε στη Σύβαρη. Γύρισε, έχασε στο δικαστήριο κι εξοστρακίστηκε (εννοεί τον Θουκυδίδα του Μελησιίου, όλες αυτές οι λεπτομέρειες και οι επόμενες είναι γνωστό από άλλους συγγραφείς πως αναφέρονται σε αυτόν τον Θουκυδίδα, όχι τον ιστορικό, Petrides, 2010, 495-496· ο οστρακισμός του Θουκυδίδα του Μελησιίου, η συμπεριφορά των συμπολιτών του απέναντι στον Θουκυδίδα και η περιθωριοποίηση έως εξαφάνιση των απογόνων του Κίμωνα φανερόνουν την απέχθεια και την οργανωμένη εξόντωση, πολιτική και φυσική, των Φιλαϊδών και λοιπών αριστοκρατικών από τους νεοαναδυόμενους υποστηρικτές του Περικλή και του Δήμου). Κατέληξε στην Αίγινα, όπου και συνέγραψε την ιστορία του και κατατόκισε τους ντόπιους. Ακολουθούν ορισμένα σχόλια στο έργο του κι η αναφορά πως πέθανε από κάποια νόσο. Απορρίπτει τις εικασίες περί νοθείας του ογδόου βιβλίου. Πέθανε στην Αθήνα και θάφτηκε πλησίον των Μελιτιδών πυλών στην Κοίλη ή στη Θράκη και τα κόκαλά του διακομίστηκαν πίσω. Στέκει εκεί και επίγραμμα με το όνομά του (κεφάλαια 6-10). Η ασυνέπεια και η άκριτη χρήση του υλικού εξισοροποιείται μονάχα από την επιμονή για τα ίδια ανέκδοτα.

⁷⁰ Για τις βασικότερες πηγές του και Maitland, 1996, 548-557

⁷¹ Για την πιθανή ύπαρξη δύο Μαρκελλίνων Maitland, 1996, 554-557.

⁷² Το λήμμα της για τον Θουκυδίδα δύναται να ονομαστεί ως άλλος ένας “Βίος”. Πρόκειται για ένα συνονθύλευμα διαφόρων παραδόσεων, όχι με αυστηρά κριτήρια, μάλλον με σκοπό να προβάλλει, να διαφημίσει τον Θουκυδίδα στον βυζαντινό κόσμο. Ούτε “κανονικός ηθικοδιδασκτικός Βίος” είναι, ούτε σοβαρό και αξιόπιστο λεξικογραφικό λήμμα. Σύμφωνα λοιπόν με αυτό, εμμένοντας στις διαφορές με τα προηγούμενα και δίνοντας έμφαση στις αμφισβητήσιμες μαρτυρίες, ο Θουκυδίδης είχε έναν γιο, τον Τιμόθεο και ήταν μαθητής του Αντιφώντα. “*ἤκουσεν ἔτι παῖς τυγχάνων Ἡροδότου ἐπὶ τῆς Ὀλυμπίας τὰς*

τον Θουκυδίδη. Μάλλον γράφτηκε ή/και κυκλοφόρησε γύρω στον 5ο με 6ο αιώνα μ.Χ. και η προσέγγιση του κειμένου και των συγγραφέων θυμίζει την Γ' Σοφιστική. Το ενδιαφέρον, βέβαια, για τις δημηγορίες του Θουκυδίδη ήταν ήδη αυξημένο από τα μέσα του 1ου αι. π. Χ. και τον ανταγωνισμό μεταξύ αττικισμού και ασιανισμού. Προβληματισμό πρέπει να μας προκαλέσει η μη αναφορά του Θουκυδίδη από κανέναν από τους αμεσότερους μεταγενέστερους του, ενώ μάλλον τον είχαν διαβάσει, όπως τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη. Οι συγγραφείς αυτοί ασχολούνται με θέματα πολιτικής φιλοσοφίας, κατεξοχήν πεδίο ενδιαφέροντος του ιστορικού. Είναι «σαν» να υπήρχε μια συστηματική προσπάθεια να αποσιωπηθεί το όνομά του. Την φιλολογία και τον στοχασμό θα απασχολήσει το έργο του, φανερά τουλάχιστον, αιώνες μετά τον θάνατό του. Το κείμενο χωρίζεται σε τρία διαπλεκόμενα μέρη: το υφολογικό, το αποκλειστικά ρητορικό και το ανεκδοτολογικό. Ο Θουκυδίδης γίνεται αντικείμενο θαυμασμού λόγω του εκλεπτυσμένου ύφους και του λεξιλογίου του, όχι λόγω της ιστορικής του ακρίβειας. Αναφέρεται με εκτίμηση πως υπήρξε άθεος και δεν έπαιρνε στα σοβαρά τα διάφορα παραμύθια, αλλά αυτό δεν είναι το πρωτεύον ζήτημα. Οι θουκυδίδειοι ρητορικοί λόγοι εξυμνούνται, οι ρήτορες οφείλουν να τους διαβάζουν, όπως και τον Δημοσθένη. Μεγαλύτερη εκτίμηση από όλα τα είδη πεζού λόγου οι συγγραφείς δείχνουν να τρέφουν για τη ρητορική. Όλα τα άλλα είδη, ιστορία, φιλοσοφία, αλλά και η ποίηση, διαρκώς συγκρίνονται μαζί της. Πολλά γραφόμενα εμφανίζουν ασυνέπειες. Άλλες πηγές κατονομάζονται, άλλοτε γίνεται χρήση “λεγομένων”, πάντα άκριτα, ακανόνιστα.

Ο Wilamowitz έχει εντοπίσει όλα τα σημαντικά προβλήματα και αντιφάσεις των πηγών, λίγα πραγματικά συμπεράσματα φαίνεται πως είναι βέβαια.⁷³ Τα Κιμώνεια ήταν στη θέση που υποδεικνύει ο Πλούταρχος, αυτό μαρτυρεί και ο Ηρόδοτος.⁷⁴ Το κείμενο του κατά τα φαινόμενα μόνο αξιόπιστου Πausανία είναι αυτό που δημιουργεί αμφιβολίες.⁷⁵ Η

ιστορίας διερχομένου, ἄς συνεγράματο, καὶ κινηθεὶς ὑπὸ τινός ἐνθουσιασμοῦ πλήρης δακρύων ἐγένετο. Καὶ ὁ Ἡρόδοτος κατανοήσας τὴν αὐτοῦ φῦσιν πρὸς τὸν πατέρα Θουκυδίδου Ὀλωρον ἔφη· μακαρίζω σε τῆς εὐτεκνίας, Ὀλωρε· ὁ γὰρ σοὶ υἱὸς ὀργῶσαν ἔχει τὴν ψυχὴν πρὸς τὰ μαθήματα. (413, 16-21)᾽ Εξυμνεῖται το υψηλό του ὕφος, ἡ καλλιτεχνικὴ ἀξία τοῦ ἔργου του, ἡ ἀκρίβειά του, οἱ στρατηγικὲς συμβουλές καὶ οἱ πανηγυρικοὶ λόγοι του. “ὁ συγγραφεὺς οὗτος μεταβαίνει ἀπὸ τῶν θηλυκῶν εἰς οὐδέτερον· οἶον, τρέπονται εἰς Μακεδονίαν, ἐφ’ ὅπερ καὶ πρότερον. (24-26)᾽” Ἴσως ἐννοεῖ τὸν Θουκυδίδη τὸν ποιητὴ, βλ. καὶ Wilamowitz, 1877, 354-355.

⁷³ «Die zwanzig Jahre der Verbannung waren ein schrankenloser Tummelplatz der Phantasie», Wilamowitz, 1877, 329.

⁷⁴ Ηρόδ., 6.103.3.

⁷⁵ Ο Παπαχατζής δεν έχει καταλάβει την παρανόηση του Πausανία και απλώς παραθέτει τις διαφορές θεωρίες περί του τέλους του Θουκυδίδη, αποδίδοντας σε όλες, λίγο πολύ, την ίδια, λιγοστή, αξία. Δεν έχει μελετήσει σε βάθος το θέμα. Την αλήθεια είτε δεν την γνωρίζει είτε την αποσιωπά. Παπαχατζής, *Αττικά*, 1974, 329-330.

ακριβής σχέση του Θουκυδίδη με τον Κίωνα, τον Μιλτιάδη και τους Φιλαΐδες δεν είναι γνωστή και εύλογα κάποιος θα μπορούσε να υποθέσει πως αποτελεί μεταγενέστερο ανεκδοτολογικό δημιούργημα. Η αυτοσυγκράτηση του Πλουτάρχου, η σπανιότητα του ονόματος “*Όλορος*” και η αριστοκρατική κλίση του Θουκυδίδη δείχνουν να επιβεβαιώνουν την συγγένεια. Τα ορυχεία στη Θράκη, διαβάζοντας προσεκτικά τα γραφόμενα του τελευταίου, ενδεχομένως δεν κατείχε ποτέ, απλώς το αθηναϊκό δημόσιο τού τα είχε παραχωρήσει ως μίσθωμα για εκμεταλλευτικές εργασίες. Ο τόπος θανάτου του δεν είναι εξακριβωμένος. Φαίνεται πως πολλοί συγγραφείς, συμπεριλαμβανομένου του Πλουτάρχου, προτιμούν να τον τοποθετήσουν στη Θράκη, στον κόσμο των βαρβάρων, της αγριότητας, της μέθης, κάτω από ένα ήσυχο, σιωπηλό, δέντρο ή όχι. Ο φόνος του στην Αθήνα, στη θορυβώδη και πολλές φορές βορβορώδη και ζοφερή πόλη, δημιουργούσε πονηρούς συνειρμούς. Ο ίδιος ο Πλούταρχος για αξιόλογους ανθρώπους, χαίροντες της εκτίμησής του, πάντα προτιμά την αθώα, την απολογητική εκδοχή των γεγονότων. Τα περί συζύγου και τέκνων του Θουκυδίδη παραμένουν απλώς ανέκδοτα, εικασίες, υστερότερα ευχολόγια, ακριβώς για να αποσείσουν την κατηγορία του “φόνου” του από τον Θουκυδίδη. Η ταφή του στα Κιμώνεια είναι πιθανότατη, όχι όμως διασταυρωμένη. Κάτι τέτοιο εναρμονίζεται πλήρως με την απουσία οικογενειακού τάφου, ελλείπει οικογένειας.

Κίμωνος Αγωγή

Ενθουμούμενος ο Πλούταρχος το κυρίως θέμα του, συνεχίζει τη διήγηση του Βίου του Κίμωνα.⁷⁶ Ο Μιλτιάδης είχε καταδικαστεί σε πρόστιμο 50 ταλάντων, αδυνατούσε να το αποπληρώσει και πέθανε στο δεσμοτήριο ⁷⁷, το ποσό χρεώθηκε ο Κίμωνας κι αδυνατούσε να το αποπληρώσει (πρώτο μισό της δεκαετίας του 490 π.Χ.). Η περιγραφή αυτή είναι λανθασμένη. Ο Ηρόδοτος σημειώνει πως ο ίδιος ο Κίμωνας αποπλήρωσε το ποσό, διότι πιθανότατα είχε κληρονομήσει αρκετά χρήματα.⁷⁸ Η λεπτομέρεια λοιπόν του θανάτου του Μιλτιάδη υπόχρεου στο δεσμοτήριο και η υποτιθέμενη ανέχεια της οικογένειάς του είναι πλουτάρχεια. Γίνεται άλλη μια απόπειρα περαιτέρω τραγικοποίησης του Κίμωνα κι εντυπωσιασμού και συγκίνησης των αναγνωστών με την εξιστόρηση των βασάνων και της εκπληκτικής ανόδου του ήρωα.⁷⁹ Ο Διόδωρος, μέσω Εφόρου, μάς πληροφορεί πως χάρη στη μεσολάβηση του Θεμιστοκλή ο Κίμωνας πήρε μια πλούσια νύφη κι έτσι ξέφυγε από τη φτώχεια.⁸⁰ Άλλο ένα ανέκδοτο, για οτιδήποτε σχετίζεται με τον Μιλτιάδη και τα Περσικά βαραίνει η γνώμη του Ηροδότου. Κατά τον Πλούταρχο, ο Κίμωνας έμεινε πια μόνος με την αδερφή του. Τον χαρακτηρίζει *παντάπασιν μειράκιον*. Στον Βίο του Αριστείδη ο Κίμωνας είναι αρκετά ώριμος ώστε να σταλεί πρέσβης στη Σπάρτη την περίοδο των Περσικών.⁸¹ Η ακριβής ημερομηνία γέννησης του είναι άγνωστη (509-505 π.Χ.).

Εκείνα τα πρώτα νεανικά χρόνια ήταν *ἄτακτος και πολυπότης*, ομοίαζε η φύση του με εκείνη του ομώνυμου παππού του, του αποκαλούμενου Κοάλεμου, τρις Ολυμπιονίκου.⁸² Ενδεχομένως ανετράφη στην αυλή αυτού ή του άλλου παππού του, του Ολόρου. Αυτό

⁷⁶ Πλούτ., Κίμ., 4.4.

⁷⁷ *Hanc pecuniam quod soluere in praesentia non poterat, in uincla publica coniectus est ibique diem obiit supremum.* Corn. Nep., Milt., 7.6.

⁷⁸ Ηρόδ., 6.132-136.

⁷⁹ Ο Βαλέριος Μάξιμος παρουσιάζει τα πράγματα ακόμα τραγικότερα, ο Κίμων φοράει τις αλυσίδες του πατέρα του μετά από αυτόν, λογοτεχνική προσθήκη ή ενδεχομένως ρωμαϊκή πρακτική: *“immo ne corpus quidem eius sic expirare coacti sepulturae prius mandari passi sunt quam Cimo filius eius eisdem se uinculis constringendum traderet. hanc hereditatem paternam maximi ducis filius et futurus ipse aetatis suae dux maximus solam se creuisse, catenas et carcerem, gloriari potuit.”* Valerius Maximus, 5.3.(ext.).3. *“ne te quidem silentio inuoluam, qui patri tuo sepulturam uoluntariis uinculis emere non dubistati.”* 5.4.(ext.).2.

⁸⁰ Διόδ., 10.30-32.

⁸¹ Πλούτ., Αριστ., 10.10.

⁸² **Κοάλεμος**: πιθανότατα ο ανόητος, ο ηλίθιος ή το δαιμόνιο της ανοησίας και της ηλιθιότητας, βλ. και Adler, *Koalemos*, RE Bd. 21 (1921), 930. Ο Πλούταρχος αρέσκεται να ανακαλύπτει γενετικά κληροδοτούμενα χαρίσματα και ελατώματα. Η παρουσίαση του Κίμωνα ως έναν *ἀκόλαστο νέο* θυμίζει τον Αλκιβιάδη, Πλούτ, Αλκ., 18.8 και Beck, 2014, 382.

δικαιολογεί την απαιδεία του και την “κλίση” του στις γυναίκες και την οινοποσία. Κατά τον Στησίμβροτο⁸³, ο Κίμωνας δεν έλαβε την ελευθέρια παιδεία της εποχής, ούτε μουσική διδάχθηκε ούτε ρητορική. Το σχήμα της ψυχής του ήταν Πελοποννήσιο⁸⁴, “*φαῖλον, ἄκομψον, τὰ μέγιστ’ ἀγαθόν*”, όπως περιγράφει ο Ευριπίδης τον Ηρακλή του στον *Λικόμνιο*.⁸⁵ Όσο ήταν ακόμη νέος πλησίασε την αδελφή του. Η ορφάνια και η φτώχεια ήταν οι αιτίες.⁸⁶ Η Ελληνική λέγεται πως ήταν *εὐτακτος* κοπέλα, *ἀμάρτησε* όμως και με τον Πολύγνωτο τον ζωγράφο. Η σχέση των δύο αδερφών δεν ήταν μυστική. Έως ότου να εμφανισθεί ένας άξιος και ευκατάστατος νυμφίος συζούσαν όπως ένα ζευγάρι. Κάτι τέτοιο ήταν νόμιμο για ετεροθαλή ομοπάτρια αδέρφια.⁸⁷ Ο Πλούταρχος δεν ξεκαθαρίζει τι είδους αδέρφια ήταν. Ο Δίδυμος και η πηγάζουσα από αυτόν παράδοση θεωρούσαν αυτή τη σχέση αιμομεικτική, ανώμαλη, βδελυρή. Ο Κορνήλιος Νέπως, στον Βίο του Κίμωνα, όντας καλά ενημερωμένος πάνω στο ζήτημα όπως μαρτυρεί και στον Πρόλόγό του, προτιμά την πρώτη εκδοχή: “*habebat autem in matrimonio sororem germanam suam, nomine Elpnicem, non magis amore quam more ductus: namque Atheniensibus licet eodem patre natas uxores ducere*.”⁸⁸ και στον Πρόλόγό του: *neque enim Cimoni fuit turpe, Atheniensium summo uiro, sororem germanam habere in matrimonio.*”⁸⁹ Κάποτε ο Καλλίας του Ιππονίκου, του αριστοκρατικού γένους των Κηρύκων, με έδρα την Αλωπεκή,⁹⁰ ο αποκαλούμενος Λακκόπλουτος,⁹¹ δέχτηκε να νυμφευθεί την Ελληνική και να αποπληρώσει το πατρογονικό χρέος στο δημόσιο.⁹²

⁸³ FGrH 107 F 4.

⁸⁴ “L’*intervento diretto di Plutarco mira a tradurre in termini ellenocentrici caratteri di Cimone che risalgono alla sua formazione tracia (...); in questo caso Plutarco invoca il carattere peloponnesiaco della rudezza e della semplicità come contrappunto e correttivo della mancanza di misura di Cimone denunciate subito dopo nel testo.*”, Fuscagni, 1999, 170.

⁸⁵ Nauck, 1964, F 473. Πλούτ., Κίμ., 4.7. “*Cimonis uero incunabula opinione stultitiae fuerunt referta: eiusdem adulti imperia salutaria Athenienses senserunt. itaque coegit eos stuporis semet ipsos damnare, qui eum stolidum crediderant.*” Val. Max, 6, 9.(ext.), 3. Η τραγωδία αυτή διδάχθηκε μάλλον κάπου ανάμεσα στο 421 και 415 π.Χ. Fuscagni, 1999, 170.

⁸⁶ Ο πατέρας του Λούκουλλου είχε καταχραστεί χρήματα κι η μητέρα του παρουσιάζεται άμυαλη. Ο παππούς του Λούκουλλου ήταν υπατικός άνδρας κι ο θείος του σπουδαίος. Αυτοί βοήθησαν στη σωστή ανατροφή του. Ο Λούκουλλος είχε κι αυτός ένα δύσκολο ξεκίνημα στη ζωή, χωρίς γονείς, ήταν όμως φρονιμότερος. Αργότερα βέβαια ακολούθησε αντίστροφη πορεία από τον Κίμωνα, Πλούτ., Λεύκ., 1.

⁸⁷ Harrison, 1968, 22.

⁸⁸ Corn. Nep., Cim., 1.2.

⁸⁹ Corn. Nep., Prol., 4.1-2.

⁹⁰ Davies, 1971, 258-261.

⁹¹ Πλούτ., Αριστ. 5.6. βλ. και Freeman, 1938, 22-23.

⁹² Ο Πλούταρχος γράφει πως βρήκε κάποιον θησαυρό μετά τον Μαραθώνα. Έχει μάλλον παρανοήσει κάτι από τους ποιητές, τους γράφοντες για τον Καλλία και τα πλούτη του. Πιθανότερο είναι πως οι εκμεταλλευτικές εργασίες ήταν η πηγή του πλούτου του, “(Callias) *qui magnas pecunias ex metallis fecerat*” Corn. Nep., Cim. 1.3. Τα πλούτη του ο Λυσίας υπολόγιζε στα 200 τάλαντα, Λυσ., *Υπέρ των Αριστοφάνους χρημάτων*, 48. βλ. και Tanner, 1920 και 1923.

“Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὄλως φαίνεται τοῖς περὶ τὰς γυναῖκας ἐρωτικοῖς ὁ Κίμων ἔνοχος γενέσθαι”.⁹³ Ο Μελάνθιος αναφέρει μια Σαλαμίνα Αστερία και κάποια Μ[ν]ήστρα, “διδασκόμενες” την ελεγεία από τον Κίμωνα.⁹⁴ Πιθανότατα τα ονόματα αυτά ανήκουν σε εταίρες ή πόρνες. Δε φαίνεται λογικό ο Κίμωνας να διέφθειρε τίμια κορίτσια καλών οικογενειών κι οι ποιητές να το διατυμπάνιζαν. Οπωσδήποτε ήταν ένας νέος χαρακτηριζόμενος από την *ἀκράτεια τῶν παθῶν* του. Αργότερα, νυμφεύθηκε την Ισοδίκη, κόρη του Ευρυπολέμου, εγγονή του Μεγακλή (οι γνώμες δίστανται σχετικά με την Αλκμεωνιδική ή μη ταυτότητά του· κατά τα γραφόμενα βέβαια του Πλούταρχου οι Αλκμεωνίδες πρωτοστάτησαν και αυτοί στον οστρακισμό του Θεμιστοκλή, κάτι που επιβεβαιώνει την συμμαχία των δύο κορυφαίων και άλλων ευγενικών οίκων εναντίον του). Λυπήθηκε βαθύτατα όταν εκείνη πέθανε, όπως μαρτυρούν οι απευθυνόμενες σε αυτόν ελεγείες του Αρχελάου, κατά τον Παναίτιο,⁹⁵ λανθασμένα αποδιδόμενες σε αυτόν σύμφωνα με τον Πλούταρχο. Ο Πλούταρχος μάλλον δεν είχε διαβάσει πρωτογενώς αυτά τα ποιήματα. Τα γνωρίζει μέσω του Παναίτιου ή ακόμη χειρότερα από τον Δίδυμο.

“Τὰ δ’ ἄλλα πάντα τοῦ ἥθους ἀγαστὰ καὶ γενναῖα τοῦ Κίμωνος.”⁹⁶ Αυτά λοιπόν ήταν όλα κι όλα τα “στραβά” του Κίμωνα. Πώς να ξέφευγε από τη ροπή του στο ποτό, εφόσον αυτό ήταν στη φύσιν του; Όσο για το πάθος του για τις γυναίκες, στους διαλόγους με τους φίλους του ο Πλούταρχος και στα κείμενα τα σχετικά με τον έρωτα και την οικογένεια, διασαφηνίζει πως το ιδανικό για έναν άνδρα είναι μια γυναίκα να γνωρίσει στη ζωή του, σεμνή και ταπεινή, ώστε να δύναται να δεχθεί τη διδασκαλία του και να φτιάξει μαζί της το σπιτικό του, το συντομότερο δυνατό. Και πάλι βέβαια δεν γίνεται να παραβλέψουμε την ελαφρά ειρωνεία περί της ενοχής του “αλείτη” Κίμωνα. Το “πταίσμα” του αυτό φαντάζει ελάχιστο μπροστά σε άλλων τα τέρατα και τα “κακουργήματα”. Τα χρόνια του Κίμωνα οι επιτυχίες του αυτές μόνο καμάρι και λεβεντιά θα μπορούσαν να θεωρηθούν. Για τον Πλούταρχο οπωσδήποτε είναι ακολασία, ασυδοσία, ασωτία. Αναφέροντας βέβαια την ερωτική σχέση με την αδερφή του τονίζει την αρρενωπότητά του: όταν άλλοι “κυνηγούσαν” νεαρά αγόρια ο Κίμωνας δεν άφηνε γυναίκα απείραχτη, ούτε την ίδια του την αδερφή. Ταυτόχρονα τού προσδίδει βασιλικές, θεϊκές, μυθικές διαστάσεις: αφήνοντας το αττικό δίκαιο κατά μέρους, τέτοια συμπεριφορά ενδείκνυται μόνο για βασιλείς ή και θεούς. Η γνώση του της ελεγείας χρησιμοποιείται ως απόδειξη της παιδείας του. Ίσως και να είναι

⁹³ Πλούτ., Κίμ., 4.9.

⁹⁴ Bergk, 1843, XIV, 2.

⁹⁵ Van Straaten, 1952, 125.

⁹⁶ Πλούτ., Κίμ., 5.1.

προσθήκη του Πλουτάρχου, αλλά πάλι είναι βέβαιο πως το σπίτι του Κίμωνα ήταν πόλος έλξης για σοφούς και ποιητές και τα συμπόσια εκεί συχνότατα. Φαίνεται πως η ποίηση και οι ερωτικές επιτυχίες είναι τα άκρως απαραίτητα για έναν άνδρα. Χωρίς αυτά είναι λειψός, ακόμα κι αν δε γνωρίζει ή πετύχει κάτι άλλο αυτά, αρκούν για να ανδρωθεί σωστά και να έχει ένα λαμπρό μέλλον, σαν του Κίμωνα. Μια ενδιαφέρουσα εκπαιδευτική πρόταση.

Παρακάτω, συγκρίνεται με τον πατέρα του και τον Θεμιστοκλή. Ήταν τολμηρός και συνετός συνάμα, δικαιοτέρος κι από τους δύο, στα πολεμικά κατορθώματα λίγο απείχε από το να τους φτάσει, στην πολιτική δεν είχε προλάβει να αναμειχθεί καλά-καλά ακόμα λόγω του νεαρού της ηλικίας του. Η επόμενη σκηνή μάς προϊδεάζει για το τι έπεται: όταν είχε αποφασιστεί, χάρη στον Θεμιστοκλή, να εγκαταλείψουν την Αθήνα και να ναυμαχήσουν στη Σαλαμίνα (480 π.Χ.), πρώτος ο Κίμωνας εθεάθη γελαστός, μαζί με τους εταίρους του, να βαδίζει από τον Κεραμεικό προς την Ακρόπολη. Εκεί αφιέρωσε το χαλινάρι του αλόγου του, ξεκρέμασε μια ασπίδα και πορεύθηκε στο λιμάνι, παρακινώντας θαρραλέα και τους άλλους.⁹⁷ Η όψη του ήταν επιβλητική, όπως μάς μεταφέρει ο φίλος του Ίων⁹⁸ και τα μαλλιά του μακριά. *Λαμπρός και ανδρώδης* εφάνη στον αγώνα κι όλο και περισσότεροι συσπειρώνονταν γύρω του και τον προέτρεπαν “*ἄξια τοῦ Μαραθῶνος ἤδη διανοεῖσθαι καὶ πράσσειν*”.⁹⁹ Η *πραότητα* και η *ἀφέλειά* του, η ανάρμοστη συμπεριφορά του Θεμιστοκλή, η επιθυμία του Αριστείδη και των Σπαρτιατών, όλα συνέβαλαν στο να αναδειχθεί ηγέτης της Αθήνας. Ὁρμησε λοιπόν κι αυτός *ἐπὶ τὴν πολιτείαν*.¹⁰⁰

Όταν οι Πέρσες υποχωρούσαν, εκλέχθηκε στρατηγός (478 π.Χ.) και επέδειξε ξεχωριστή φροντίδα κι επιμέλεια για το στράτευμα. Τότε οι Σπαρτιάτες είχαν ακόμη την αρχιστρατηγία υπό τον Πausανία και οι Αθηναίοι *τὴν κατὰ θάλατταν ἀρχὴν* (6.1).

⁹⁷ Πλούτ., Κίμ., 5.2-3. Βλ. και το σχόλιο του Blamire, 1989, 100-101. Ενδεχομένως δεν πρόκειται για έναν απλό συμβολισμό, της προτεραιότητας της ναυτικής δράσης έναντι της πεζομαχίας και μια λανθάνουσα τελετουργία διαφεύγει της γνώσης ή της προσοχής του Πλουτάρχου.

⁹⁸ FGrH 392 F 12. Στο έργο του *Ἐπιδημίας*. Το πιθανότερο είναι πως ο Ίων είναι η πηγή του Πλουτάρχου σχετικά με τα ερωτικά του Κίμωνα, της αδερφής του, τον δραματικό αγώνα Αισχύλου και Σοφοκλή, τα ανέκδοτα αυτού του Βίου με τον Περικλή, ορισμένες λεπτομέρειες σχετικά με το σεισμό στη Σπάρτη και τα επακόλουθα γεγονότα. βλ. Blamire, 1989, 5-6 και άλλα σχετικά σημεία και Podlecki, 2016, 54-61.

⁹⁹ Πλούτ., Κίμ., 5.4.

¹⁰⁰ Πλούτ., Κίμ., 5.5-6.

Παυσανίου Τελευτή

“*Pausanias Lacedaemonius magnus homo, sed uarius in omni genere uitae fuit: nam ut uirtutibus eluxit, sic uitiiis est obrutus*“. ¹⁰¹ Το σύντομο κεφάλαιο αφιερωμένο στον Παυσανία ξεκινά με την πολυθρύλητη αλληλογραφία μεταξύ αυτού και του Μεγάλου Βασιλιά και την απρεπή συμπεριφορά του. ¹⁰² Ήταν τραχύς, αυθάδης, ανόητος, υβριστής. Αυτό εξηγεί το πώς ο Κίμωνας “*ὑπολαμβάνων πρῶως τοὺς ἀδικουμένους καὶ φιλανθρώπως ἐξομιλῶν ἔλαθεν οὐ δι’ ὀπλων τὴν τῆς Ἑλλάδος ἡγεμονίαν, ἀλλὰ λόγῳ καὶ ἦθει παρελόμενος.*” Οι περισσότεροι των συμμάχων, αηδιασμένοι με την υπεροψία του Παυσανία, συντάσσονταν με τον Κίμωνα και τον Αριστείδη και μήνυαν στους εφόρους να τον ανακαλέσουν. ¹⁰³

Μετά την Κύπρο ο Παυσανίας κατέλαβε το Βυζάντιο (478 π.Χ.). Εκεί, ο νεαρός αντιβασιλέας ξεπέρασε κάθε όριο όταν άρπαξε μια νεαρή παρθένα, την Κλεονίκη, από τις αγκάλες των επιφανών γονέων της. Την είχε στο σπίτι του, σε χωριστό δώμα. Ένα βράδυ η κοπέλα θέλησε να τον πλησιάσει, στο κρεβάτι του, ενόσω εκείνος κοιμόταν. Τότε έριξε κατά λάθος την παρακείμενη λυχνία. Ο Παυσανίας, έντρομος πως οι Έλληνες έστειλαν φονιάδες, τράβηξε το εγχειρίδιό του και την σκότωσε. Οι τύψεις δεν τον άφηναν σε ησυχία και κάθε νύχτα έβλεπε ένα είδωλο, μάλλον του κοριτσιού, που του υπενθύμιζε: “*στειχε δίκης ἄσσον· μάλα τοι κακὸν ἀνδράσιν ὕβρις.*” ¹⁰⁴ Οι σύμμαχοι υπό τον Κίμωνα, μην συγχωρώντας του αυτό του το ατόπημα, πολιορκήσαν το Βυζάντιο. Ο Παυσανίας ηττήθηκε και διωκόμενος από το φάντασμα κατέφυγε στο νεκρομαντείο της Ηράκλειας “*καὶ τὴν ψυχὴν ἀνακαλούμενος τῆς Κλεονίκης παρηγεῖτο τὴν ὀργήν.*” Η όψη της του εμφανίστηκε και τον πληροφόρησε πως στη Σπάρτη θα παύσουν τα βάσανά του, μαντεύοντας το τέλος του. Ο Πλούταρχος ολοκληρώνει το παραμύθι του με το “*ταῦτα μὲν οὖν ὑπὸ πολλῶν ἱστοροῦται.*” ¹⁰⁵

Η πιο αξιόπιστη πηγή μας για τον Παυσανία θα έλεγε κανείς πως είναι ο Θουκυδίδης κι όχι ο Ηρόδοτος. Η εξιστόρηση όμως της δράσης του παρουσιάζει τρομερή ανευθυνότητα

¹⁰¹ Corn. Nep., Paus., 1.1-2.

¹⁰² Πλούτ., Κίμ., 6.2.

¹⁰³ Η αντίθεση της αυθάδειας του Παυσανία με τη μετριοπάθεια των Αριστείδη και Κίμωνα είναι χαρακτηριστική, Πλούτ., Αριστ., 23.2 και Beck, 2014, 361.

¹⁰⁴ Στο Πλούτ., *Περί των υπό του θείου...*, 555c στη θέση του ρήματος *στειχε* υπάρχει το *βαίνε*.

¹⁰⁵ Πλούτ., Κίμ., 5.6-7. Για περισσότερα σχετικά με γυναίκες που μεταμορφώνονται σε υπερφυσικά, τερατώδη πλάσματα και καταδιώκουν τους άνδρες Rodrigues, 2017. Για μια εναλλακτική εκδοχή Πaus., 3.17.7-9.

για “τον πρώτο των ιστορικών”. Το 1ο βιβλίο του είναι ξεχωριστό. Γράφει πολλά μυθώδη και όταν φτάνει στον Πausανία¹⁰⁶ και το Θεμιστοκλή πολλά και διάφορα ανέκδοτα. Κατά τον Θουκυδίδη, αφού κατέλαβε το Βυζάντιο απελευθέρωσε αιχμαλώτους συγγενείς του Βασιλιά, αντάλλαξε επιστολές μαζί του, φορούσε περσικά ενδύματα, έτρωγε περσικά φαγητά και περιστοιχιζόταν από Πέρσες κι Αιγυπτίους δορυφόρους. Η στρατηγία του ομοιάζε με τυραννίδα και ο μηδισμός του ήταν πρόδηλος. Οι “κατηγορίες” έφτασαν στη Σπάρτη, κλήθηκε σε δίκη κι αντικαταστάθηκε στην αρχιστρατηγία. Καταδικάστηκε για ορισμένα αδικήματα προς ιδιώτες, μα όχι για μηδισμό. Επέστρεψε τότε με ερμιονίτικο καράβι πίσω στο Βυζάντιο, άνευ εντολής από τη Σπάρτη, τάχα για να συνεχίσει τις αντιπερσικές επιχειρήσεις, λέει ο Θουκυδίδης, αλλά στην πραγματικότητα σκοπεύοντας να συμμαχήσει με τους εχθρούς. Ζήτησε το χέρι της θυγατέρας του Βασιλιά για να κάνει την Ελλάδα υποχείριό του (η μαρτυρία του Ηροδότου έρχεται σε σύγκρουση με αυτό, αναφέροντας ρητά μόνο κάποιο συνοικέσιο με την κόρη του Μεγαβάτη, άνδρα κοντά στον Βασιλιά).¹⁰⁷ Ο Βασιλιάς αντικατέστησε το σατράπη του Δασκυλίου και πρόσταξε τον νέο να συνεργαστεί με τον Πausανία. Ο Θουκυδίδης καταγράφει στα σοβαρά το αυθεντικό κείμενο των πρωτότυπων επιστολών που αντάλλαξε ο Πausανίας με τον Βασιλιά. Αναφέρει και το όνομα του αγγελιαφόρου, κάποιου Ερετριέα Γογγύλου. Μετά την πτώση του Βυζαντίου κατέφυγε στις Κολωνές της Τρωάδας “ούκ έπ’ αγαθῶ”. Οι έφοροι του έστειλαν αμέσως κήρυκα με σκυτάλη και τον ανακάλεσαν κακήν κακώς για δεύτερη φορά. Εκείνος, τάχα, νομίζοντας πως χρήμασι θα γλυτώσει εισάκουσε τη διαταγή τους. Μόλις γύρισε τον φυλάκισαν. “Και φανερόν μὲν εἶχον οὐδὲν οἱ Σπαρτιᾶται σημεῖον, οὔτε οἱ ἐχθροὶ οὔτε ἡ πᾶσα πόλις”, παρά μόνο ὑποψίες πως δεν επιθυμεί να είναι ἴσος με τους άλλους. Απόδειξη για αυτό είχαν την επιγραφή του τρίποδα που έστειλαν οι σύμμαχοι στους Δελφούς μετά τις Πλαταιές και επί του οποίου ο Πausανίας είχε προστάξει να γράψουν το σιμωνίδειο “Ελλήνων ἀρχηγὸς ἐπεὶ στρατὸν ὄλεσε Μήδων, Πausανίας Φοῖβῳ μνήμ’ ἀνέθηκε τόδε”. Όπως είναι γνωστό, το κείμενο σβήστηκε και αντί αυτού χαραχτήκαν τα ονόματα όλων των συμμαχίδων πόλεων. Τον κατηγορήσαν και πως υποκινεί τους εἰλωτες να ξεσηκωθούν, “ἀλλ’ οὐδ’ ὥς οὐδὲ τῶν Εἰλώτων μηνυταῖς τισὶ πιστεύσαντες ἠξίωσαν νεώτερόν τι ποιεῖν ἐς αὐτόν, χρώμενοι τῷ τρόπῳ ᾧ περ εἰώθασιν ἐς σφᾶς αὐτούς, μὴ ταχεῖς εἶναι περὶ ἀνδρὸς Σπαρτιάτου ἄνευ ἀναμφισβητήτων τεκμηρίων βουλευσαί τι ἀνήκεστον”. Τότε εμφανίστηκε ένας άνδρας Αργύλιος, “παιδικά ποτε ὢν αὐτοῦ καὶ πιστότατος ἐκείνῳ”, “*quem puerum*

¹⁰⁶ Θουκ., 1.95-97, 128-135.

¹⁰⁷ Ηρόδ., 5.32.

Pausanias amore uenerio dilexerat“,¹⁰⁸ υποτίθεται με την τελευταία επιστολή ανά χείρας του Πausανία προς τον Αρτάβαζο τον σατράπη “*ὡς λέγεται*”. Παραβίασε είτε τη σφραγίδα της επιστολής και διάβασε πως ο Πausανίας διεμήνυε μεταξύ άλλων να εκτελέσουν τον άγγελό της.

Το επόμενο ανέκδοτο συναγωνίζεται σε γελοιότητα την αυθεντικότητα των επιστολών. Οι Έφοροι συγκλονίστηκαν από τα λεγόμενα αυτού του “καλού” Αργίλιου, αλλά δεν πείστηκαν. Ήθελαν να ακούσουν ιδίοις ὠσίν τον Πausανία να ομολογεί τα ανομήματά του. Αυτός ο Αργίλιος μηχανεύτηκε το εξής: πήγε κέτης στον ναό του Ποσειδώνα στο Ταίναρο, έστησε εκεί καλύβα χωρισμένη στα δύο με κάποιο τοίχο ή φράγμα κι έκρυψε στο ένα μισό κάποιους από τους Εφόρους. Ύστερα κάλεσε τον Πausανία. Συνομιλώντας μαζί του εντός της καλύβας ο Πausανίας παραδέχτηκε τις πράξεις του, αλλά τον διαβεβαίωσε πως αυτός ο “πιστός του φίλος” δεν διατρέχει κανέναν κίνδυνο και πρέπει να μεταφέρει την επιστολή άμεσα. Οι Έφοροι επέστρεψαν στην πόλη και ετοιμάζαν τη σύλληψή του. “*Λέγεται*” πως, καθώς ετοιμάζονταν να τον πιάσουν στον δρόμο, ένας εκ των εφόρων χαμήλωσε το πρόσωπο κι ένας άλλος, ευνοϊκά διακείμενος προς τον Πausανία, του έκανε νεύμα να διαφύγει προς το ιερό της Χαλκιοίκου Αθηνάς. Αυτός κρύφτηκε σε κάποιο οίκημα εντός του τεμένους. Έπειτα ακολουθεί η γνωστή ιστορία: παραβιάζοντας το άσυλο, οι Σπαρτιάτες αφαίρεσαν την οροφή του οικήματος, έχτισαν τις πόρτες και του επέβαλαν να πεθάνει από λιμό, θάνατος φρικτός. Λίγο πριν ξεψυχήσει, για να μη μianθεί το ιερό, τον έβγαλαν από μέσα, ώστε να πεθάνει έξω. Σκέφτονταν να τον ρίξουν στον Καιάδα, αλλά τελικά αποφάσισαν να τον θάψουν λίγο παραπέρα. Έστεκε εκεί και επιγραφή τον καιρό του Θουκυδίδη. Αργότερα, οι Δελφοί απαίτησαν να ξεπλυθεί το άγος, με την προσφορά δύο σωμάτων για το ένα του Πausανία. Οι Σπαρτιάτες δώρισαν στο ιερό δύο χάλκινους ανδριάντες και θεώρησαν τις υποθέσεις με τους θεούς τακτοποιημένες.

Ο Θουκυδίδης θα μπορούσε όντως να γνωρίζει τα γεγονότα που εκτυλίχθηκαν δημόσια και δη σε όσα ήταν κι Αθηναίοι παρόντες. Οι πληροφορίες του όμως για τα τεκταινόμενα στη Σπάρτη και την ιδιωτική ζωή του Πausανία φαντάζουν ανεκδοτολογικά. Τα προβλήματα με τη διήγηση του Θουκυδίδη δεν είναι λίγα, όπως τα αναλύει ο Rhodes στο σχετικό άρθρο του.¹⁰⁹ Ο Θουκυδίδης δε φαίνεται να κρίνει προσεκτικά τις πηγές του για όλα αυτά, ο Πausανίας μοιάζει περισσότερο με έναν παρασυρμένο νεαρό, έναν Σπαρτιάτη μεθυσμένο από τα πλούτη και την τρομαχτική δύναμη που είχε συγκεντρώσει

¹⁰⁸ Corn. Nep., Paus., 4.1-2.

¹⁰⁹ Rhodes, 1970.

στα χέρια του, αλαζόνα, αλλά όχι προδότη. Το γεγονός πως ο Πausανίας είχε σκυτάλη μαζί του μάλλον αποδεικνύει πως ήταν σε επίσημη αποστολή και όχι φυγάς ή παράνομος. Ο Θουκυδίδης όμως χρησιμοποιεί αυτήν τη λεπτομέρεια για να διανθίσει το κείμενό του. Κατά τον Θουκυδίδη¹¹⁰ οι Σπαρτιάτες εφυσύχασαν με την παράδοση της αρχηγίας στους Αθηναίους, πράγμα εύλογο, καθώς ήταν τοπικιστές και δεν ενδιαφέρονταν ή και φοβόντουσαν να συμμετέχουν σε μακρινές και μακροχρόνιες στρατιωτικές αποστολές. Κατά την αριστοτελική Αθηναίων Πολιτεία¹¹¹ δυσαρεστήθηκαν εντόνως. Κατά τον Διόδωρο¹¹² οι Σπαρτιάτες ήταν διχασμένοι σχετικά με το ζήτημα αυτό. Όπως φανερώνει και η στάση των δύο Εφόρων κατά την απόπειρα σύλληψης του Πausανία, υπήρχαν ορισμένοι στη Σπάρτη που ενέκριναν τη δράση του και επιθυμούσαν να συνεχίσουν τις υπερπόντιες επιχειρήσεις. Ο Πausανίας δεν έτυχε ποτέ δημόσιας δίκης, στοιχείο επίσης προβληματικό. Συν τοις άλλοις, οι υπολογισμοί των χρονολογιών δεν ταιριάζουν κι εδώ έχουμε να κάνουμε, θέλουμε να πιστεύουμε, με ιστορία κι όχι βιογραφία. Η σύνδεση της “ιστορίας” του Πausανία με την “άλλη” του Θεμιστοκλή είναι προβληματική κι αυτή η δεύτερη παρουσιάζει επίσης σοβαρές ελλείψεις. Όλη αυτή η διήγηση μοιάζει επικίνδυνα ηροδότεια, ενδεχομένως ανήκει στα νεανικά χρόνια του Θουκυδίδη. Αν βέβαια τη θεωρούσε ανάξια λόγου δε θα την συμπεριελάμβανε στην ιστορία του.

Ο Ηρόδοτος δεν χάνει ευκαιρία να επαινέσει τον Πausανία. Πριν και κατά τη διάρκεια της μάχης των Πλαταιών πραγματοποίησε θυσίες και τα σημάδια ήταν ευνοϊκά. Επομένως, οι θεοί προσέφεραν τη νίκη σε αυτόν τον ίδιο. Ήταν όμως ένας προδότης. Μετά τις Πλαταιές, πήρε μόνο 10 από το κάθε τι, άλογα, γυναίκες, καμήλες, τάλαντα, ενώ ήταν στρατηγός και θα μπορούσε να απαιτήσει περισσότερα. Ήταν όμως μηδίζων. Ευτέλισε την περσική χλιδή για χάρη του λακωνικού βίου. Επέστρεψε την όμορφη αιχμάλωτη Ελληνίδα παλλακίδα των Περσών στον πατέρα της, με δικά του έξοδα, αντί να την κρατήσει δικιά του. Ήταν όμως ένας φαύλος. Έστησε τρόπαιο στον Ελλήσποντο για τη μεγάλη νίκη “που άλλη σαν αυτήν κανείς από εμάς δεν έζησε να δει”.¹¹³

Ο Πλούταρχος δεν μπορεί να παραβλέψει τις όποιες αστοχίες του Ηροδότου και σέβεται τον Θουκυδίδη βαθύτατα για να τον επικρίνει και αμφισβητήσει τα γραφόμενά του. Καταγράφει όμως το ωραίο του ανέκδοτο¹¹⁴ ακριβώς για να αθώσει τον Πausανία, να μας

¹¹⁰ Θουκ., 1.95.

¹¹¹ Αριστοτ., Αθην. Πολ., 23.

¹¹² Διόδ., 11.50.

¹¹³ Ηρόδ., 9.61-88.

¹¹⁴ βλ. και Πaus., 3.17 για μια εναλλακτική εκδοχή. Σαφώς έχει ήδη καταδειχθεί πως ακόμα κι όταν κι οι δύο αντιγράφουν από κάποιον άλλον ο Πλούταρχος το κάνει συνεπέστερα.

επιδείξει το ήθος του, την εγκράτειά του. Είναι μια απολογία εξ ονόματός του. Προσπαθεί να βάλει τα πράγματα σε μια τάξη, να συνταιριάζει την ηροδότεια και θουκυδίδεια αφήγηση. Το κάνει επιφανειακά. Είτε οι ιστορίες περί Πausανία και Θεμιστοκλή ήταν πλήρεις ανεκδότων από παλιά, είτε δεν έχει αρκετό υλικό, είτε αποφεύγει να εισέλθει σε βάθος στο θέμα, προσπαθώντας να αποφύγει τις όποιες “αποκαλύψεις”. Ο Πausανίας δεν έκανε τίποτα λάθος κι αν έκανε ένιωθε τύψεις για αυτό. Απήγαγε μια κοπέλα ευγενικής καταγωγής, αλλά δεν την πείραξε. Ήταν αρχιστράτηγος κι όλοι όφειλαν να ανεχτούν τις υπερβολές του. Εκείνος όμως υπερέβη τα εσκαμμένα. Ήταν νέος και παρασύρθηκε.

Το πρόβλημα με τον Πausανία ήταν αποκλειστικά πολιτικό. Κι αν είχε επικοινωνία με την περσική αυλή, αυτό δεν σημαίνει απαραίτητως πως ενήργησε ενάντια στα σπαρτιατικά ή ελληνικά συμφέροντα. Το αν υποσχόταν την πολιτεία στους είλωτες είναι αμφισβητήσιμο κι αν το έκανε ήταν απλώς επειδή επιθυμούσε μια μεταρρύθμιση και αύξηση του αριθμού των ενόπλων της πόλης του. Είχε μεγάλες βλέψεις. Η ηλικία του δεν είναι γνωστή, πρέπει όμως να ήταν αρκετά νέος. Ίσως τυφλώθηκε από τη λάμψη της Ανατολής και “πήραν τα μυαλά του αέρα” μετά τις Πλαταιές. Πώς να μην είναι συγκρίσιμος με τον Κίμωνα, τον Αγησίλαο, τον Αλέξανδρο; Ηγήθηκε των Ελλήνων, τους προσέφερε μεγάλες νίκες, είχε το βλέμμα στραμμένο ανατολικά, είχε όραμα και δε θα δίσταζε να πάρει για γυναίκα του Περσίδα για να το φέρει εις πέρας. Κατέκτησε την Κύπρο, το Βυζάντιο. Ήθελε τους Έλληνες ενωμένους υπό αυτόν, να χτυπούν τους Πέρσες. Ίσως και να γίνει ο ίδιος Βασιλιάς. Άλλος ένας στο σύλλογο των οστρακισμένων και των “διεφθαρμένων”.¹¹⁵

¹¹⁵ Ο Blamire, 1970 διαφωνεί ευθέως με όλη αυτήν την οπτική των πραγμάτων. Αδυνατεί να πιστέψει, δίχως αδιάσειστες αποδείξεις, πως ο Θουκυδίδης προσθέτει δικά του φανταστικά στοιχεία, ανεκδοτολογεί και δεν έχει ελέγξει προσεκτικά τις πηγές του. Σίγουρα πάντως δεν είναι αυτό το μόνο σημείο που ο Θουκυδίδης τα κάνει όλα αυτά ούτε αυτό το μόνο πρόβλημα στον Θουκυδίδη που δεν έχει προσέξει ο Blamire.

Ενότητα Β΄

Κίμωνος Βίος

Μετά την πτώση του Πausανία, ο Κίμωνας έπλευσε για τη Θράκη. Συγγενείς του Βασιλιά κατείχαν την Ηϊόνα, παρά τον Στρυμόνα κι ενοχλούσαν τους Έλληνες του τόπου. Τους νίκησε σε μάχη και τους απέκλεισε εντός της πόλης. Έπειτα, λεηλάτησε και τη συνοριακή χώρα των Θρακών, με τον πολύ σίτο, έτσι ώστε καμιά βοήθεια να μη φτάσει στους πολιορκημένους Πέρσες. Ο Βόγης, ο στρατηγός του Βασιλιά, ήρθε σε τέτοια απόγνωση, ώστε πυρόπλησε την πόλη και ρίχτηκε στη φωτιά με όλους του τους φίλους, της οικογένεια και τα χρήματα.¹¹⁶ Όταν κατέλαβε την πόλη ο Κίμωνας (477/6 π.Χ.) τίποτα δεν είχε μείνει για αρπαγή.¹¹⁷ Ωστόσο, η γύρω γη ήταν ιδιαίτερος εύφορη και την προσέφερε στους Αθηναίους για να την αποικίσουν. Ο δήμος έστησε τρεις Ερμές προς τιμήν του.¹¹⁸ Μάλλον πρόκειται για αβλεψία ή υπερβολή, αφού οι Ερμές με το γνωστό επίγραμμα τους δεν στήθηκαν προσωπικά για τον Κίμωνα. Εντούτοις αυτό εξυπηρετεί τον Πλούταρχο να συνδέσει το επόμενο ανέκδοτο-σχόλιό του. Ούτε ο Θεμιστοκλής ούτε ο Μιλτιάδης έτυχαν τέτοιας τιμής. Όταν μάλιστα ο Μιλτιάδης αιτήθηκε στεφάνου ελιάς, ο Σώχαρης ο Δεκελεύς σηκώθηκε ενώπιον όλων στο βήμα, την ώρα της Εκκλησίας, και τού είπε: *“Όταν μόνος αγωνισάμενος, ὦ Μιλτιάδη, νικήσης τούς βαρβάρους, τότε και τιμᾶσθαι μόνος ἀξίου.”*¹¹⁹ Διερωτάται ο Πλούταρχος γιατί αγάπησαν τόσο τον Κίμωνα. Απαντά, διότι υπό τον Κίμωνα δεν άντεξαν μόνο, δεν κράτησαν αμυνόμενοι, αλλά κι επιτέθηκαν κι εκστράτευσαν και προσάρτησαν νέες πόλεις και τόπους, αποίκισαν την Ηϊόνα και την Αμφίπολη (η Αμφίπολη χτίστηκε αργότερα, το 437 π.Χ., αλλά αυτό δεν ενδιαφέρει τον Πλούταρχο, θέλει απλώς να εξυμνήσει τον Κίμωνα). Διαρκώς ο Κίμωνας υπερέχει των δύο άλλων μεγάλων νικητών της Αθήνας, είναι ξεχωριστός, περισσότερο κι από τον πατέρα του και τον Θεμιστοκλή, είναι μοναδικός.

Ύστερα, κατέλαβε την Σκύρο. Δόλοπες, μη Έλληνες, κατοικούσαν τη νήσο. Καθ’

¹¹⁶ “Erodoto (7.107) racconta l’episodio con palese ammirazione verso il persiano.”, Fuscagni, 1999, 181.

¹¹⁷ Η ανατολική χλιδή, η υλιστική όψη των πραγμάτων, η φιλαργυρία και το μοτίβο αυτό της σκηνης της πτώσης ενός ανατολίτη στην πυρά με όλα του τα πλούτη, υπάρχοντα, ενδεχομένως και γυναίκες, επαναλαμβάνεται και δραματοποιείται στον βίο του Λούκουλλου, Πλούτ., Λεύκ., 18.

¹¹⁸ Πλούτ., Κίμ., 7. Για το κείμενο των Ερμών αυτών Jacoby, 1945, 185-211. Για μια διαφορετική εκδοχή τους, τη μοναδική άλλη αναφορά τους, Αισχίνης, *Κατά Τιμάρχου*, 183-185.

¹¹⁹ Πλούτ., Κίμ., 8.1.

ότι όχι καλοί γνώστες της γεωργίας διενεργούσαν πειρατικές επιχειρήσεις στις γύρω ακτές και θάλασσες. Όταν λήστεψαν κάποιους Θεσσαλούς κι εκείνοι διέφυγαν, η Αμφικτυονία απαίτησε την αποζημίωσή τους. Οι “πολλοί” των Δολόπων δεν επιθυμούσαν να αποπληρώσουν το πρόστιμο και οι “έχοντες και διηρπακότες” προσκάλεσαν τον Κίμωνα να καταλάβει το νησί. Ο Κίμωνας κατέλαβε το νησί, εκδίωξε τους Δόλοπες και εγκατέστησε κληρουχία ή αποικία της Αθήνας. “...πυνθανόμενος δὲ τὸν παλαιὸν Θησέα τὸν Αἰγέως φυγόντα μὲν ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Σκῦρον,..., ἐσπούδασε τὸν τάφον ἀνευρεῖν.”¹²⁰ Ο Πλούταρχος παρουσιάζει αυτήν την πρωτοβουλία του Κίμωνα ως πάρεργο κι όχι πρωταρχικό σκοπό της αποστολής του στη Σκύρο. Ταυτόχρονα, κατά τον ίδιο, υπήρχε χρησμός που όριζε στους Αθηναίους να βρουν και να φέρουν πίσω στην Αθήνα τα οστά του Θησέα.¹²¹ Είτε έτσι είτε αλλιώς, ο Κίμωνας επέτυχε και σε αυτό. Την ίδια στιγμή συγκρίνεται με τον ίδιο τον Θησέα. Η λελογισμένη φιλοτιμία, η φιλανθρωπία, η τιμωρία ληστών και πειρατών χαρακτηρίζουν και τους δύο.¹²²

Το προαναφερθέν λαμπρό κατόρθωμα κατά τα φαινόμενα δεν συνδέεται χρονολογικά ή αλλιώς με το επόμενο επίτευγμα. “Ἔθεντο δ’ εἰς μνήμην αὐτοῦ καὶ τὴν τῶν τραγωδῶν κρίσιν ὀνομαστὴν γενομένην.” Ο Σοφοκλῆς δίδαξε την πρώτη του τραγωδία, στα Μεγάλα Διονύσια, αντίπαλό του είχε τον γέροντα πια Αισχύλο. Το αν αυτή ήταν πράγματι η πρώτη συμμετοχή του Σοφοκλή σε τραγικούς αγώνες είναι συζητήσιμο, πιθανότατα είναι ένα από τα γνωστά αφηγηματικά τεχνάσματα του Πλουτάρχου. Οι κριτές και οι θεατές αδυνατούσαν να αποφασίσουν τον νικητή. Ο άρχοντας Αψεφίων, λοιπόν, θεωρώντας πως χάρη στις σπονδές που είχαν προσφέρει εισερχόμενοι στο θέατρο ο Κίμωνας και οι άλλοι 9 στρατηγοί έχουν λάβει ήδη την θεία έγκριση, τούς όρκισε, τούς κάθισε στις θέσεις των κριτών και τούς ανάγκασε να κρίνουν αυτοί το αποτέλεσμα του αγώνα. Αυτοί προσέφεραν τη νίκη στον Σοφοκλή και ο Αισχύλος περιπαθής γενόμενος, δεν υπέφερε να μείνει για πολύ στην Αθήνα κι έφυγε θλιμμένος και ντροπιασμένος για τη Σικελία, όπου και πέθανε στη Γέλα.¹²³ Κι αυτό το περιστατικό μάλλον είναι πλουτάρχεια προσθήκη. Δεν εγκατέλειψε ταπεινωμένος την Αθήνα ο Αισχύλος για τη Σικελία. Η συμμετοχή του Κίμωνα στην κρίση αυτή αποδεικνύει και πάλι την παιδείυσή του (βλ. και τα σχετικά σχόλια του Blamire).

¹²⁰ Πλούτ., Κίμ., 8.5.

¹²¹ Πρβλ. Πλούτ., Θησ., 36.1-2 (476/5 π.Χ.).

¹²² Για μια λεπτομερή σύγκριση όλων των σχετικών κεφαλαίων από τους Βίους και των δύο και μια σύντομη επισκόπηση των μύθων περί Θησέα, Hernández de la Fuente, 2008, Carrillo Rodríguez, 2019, 26-28. Αναλυτικά για τον θάνατο και τη λατρεία του Θησέα AlgrM, V, 720-729. Για την περίφημη κρητική του περιπέτεια GM, 689-697.

¹²³ Πλούτ., Κίμ., 8.7-9.

Κι αυτή δεν ήταν η μόνη απόδειξη. Ο Ίων ο Χίος μαρτυρεί ότι, όταν δειπνούσαν κάποτε στου Λαιομέδοντα, μετά τις σπονδές, οι παρευρισκόμενοι παρακίνησαν τον Κίμωνα να τραγουδήσει κι εκείνος τό έπραξε, “ούκ αήδῶς”, με ιδιαίτερη ικανότητα και καλαισθησία.¹²⁴ Η περιγραφή αυτή του συμποσίου είναι τυπική και ρεαλιστική. Οι συμποσιαστές τον επαίνεσαν λέγοντας πως τραγουδά ωραιότερα από τον Θεμιστοκλή. Εκείνος δεν ήξερε να τραγουδά ή να κιθαρίζει, αλλά έκανε την πόλη μεγάλη και πλούσια. Στο ίδιο συμπόσιο, αφού ήπιαν, άρχισαν να κουβεντιάζουν για τις επιτυχίες του Κίμωνα. Τότε που οι σύμμαχοι είχαν καταλάβει τη Σηστό και το Βυζάντιο είχαν συγκεντρώσει πολλά λάφυρα κι αιχμαλώτους Πέρσες. Δεν ήξεραν πώς αλλιώς να γίνει η μοιρασιά κι ο Κίμωνας χώρισε τα χρυσά και τις πορφύρες από τους κρατουμένους και παρότρυνε τους συμμάχους να διαλέξουν έναν από τους δύο “σωρούς”. Η περιγραφή αυτή μαρτυρεί και τον χαρακτήρα της συμμαχίας, τα αρπαχθέντα θα διαμοιράζονταν εξίσου μεταξύ των Αθηναίων και των υπολοίπων συμμάχων. Οι άλλοι Έλληνες, παρατηρώντας τα γυμνά αγύμναστα σώματα των Περσών προτίμησαν τα αντικείμενα περιγελώντας τον Κίμωνα. Αργότερα κατέφθασαν στις ακτές φίλοι και συγγενείς των ομήρων και πλήρωσαν τόσα λύτρα στους Αθηναίους, ώστε ο Κίμωνας εξασφάλισε 4 μηνών τρόφιμα για τον στόλο κι έφερε ακόμα πολλά χρήματα πίσω στην Αθήνα. Η ευστροφία του Κίμωνα, αντιδιαστέλλεται με τη φιλαργυρία των κοντόφθαλμων συμμάχων. Ήταν σφάλμα να νομίζουν πως ο χρυσός και το πορφυρό αξίζουν περισσότερο από ανθρώπους.¹²⁵

Το επόμενο κεφάλαιο¹²⁶ αποτελεί ύμνο στη γενναιοδωρία, την εγκράτεια και τη φιλανθρωπία του Κίμωνα. Ο Κίμωνας αποκόμισε πολλά κέρδη από τις εκστρατείες κι ανταπέδωσε πολλά περισσότερα στους συμπολίτες του που τον είχαν εκλέξει στρατηγό. Αφαίρεσε τους φράχτες από τα κτήματά του επιτρέποντας στον καθένα να τραφεί από τους καρπούς τους. Η αφαίρεση των περιφράξεων μοιάζει αξιοπερίεργη, μάλλον μια πλουτάρχεια πινελιά, η διανομή των καρπών πρέπει να είναι αληθινή. Παρείχε δείπνο λιτό, αλλά αρκετό, στην οικία του για τους πένητες όλης της πόλης, κατά τον Θεόπομπο ή μάλλον ακριβέστερα, κατά την Αθηναίων Πολιτεία¹²⁷, όπως κι ο ίδιος ο Πλούταρχος σημειώνει άλλωστε, για τους πένητες του δήμου του. Το σχόλιό του “έφ’ ὃ τῶν πενήτων ὁ βουλόμενος εἰσῆει καὶ διατροφὴν εἶχεν ἀπράγμονα, μόνοις τοῖς δημοσίοις σχολάζων” μοιάζει επίσης αριστοτελικής έμπνευσης, όχι επαινετικό, μα αμέσως μετά διασαφηνίζει το πράγμα

¹²⁴ FGtH 392 F 13.

¹²⁵ Πλούτ., Κίμ., 9.

¹²⁶ Πλούτ., Κίμ., 10. πρβλ. Θεόπομπος FGtH 115 F 89.

¹²⁷ Αριστοτ., Αθην. Πολ., 27.

λέγοντας πως ήταν μονάχα για τους συνδημότες του. Ο Κίμωνας ήταν ελεήμων, μα όχι δημοκόπος. Οι νεανίσκοι που συντρόφευαν τον Κίμωνα πρόθυμα παραχωρούσαν τα μιάτια τους σε φτωχούς γέροντες και εναπόθεταν κέρματα στα χέρια τους, διακρινόμενοι έτσι για τη σεμνότητά τους. *“Η δὲ Κίμωνος ἀφθονία καὶ τὴν παλαιὰν τῶν Ἀθηναίων φιλοξενίαν καὶ φιλανθρωπίαν ὑπερέβαλεν.”* Διότι εκείνοι βέβαια δίδαξαν στους Έλληνες να σπέρνουν τους σπόρους, να επωφελούνται των ιαματικών ιδιοτήτων των πηγών (ή να γνωρίζουν πώς να διανοίγουν κανάλια, υπάρχει lacuna στο κείμενο) και να ανάβουν τη φωτιά, *“ὁ δὲ τὴν μὲν οἰκίαν τοῖς πολίταις πρυτανεῖον ἀποδείξας κοινόν, ἐν δὲ τῇ χώρᾳ καρπῶν ἐτοίμων ἀπαρχὰς καὶ ὅσα ὄραι καλὰ φέρουσι χρῆσθαι καὶ λαμβάνειν ἅπαντα τοῖς ξένοις παρέχων, τρόπον τινὰ τὴν ἐπὶ Κρόνου μυθολογουμένην κοινωνίαν εἰς τὸν βίον αὖθις κατήγευ.”* Ο Κίμωνας πια παραλληλίζεται ολοφάνερα με τον Σωκράτη και με τον Κρόνο,¹²⁸ τέτοια ήταν η δικαιοσύνη και η ευσπλαχνία του. Δεν ζητούσε να σιτίζεται στο πρυτανεῖο,¹²⁹ αλλά μετέτρεψε το σπίτι του σε τέτοιο και σίτιζε εκεί άλλους. Η προσφορά του ήταν σπουδαιότερη από τη δωρεά των σπόρων, του νερού και της φωτιάς στους ανθρώπους, σίγουρα συμπεριφορά τυπικά θεϊκή. Την εποχή του Κρόνου ο Θεός ήταν φιλάνθρωπος,¹³⁰ όπως τώρα ο Κίμωνας.¹³¹

“Οἱ δὲ ταῦτα κολακεῖαν ὄχλου καὶ δημαγωγίαν εἶναι διαβάλλοντες ὑπὸ τῆς ἄλλης ἐξηλέγχοντο τοῦ ἀνδρὸς προαιρέσεως ἀριστοκρατικῆς καὶ Λακωνικῆς οὐσῆς,¹³² (...) καὶ πρὸς Ἐφιάλτην ὕστερον χάριτι τοῦ δήμου καταλύοντα τὴν ἐξ Ἀρείου πάγου βουλὴν διηνέχθη, λημμάτων δὲ δημοσίων τοὺς ἄλλους πλὴν Ἀριστείδου καὶ Ἐφιάλτου πάντας ἀναπιπλαμένους ὀρῶν, αὐτὸν ἀδέκαστον καὶ ἄθικτον ἐκ τῆ πολιτεία δωροδοκίας καὶ πάντα προῖκα καὶ καθαρῶς πράττοντα καὶ λέγοντα διὰ τέλους παρέσχε.”¹³³

Ο Κίμωνας προσέφερε απλόχερα όχι μόνο από αγάπη προς τον συνάνθρωπο, αλλά ταυτόχρονα προσέβλεπε και σε πολιτικά οφέλη. ¹³⁴ Η αυστηρή χρονική, ιστορική, αλληλουχία των γεγονότων δεν είναι χαρακτηριστικό της βιογραφίας. Αυτό το περιστατικό

¹²⁸ “Secondo un gruppo di legend, cui attinge la tradizione riportata da Plutarco, Crono è considerate re dell’età dell’oro, **prototipo del civilizzatore.** (...) **Crono sposò quindi sua sorella Rea** (...)”, Fuscagni, 1999, 192-193.

¹²⁹ Πρβλ. Πλάτων, *Απολογία Σωκράτους*, 36d-7.

¹³⁰ Ησίοδος, *Έργα και Ημέραι*, 109-120. Πλάτων, *Νόμοι*, 713D.

¹³¹ Για τη φιλανθρωπία του Κίμωνα, Beck, 2014, 520.

¹³² “Anche in questo secondo riferimento (vd. Supra, Cim. 4.5), **il filolacnismo, ritenuto da Plutarco un fatto positivo (e qui rafforzato dall’accoppiamento con il termine aristocrazia), viene strumentalmente usato per difendere Cimone dall’accusa di essere demagogo.**”, Fuscagni, 1999, 193.

¹³³ Πλούτ., Κίμ., 10.8.

¹³⁴ Για τη φιλανθρωπία του Κίμωνα ως κοινή δημαγωγία βλ. Θεόπομπος, FGrH 115, 89. Για μια διεξοδικότερη πλην σύντομη ανάλυση των διαστάσεων της πολιτικής δραστηριότητας και των ευεργεσιών του Κίμωνα, Pelling, 2002, 139. Για τη σημασία του αντιθετικού ζεύγους *πολλοί-όλιγοί*, στο ίδιο, 129.

έπεται του σεισμού στη Σπάρτη. Η αναφορά του εδώ, πρόωρα, ενέχει τον κίνδυνο, κάποιος μη γνώστης των πραγμάτων να θεωρήσει πως η επίθεση του Εφιάλτη στον Άρειο Πάγο ήταν η πολιτική του αντίδραση στη φιλανθρωπική δραστηριότητα του Κίμωνα. Και το επόμενο ανέκδοτο, σκηνή, συνεχίζει το ίδιο μοτίβο. Κάποιος Πέρσης φυγάς έφτασε στην Αθήνα κι έσπευσε να συναντήσει τον Κίμωνα. Του παρέθεσε ένα κιούπι με αργυρούς σίγλους κι ένα με χρυσούς δαρειακούς, επιχειρώντας να τον δωροδοκήσει. Ο Κίμωνας τότε τον ρώτησε αν τον επισκέφτηκε για να τον κάνει μισθωτό ή φίλο του. Αυτός απάντησε πως ασφαλώς φίλο κι ο Κίμωνας ευθύς αποκρίθηκε: “*οὐκοῦν, ταῦτ’ ἄπιθι μετὰ σεαυτοῦ κομίζων· χρήσομαι γὰρ αὐτοῖς ὅταν δέωμαι φίλος γενόμενος.*”¹³⁵ Η συστηματική περιφρόνηση του πλούτου τον χαρακτήριζε.

Ἐπειτα,¹³⁶ οι σύμμαχοι πλήρωναν μεν τους φόρους τους για το συμμαχικό ταμείο, απέφευγαν όμως την παροχή ανδρών και πλοίων. Προτιμούσαν να ζουν *καθ’ ἡσυχίαν*, τώρα που είχαν απαλλαγθεί από τους Πέρσες. Οι άλλοι στρατηγοί ήταν αυστηροί και σκληροί μαζί τους, τούς ανάγκαζαν με κάθε τρόπο να είναι συνεπείς στις υποχρεώσεις τους, κάνοντας την ἀρχὴ τους δυσβάσταχτη. Ο Κίμωνας έπραττε τα αντίθετα. Δεν εκβίασε ποτέ κανέναν απρόθυμο να συμμετέχει στις επιχειρήσεις, παρά προτιμούσε να λάβει κενές τριήρεις και να τις επανδρώσει με Αθηναίους. Ἄφηνε λοιπόν τους συμμάχους στη σχολή τους, να ασχολούνται με τα του οίκου τους, όπως οι γυναίκες, μαλθακοί γεωργοί και εισοδηματίες απόλεμοι. Ασκώντας τους Αθηναίους στα πολεμικά, με τα συμμαχικά χρήματα, πολύ σύντομα τούς μετέτρεψε στους δεσπότες της συμμαχίας και τους συμμάχους σε φοβισμένους δούλους, κόλακες, υποτελείς. Παραλληλίζει προφανώς τους συμμάχους με τους Έλληνες των ελληνοιστικών χρόνων, τότε που οι μισθοφορικοί στρατοί ήταν σε πλήρη ακμή, αλλά και με τους μεταγενέστερους. Τους Αθηναίους με τους Ρωμαίους, τους “*διὰ χειρὸς ἔχοντας ἀεὶ τὰ ὄπλα*”. Το δίδαγμα είναι απλό και κοινότυπο: αν αναθέτεις την προστασία και την ελευθερία σου σε άλλους προτιμώντας την ασφάλεια και τη γαλήνη, τελικά ταχύτατα θα τα απωλέσεις όλα. Στην προσπάθειά του να μεταδώσει αυτό το μήνυμα

¹³⁵ Πλούτ., Κίμ., 10.9.

¹³⁶ Πλούτ., Κίμ., 11. “Il capitolo presenta due profonde alterazioni rispetto alla tradizione: Plutarco, attribuendo a Cimone la creazione dell’*ochlos nautikos* cioè di una massa di cittadini dediti ad attività marinare, coglie nel segno e raddrizza la tradizione; al contrario, sollevando lo stratego da ogni atto di repressione nei riguardi degli alleati ribelli contribuisce a deformarla. Ambedue le alterazioni rispondono a precisi intendimenti politici plutarchei; (...)” Fuscagni, 1999, 194. Ο Κίμωνας παρουσιάζεται σαν έναν δημοκρατικό αριστοκράτη ή έναν αριστοκρατικό δημοκράτη, σύμβολο ενότητας, σταθερότητας, ταξικής ειρήνης, φιλανθρωπίας, ανανέωσης, αλλά πάντα εντός των ορίων της παράδοσης. Λίθος που στέκει ορθός μόνος του, σ’ αντίθεση με τον φλογερό Περικλή που φλογίζει πρώτα την Αθήνα κι έπειτα κατακαίει όλη την Ελλάδα.

έχει κάνει μια μικρή παρανόηση: οι σύμμαχοι ήταν υποχρεωμένοι να παρέχουν είτε χρήματα είτε πλοία, όχι και τα δύο.¹³⁷ Πιθανότατα η προτίμηση των συμμάχων να απέχουν από τις επικίνδυνες αποστολές και αντί αυτού να καταβάλουν όλο και υψηλότερα ποσά εύρισκε σύμφωνους τους Αθηναίους και συνάδει με τον όλο και επιταχυνόμενο συγκεντρωτισμό της συμμαχίας. Ο Πλούταρχος θυσιάζει την ιστορική ακρίβεια για χάρη της ηθικής του διδαχής.

¹³⁷ Θουκ. 1.99.

Η μάχη του Ευρυμέδοντα και η Ειρήνη του Καλλία

“Καὶ μὴν αὐτοῦ γε τοῦ μεγάλου βασιλέως οὐδεὶς ἐταπείνωσε καὶ συνέστειλε τὸ φρόνημα μᾶλλον ἢ Κίμων.” Και λίγο παρακάτω: “τὴν ἀπ’ Ἰωνίας Ἀσίαν ἄχρι Παμφυλίας παντάπασι Περσικῶν ὄπλων ἐρημῶσαι.”¹³⁸

Ο Πλούταρχος μάς προετοιμάζει κατάλληλα για αυτά που πρόκειται να ακολουθήσουν, τη μεγάλη στιγμή του Κίμωνα, τη μάχη στον Ευρυμέδοντα (περίπου γύρω στο 469/8 π.Χ.).¹³⁹ Ξανοίχτηκε με το στόλο, 300 πλοία βελτιωμένα, καλύτερα από αυτά του Θεμιστοκλή, με κατάστρωμα σε όλο τους το μήκος, από την Κνίδα και το Τριόπιο.

Η τεχνική αυτή λεπτομέρεια μοιάζει δευτερεύουσα, αλλά δεν είναι. Ο Blamire πιστεύει τον Πλούταρχο.¹⁴⁰ Οι Χίοι στη Λάδη είχαν 40 μάχιμους επιβάτες σε κάθε τριήρη.¹⁴¹ Δε σημαίνει απαραίτητα πως κατείχαν κάποια εξεζητημένη ναυπηγική τεχνογνωσία, αυτός ήταν ο προβλεπόμενος αριθμός για τριήρεις που δεν είχαν πλήρες κατάστρωμα. Την πληροφορία πως οι τριήρεις τότε δεν είχαν κατάστρωμα σε όλο τους το μήκος επιβεβαιώνει ο Θουκυδίδης,¹⁴² αλλά δε διευκρινίζει τον αριθμό των επιβατών. Ο Πλούταρχος στην περιγραφή της ναυμαχίας της Σαλαμίνας (480 π.Χ.) στον Βίο του Θεμιστοκλή, κάνει λόγο για 18 μάχιμους επιβάτες στα αθηναϊκά πλοία.¹⁴³ Η πηγή του εδώ είναι αναχρονιστική, οι Αθηναίοι είχαν μειώσει τον αριθμό των επιβατών χάρη της ευκινησίας, αλλά πολύ αργότερα, τον καιρό του Πελοποννησιακού Πολέμου, όταν είχαν γίνει εμπειρότεροι και ικανότεροι στα ναυτικά. Συν τοις άλλοις, το λογικό ήταν να επανδρώνουν τα πλοία με λιγότερους άνδρες όταν ετοιμάζονταν για μάχη σε ανοιχτές θάλασσες και με περισσότερους για μάχες σε παράκτιους και άλλους δίχως πολύ χώρο τόπους. Στην πρώτη περίπτωση προσέβλεπαν στους ελιγμούς και τα χτυπήματα με το έμβολο, ενώ στη δεύτερη στο ρεσάλτο. Ο Blamire, με αφορμή το ανέκδοτο του Πλουτάρχου για τη διαμεσολάβηση των Χίων στην πολιορκία της Φασήλιδος, γράφει πως αυτοί δίδαξαν την τέχνη τους και στους Αθηναίους. Διαφορετικά, συμπληρώνει, υπήρχε κάποιου είδους κατάστρωμα ήδη από τα χρόνια του Θεμιστοκλή κι ο Κίμωνας το βελτίωσε. Απλούστατα, κάνει λάθος. Παραθέτει άλλους και όχι τον Burn.¹⁴⁴

¹³⁸ Πλούτ., Κίμ., 12.1.

¹³⁹ Χρήσιμο παράρτημα Fuscagni, 1999, 225-230.

¹⁴⁰ Blamire, 1989, 139-140.

¹⁴¹ Ηρόδ., 6.15.

¹⁴² Θουκ., 1.14.

¹⁴³ Πλούτ., Θεμ., 14.1.

¹⁴⁴ Burn, 1962, 474-475.

Οι Βίοι στους οποίους καταπιάνεται ο Πλούταρχος με τα Περσικά είναι, με σειρά ποσότητας ύλης και πηγών ειδικά για το θέμα αυτό, του Θεμιστοκλή, του Αριστείδη και του Κίμωνα. Για τον δεύτερο έχει υποβοηθηθεί από διάφορους φιλοσόφους, ενώ στον Βίο του Κίμωνα δεν μπορεί να κρύψει την αγάπη του για τους ελεγειακούς, τραγικούς και κωμικούς ποιητές.¹⁴⁵ Στην πραγματικότητα όμως η σειρά τους με γνώμονα την κριτική αξιολόγηση των πηγών και του υλικού του σχετικά με τα Μηδικά είναι η αντίστροφη. Στον Θεμιστοκλή του έχει δείξει μια ακατανόητη εμπιστοσύνη στον Φανία τον Λέσβιο (ο οποίος είχε για πηγή του τον ειδικό περί Περσών Κτησία, χωρίς αυτό να σημαίνει πως είναι αλάθητος ή πως ο Φανίας τον διαβάσει σωστά) ή και τον ίδιο τον Κτησία, σχετικά με πλείστα όσα ζητήματα και λεπτομέρειες ή άλλους παντός είδους ιστορικούς, ανεκδοτολόγους, μυθογράφους και παραμυθάδες, πάντως δεν ακολουθεί πιστά τον Ηρόδοτο. Ακόμα χειρότερα θα μπορούσε να συμβουλευτεί κάποιον ακόμα μεταγενέστερο κι αυτός δε γνωρίζει πως παλιότερα, ακόμα και χωρίς κατάστρωμα, μέχρι και οι Αθηναίοι επάνδρωναν με περισσότερους τα πλεούμενά τους. Στον Βίο του Κίμωνα, αντιθέτως, διαβάσει πρώτα και κύρια τον Καλλισθένη για τα των Περσών κι αυτός γράφει το σωστό, πως στις εκστρατείες του Κίμωνα τα καράβια του έφεραν μπόλικους άνδρες. Για αυτόν ακριβώς το λόγο, προκειμένου να γεφυρώσει αυτό το χάσμα και να εξηγήσει τη δική του ασυνέπεια, ο Πλούταρχος τοποθετεί την εφεύρεση της τριήρους με πλήρες κατάστρωμα ήδη τον καιρό του Κίμωνα, ενώ κάτι τέτοιο μάλλον συνέβη κατά τι αργότερα. Είτε ο Blamire κάνει λάθος είτε ο Burn. Το γεγονός πως “η επιγραφή της Τροιζήνας” παραδίδει παρόμοια νούμερα με τον Πλούταρχο και τον Blamire είναι ένδειξη πως δεν είναι αυθεντικό, γνήσιο, αρχαιακό έγγραφο της εποχής των Μηδικών.¹⁴⁶

Ο Κίμωνας, λοιπόν, είχε πληροφορηθεί για μεγάλη συγκέντρωση στρατού του Βασιλιά στην Παμφυλία. Πρώτα, κατέλαβε τη Φάσηλιν, πόλη περσίζουσα και συνέχισε το ταξίδι του. Έπειτα μάς παραδίδει δύο διαφορετικές εκδοχές, αυτήν του Εφόρου κι αυτήν του Καλλισθένη. Ο Έφορος είναι γενικά αρκετά ακριβής και αξιόπιστος ιστορικός, με αδυναμίες, ωστόσο ο Καλλισθένης είναι μεγάλος γνώστης ειδικά περί Περσών, επομένως οφείλουμε και τους δύο να προσέξουμε πολύ σοβαρά:

“Έφορος¹⁴⁷ μὲν οὖν Τιθραύστην φησὶ τῶν βασιλικῶν νεῶν ἄρχειν καὶ τοῦ πεζοῦ

¹⁴⁵ Pelling, 2002, 153.

¹⁴⁶ Για το κείμενο της επιγραφής Jameson, 1962. Για μια διερεύνηση της πιθανής χρήσης της επιγραφής ή κάποιου εγγράφου με παρόμοιο περιεχόμενο από τον Πλούταρχο Johansson, 2004. Huxley, 1968, 313-318.

¹⁴⁷ FGrH 70 F 192.

Φερενδάτην, Καλλισθένης¹⁴⁸ δ' Αριομάνδην τὸν Γωβρύου κυριώτατον ὄντα τῆς δυνάμεως παρὰ τὸν Εὐρυμέδοντα ταῖς ναυσὶ παρορμεῖν, οὐκ ὄντα μάχεσθαι τοῖς Ἑλλησι πρόθυμον, ..., προσφερομένων δὲ τῶν Ἀθηναίων ἀντεξέπλευσαν, ὡς ἱστορεῖ Φανόδημος, ¹⁴⁹ ἑξακοσίαις ναυσίν, ὡς δ' Ἐφορος, πενήκοντα καὶ τριακοσίαις."¹⁵⁰

Ο Πλούταρχος ουσιαστικά ξεκινά την αφήγησή του του όλου γεγονότος μην κρύβοντας την συμπάθειά του για τον Έφορο, μα περισσότερο βασίζεται στον Καλλισθένη, ὅπως θα γίνει φανερό. Θεωρεῖ πως αυτός ἦταν κι ἓνας ἀπὸ τοὺς λόγους τῆς ἐκστρατείας, ἡ ταπείνωση τοῦ Βασιλιά, δηλαδή ἡ εἰρήνη με δυσμενεῖς ὅρους γιὰ αὐτὸν κι εὐνοϊκοὺς γιὰ τοὺς Ἕλληνας. Ἐνας μακροχρόνιος συνεχῆς πόλεμος ἄλλωστε, θα εἶχε ἀπρόβλεπτες συνέπειες καὶ μᾶλλον ἀρνητικές, γιὰ τοὺς τελευταίους. Ἀμέσως μετὰ παρουσιάζει τὶς ἐπιχειρήσεις στὴν Ἰωνία καὶ τὴ Μ. Ἀσία μέχρι τὴν Παμφυλία ὡς νὰ προηγήθηκαν κάμποσο τοῦ Εὐρυμέδοντα. Ο Διόδωρος τοποθετεῖ τὸν Εὐρυμέδοντα λίγο μετὰ τὴν Ἡϊόνα καὶ εἶναι δύσκολο νὰ φανταστοῦμε πως ἔχει χρησιμοποιήσει κάποια ἄλλη πηγή, εἰδικά γιὰ αὐτὰ τὰ ζητήματα, ἀπὸ τὸν Έφορο.¹⁵¹ Επομένως ὁ Πλούταρχος εἴτε ἀκολουθεῖ τὸν Καλλισθένη εἴτε κάποιον ἄλλον, ἴσως κάποιον που δὲν ἀναφέρει εἴτε αὐτοσχεδιάζει. Σαφῶς, ἡ τόσο σύντομη ἀκολουθία τῶν μαχῶν δε μοιάζει πραγματική, καθὼς ὁ Εὐρυμέδοντας ἄργησε κατὰ τι. Ο Διόδωρος δὲν ἀντιγράφει σωστὰ ἀπὸ τὸν Έφορο ἢ Ὁ Έφορος κάνει λάθος σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο (καὶ ὄχι μόνον). Ο ἀριθμὸς τῶν πλοίων εἶναι πολὺ υψηλός. Ο Ηρόδοτος ¹⁵² καὶ ὁ Ἀριστοτέλης¹⁵³ κάνουν λόγο γιὰ 200 τριήρεις, μετὰ τὸ σχετικὸ ψήφισμα τοῦ Θεμιστοκλή. Στὴν ἀρχὴ τῆς διήγησής του τῶν ἐπιχειρήσεων μετὰ τὰ Περσικά, ὁ Θουκυδίδης δὲν καταγράφει τὸν ἀκριβῆ ἀριθμὸ τῶν πλοίων¹⁵⁴ καὶ παρακάτω ἀριθμεῖ τὸν συνολικὸ στόλο τῆς συμμαχίας στα 200 πλεούμενα.¹⁵⁵ Ἡ τοποθέτηση τῆς ναυμαχίας κατὰ τὸν Έφορο στα ἀνοιχτὰ τῆς Κύπρου κάνει ἀμφίβολες καὶ τὶς υπόλοιπες πληροφορίες τοῦ σχετικὰ με τὴ μάχη. Ἐχει μᾶλλον συγχύσει τὶς ἐκστρατείες τοῦ Κίμωνα. Ο Αριομάνδης θα μπορούσε νὰ εἶναι ὁ κυριώτατος ἀρχὼν τοῦ ὅλου σώματος, με τὸν Τιθραύστη ναύαρχο καὶ τὸν Φερενδάτη στρατηγὸ.¹⁵⁶ Ἡ ἐπιφυλακτικότητα τοῦ Αριομάνδη, μᾶλλον ἀποδεικνύει πως ὁ ἀριθμὸς τῶν περσικῶν πλοίων κατὰ τὸν Έφορο κι ὁποσδήποτε κατὰ τὸν ἀθτιδογράφου Φανόδημο εἶναι

¹⁴⁸ FGrH 124 F 15.

¹⁴⁹ FGrH 325 F 22.

¹⁵⁰ Πλούτ., Κίμ., 12.5-6.

¹⁵¹ Διόδ., 11.11.

¹⁵² Ηρόδ., 7.144, 8.1.

¹⁵³ Ἀριστοτ., Ἀθην. Πολ., 22.7.

¹⁵⁴ Θουκ., 1.100.

¹⁵⁵ Θουκ., 1.104, 112.

¹⁵⁶ βλ. καὶ Διόδ., 11.60-61.

ψευδής.

“ὧ καὶ δῆλόν ἐστιν, ὅτι πάμπολλοὶ τινες αἱ πεπληρωμένοι τοῖς βαρβάροις νῆες ἦσαν, ὅτε πολλῶν μὲν, ὡς εἰκός, ἐκφυγουσῶν, πολλῶν δὲ συντριβεισῶν, ὅμως αἰχμαλώτους διακοσίας ἔλαβον οἱ Ἀθηναῖοι.”¹⁵⁷

Ο Θουκυδίδης σημειώνει πως ο Κίμωνας και οι Αθηναῖοι “εἶλον τριήρεις Φοινίκων καὶ διέφθειραν τὰς πάσας ἐς διακοσίας”.¹⁵⁸ Ο Λυκούργος λέει “ἐκατὸν δὲ τριήρεις τῶν βαρβάρων αἰχμαλώτους ἔλαβον”.¹⁵⁹ Ο Διόδωρος, δηλαδή ο Ἐφορος, αφηγείται “καὶ πολλὰς μὲν τῶν ἐναντίων ναῦς διέφθειραν, πλείους δὲ τῶν ἐκατὸν σὺν αὐτοῖς τοῖς ἀνδράσιν εἶλον.”.¹⁶⁰ Ο Πλούταρχος φαίνεται πως τις περισσότερες λεπτομέρειες τις αντλεί από τον Καλλισθένη και ο τελευταῖος δεν καταγράφει το σωστό πλήθος αιχμαλωτισθέντων πλοίων.

“Τῶν δὲ πεζῶν ἐπικαταβάντων πρὸς τὴν θάλασσαν μέγα μὲν ἔργον ἐφαίνετο τῷ Κίμωνι τὸ βιάζεσθαι τὴν ἀπόβασιν καὶ κεκμηκότας ἀκμῆσι καὶ πολλαπλασίοις ἐπάγειν τοὺς Ἕλληνας, ὅμως δὲ ῥώμη καὶ φρονήματι τοῦ κρατεῖν ὀρῶν ἐπηρμένους καὶ προθύμους ὁμόσε χωρεῖν τοῖς βαρβάροις, ἀπεβίβαζε τοὺς ὀπλίτας ἔτι θερμοὺς τῷ κατὰ τὴν ναυμαχίαν ἀγῶνι μετὰ κραυγῆς καὶ δρόμου προσφερομένους.”¹⁶¹

Ο Θουκυδίδης γράφει πρώτα πεζομαχία και μετά και ναυμαχία.¹⁶² Ἐνδεχομένως, οι Αθηναῖοι πρώτα επιτέθηκαν σε κάποιο περσικό στρατόπεδο στις εκβολές του ποταμού και μετά ἐπλευσαν ἀνάποδα στο ρεῦμα ναυμαχώντας και με τον περσικό στόλο. Δεν μπορεί ὅμως να αποδειχθεῖ πως ο Θουκυδίδης τοποθετεῖ ἔτσι τις λέξεις εννοώντας τες με χρονική σειρά και η εκτενέστερη και λεπτομερέστερη διήγηση του Διοδώρου, μέσω Εφόρου, εἶναι γεμάτη ανακρίβειες, ἀνέκδοτα και δεν το διευκρινίζει. Ο Πλούταρχος δείχνει να ακολουθεῖ πιστά τον Καλλισθένη.

“Κίμων δ’ ὡσπερ ἀθλητῆς δεινὸς **ἡμέρα μιᾶ δύο** καθηρηκῶς ἀγωνίσματα, καὶ τὸ μὲν ἐν Σαλαμῖνι πεζομαχία, τὸ δ’ ἐν Πλαταιαῖς ναυμαχία παρεληλυθῶς τρόπαιον, ἐπηγωνίσαστο ταῖς νίκαις, (...) Τοῦτο τὸ ἔργον οὕτως ἐταπείνωσε τὴν γνώμην τοῦ βασιλέως ὥστε συνθέσθαι τὴν περιβόητον εἰρήνην ἐκείνην, ἵππου μὲν δρόμον ἀεὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἀπέχειν θαλάσσης, ἔνδον δὲ Κυανέων καὶ Χελιδονίων μακρᾶ νηῖ καὶ χαλκεμβόλῳ μὴ πλέειν. Καίτοι Καλλισθένης οὐ φησι ταῦτα συνθέσθαι τὸν βάρβαρον, ἔργῳ δὲ ποιεῖν διὰ φόβον τῆς ἡττης ἐκείνης, καὶ

¹⁵⁷ Πλούτ., Κίμ., 12.8. Ο Ἐφορος, FGtH 70 F 191 και ο Λυκούργος, Κατὰ Λεωκράτους, 72 σημειώνουν λανθασμένα 100 τριήρεις, αριθμὸ υψηλό.

¹⁵⁸ Θουκ., 1.100.

¹⁵⁹ Λυκ., Κατὰ Λεωκράτους, 72.

¹⁶⁰ Διόδ., 11.60.

¹⁶¹ Πλούτ., Κίμ., 13.1.

¹⁶² Θουκ., 1.100.

μακρὰν οὕτως ἀποστῆναι τῆς Ἑλλάδος, ὅσπε πενήκοντα ναυσὶ Περικλέα καὶ τριάκοντα μόναις Ἐφιάλτην ἐπέκεινα πλεῦσαι Χελιδονίων καὶ μηδὲν αὐτοῖς ναυτικὸν ἀπαντῆσαι παρὰ τῶν βαρβάρων. ἐν δὲ τοῖς ψηφίσμασιν, ἃ συνήγαγε Κρατερός,¹⁶³ ἀντίγραφα συνθηκῶν ὡς γενομένων κατατέτακται. φασὶ δὲ καὶ βωμὸν εἰρήνης διὰ ταῦτα τοὺς Ἀθηναίους ἰδρύσασθαι¹⁶⁴, καὶ Καλλίαν τὸν πρεσβεύσαντα τιμῆσι διαφερόντως.”¹⁶⁵

Ο Πλούταρχος πιστεύει πως η περιβόητος ειρήνη ¹⁶⁶ συνομολογήθηκε μετά τον Ευρυμέδοντα, ενώ ο Διόδωρος μετά την εκστρατεία του Κίμωνα στην Κύπρο. ¹⁶⁷ Ο Διόδωρος και ο Έφορος ίσως και να έχουν συγχύσει τις δύο εκστρατείες, μα αν υπήρξε μια τέτοια ειρήνη μάλλον η δική τους χρονολόγηση είναι η σωστή. Έτσι εξηγείται και η μαρτυρούμενη αφιέρωση ενός αγάλματος της Αφροδίτης από τον Καλλία στην Ακρόπολη, εφόσον αυτή ήταν σημαίνουσα θεότητα της Κύπρου.¹⁶⁸ Ο Πλούταρχος έχει παρεξηγήσει τον Καλλισθένη. ¹⁶⁹ Ο τελευταίος αναφέρει πως η ειρήνη μετά τον Ευρυμέδοντα είναι ψευδής, όχι όμως πως μια τέτοια ειρήνη δεν υπήρξε ποτέ. Το περιστατικό με τον Εφιάλτη και τον Περικλή δε φαίνεται να είναι ανέκδοτο, είναι γεγονός. Αυτό ακριβώς είναι που πρέπει να έγραφε ο Καλλισθένης και ο Πλούταρχος κατάλαβε λάθος: όταν ο Εφιάλτης κι ο Περικλής έπλευσαν πέρα των Κυανέων και των Χελιδονίων δεν συνάντησαν κανένα περσικό πλοίο, επειδή οι Πέρσες έτρεμαν και μόνο στη σκέψη να ναυμαχήσουν ξανά με Έλληνες κι όχι εξαιτίας κάποιας συμφωνίας. Το ότι ο Εφιάλτης είναι ακόμα ζωντανός υποστηρίζει μια πρώιμη χρονολόγηση. Αργότερα, μετά το θάνατο του Κίμωνα, υπογράφηκε η γνωστή, πραγματική και πρώτη εκείνη Ειρήνη. Το τι ακριβώς εννοούν ο Πλάτων¹⁷⁰ και ο Λυκούργος¹⁷¹ είναι αντικείμενο ερευνών και συζητήσεων που δε φαίνεται να καταλήγουν σε κοινώς αποδεκτά συμπεράσματα. Η σταλθείσα στα Σούσα αθηναϊκή πρεσβεία υπό τον γνωστό μας Καλλία που αναφέρει ο Ηρόδοτος¹⁷² δε φαίνεται να είναι η ίδια η πρεσβεία που μάς απασχολεί εδώ. Υπάρχουν και οι ιδιαίτερα σκεπτικιστές που φτάνουν να αρνούνται την ύπαρξη της Ειρήνης. Κάποια συμφωνία μεταξύ Αθήνας και Περσών (και Άργους;) ίσως είναι αληθινή, αλλά “ταύτη ἢ ὑπὸ πάντων θρυλουμένη εἰρήνη”¹⁷³, έτσι όπως την

¹⁶³ FGrH 342 F 13.

¹⁶⁴ Μάλλον η πρώτη φορά ανέγερσης βωμού στο όνομα της τοιουτοτρόπως θεοποιημένης Ειρήνης.

¹⁶⁵ Πλούτ., Κίμ., 13.3-5. Ειδικά για την Ειρήνη απαραίτητο και το Samons, 1998.

¹⁶⁶ Χρήσιμο παράρτημα, Fuscagni, 1999, 230-241.

¹⁶⁷ Διόδ., 12.12.

¹⁶⁸ Πaus., 1.23.

¹⁶⁹ Meyer, 1899, 3-4.

¹⁷⁰ Πλάτ., Μεν., 241d-242a.

¹⁷¹ Λυκ., Κατά Λεωκράτους, 72-73.

¹⁷² Ηρόδ., 7.151.

¹⁷³ Δημ., Περί τῆς παραπρεσβείας, 19.

περιγράφουν οι μεταγενέστεροι ρήτορες και συγγραφείς ίσως και να μην υπήρξε ποτέ. Η σιωπή του Θουκυδίδη σχετικά με το ζήτημα είναι αφορμή περίσκεψης. Όσο για τα γραφόμενα του Θεοπόμου και την επιγραφή με το “αυθεντικό” κείμενο της συνθήκης που παραθέτει, μάλλον αποτελούν μεταγενέστερα προπαγανδιστικά δημιουργήματα. Το όριο απαγόρευσης διέλευσης περσικών στρατευμάτων μοιάζει κι αυτό φανταστικό κι ο κάθε συγγραφέας το ανασκευάζει κατά πως θέλει. Ο Ισοκράτης δύο φορές θα τονίσει πως οι Πέρσες δεν επιτρέπεται να διαβούν τον Άλυ.¹⁷⁴ Στον Πανηγυρικό¹⁷⁵ θεωρεί ότι οι Αθηναίοι βοήθησαν στον υπολογισμό του φόρου υποτέλειας κάποιων πόλεων στον Βασιλιά, ενώ ο Διόδωρος,¹⁷⁶ παίρνει ως δεδομένη την συμφωνηθείσα αυτονομία των πόλεων. Το τελικό συμπέρασμα είναι το εξής: τίποτα δεν είναι βέβαιο και διασταυρωμένο, ούτε η ύπαρξη της Ειρήνης, ούτε το τι έγραψε ο Καλλισθένης, ούτε το τι κατάλαβε ο Πλούταρχος.

“Πραθέντων δὲ τῶν αἰχμαλώτων λαφύρων εἷς τε τὰ ἄλλα χρήμασιν ὁ δῆμος ἐρρώσθη, καὶ τῇ ἀκροπόλει τὸ νότιον τεῖχος κατεσκεύασεν (...) λέγεται δὲ καὶ τῶν μακρῶν τειχῶν, ἃ σκέλη καλοῦσι, συντελεσθῆναι μὲν ὕστερον τὴν οἰκοδομίαν, τὴν δὲ πρώτην θεμελίωσιν εἰς τόπους ἐλώδεις καὶ διαβρόχους τῶν ἔργων ἐμπεσόντων ἐρεισθῆναι διὰ Κίμωνος ἀσφαλῶς, (...), ἐκείνου χρήματα πορίζοντος καὶ διδόντος. Πρῶτος δὲ ταῖς λεγομέναις ἐλευθερίοις καὶ γλαφυραῖς διατριβαῖς, (...), ἐκαλλώπισε τὸ ἄστυ, τὴν μὲν ἀγορὰν πλατάνοις καταφυτεύσας, τὴν δ’ Ἀκαδημίαν ἐξ ἀνδρῶν καὶ ἀύχμηρᾶς κατάρρυτον ἀποδείξας ἄλσος ἡσκημένον ὑπ’ αὐτοῦ δρόμοις καθαροῖς καὶ συσκίοις περιπάτοις.”¹⁷⁷

Η ενότητα αυτή ολοκληρώνεται με περαιτέρω δοξολογία του Κίμωνα. Με τα λάφυρα από τον Ευρυμέδοντα ο δήμος κατασκεύασε το νότιο τείχος της ακρόπολης. Στη συνέχεια, σε τόπους ελώδεις έθεσε ο Κίμωνας, με ίδια έξοδα, τα πρώτα θεμέλια των μακρῶν τειχῶν, της εγγύησης της προστασίας και του μεγαλείου της Αθήνας. Η αντίθεση αυξάνει τον έπαινο. Παράλληλα, πάλι συγκρίνεται με τον Θεμιστοκλή, αυτόν που ανέλαβε την πρωτοβουλία για την ανοικοδόμηση των τειχῶν της Αθήνας μετά την περσική εισβολή. Πρώτος, πάλι, υποστηρίζει ο Πλούταρχος, καλλώπισε την πόλη με πράσινο και ξανά πρώτος καθάρισε την Ακαδημία, έφτιαξε δρόμους και την μετέτρεψε σε άλσος. Η σημασία αυτού δε χρειάζεται εξήγηση: ο Κίμωνας προετοίμασε τον χώρο, όπου θα δίδασκε μια μέρα ο Πλάτων.

¹⁷⁴ Ισοκ., Παναθηναϊκός, 59, Αρεοπαγίτικός, 80.

¹⁷⁵ Ισοκ., Πανηγυρικός, 4.

¹⁷⁶ Διοδ., 12.12.

¹⁷⁷ Πλούτ., Κίμ., 13.6-8.

Τοιοῦτος μὲν ὁ Ἑλληνικὸς ἡγεμὼν

Μετά τον Ευρυμέδοντα, λιγιστοὶ Πέρσες κρατούσαν ἀκόμα θέσεις στη Χερρόνησο, με την επικουρία και των γειτονικῶν Θρακῶν. Ο Κίμωνας ἐπλευσε ἀπὸ την Αθήνα με 4 πλοία και κατατρόπωσε τα 13 των εχθρῶν. Απώθησε και τους Θράκες και ἀποίκισε εκ νέου την Χερρόνησο, βαδίζοντας στα χνάρια των προγόνων και του πατέρα του.¹⁷⁸ Κι ἐδὼ μάλλον ἔχουμε να κάνουμε με πλουτάρχειες προσθήκες. Προσπαθεῖ να συνδέσει τον Κίμωνα με τον πατέρα του και με τον ἀποικισμό που ἐκεῖνος εἶχε οργανώσει (510 π.Χ.). Κι αν διενέργησε επιχειρήσεις στη Χερρόνησο τον ἀποικισμό της περιοχῆς μάλλον ὀργάνωσε ο Περικλῆς. Στη συνέχεια, ὅπως και ο Μιλτιάδης και ο Θεμιστοκλῆς πριν ἀπὸ αὐτόν, κλήθηκε να υποτάξει ἀπειθαρχους Ἑλληνας. Οἱ Θάσιοι ἀποστάτησαν ἀπὸ τη συμμαχία, ἀλλὰ ο Κίμωνας τους ἐπανάφερε στην τάξη. Για να τους τιμωρήσει, ἀπέσπασε ἀπὸ την επικράτειά τους τα ορυχεῖα χρυσοῦ της ἀπέναντι θρακικῆς ακτῆς. Πιθανότατα πρόκειται για τα ορυχεῖα στη Σκαπτή Ὑλη.¹⁷⁹ Θα μπορούσε τότε εὐκόλα, κατὰ τον Πλούταρχο, να εισβάλει στη Μακεδονία και να της ἀποσπάσει ἓνα μεγάλο μέρος. Ἐπειδὴ δεν θέλησε να πράξει τοιοῦτοτρόπως, οἱ πολιτικοὶ του ἀντίπαλοι τον κατηγόρησαν πως δωροδοκήθηκε ἀπὸ τον βασιλιά Ἀλέξανδρο Α΄.¹⁸⁰ Ἡ *Ἀθηναίων Πολιτεία* διασώζει μια διαφορετικὴ ἐκδοχή: ο Κίμωνας κατηγορήθηκε για οικονομικὲς ἀτασθαλίες¹⁸¹ και για τη μη χρηστὴ τέλεση των καθηκόντων του ὡς στρατηγού.¹⁸² Κατὰ τα φαινόμενα, του ἐπιβλήθηκε κάποιο πρόστιμο.¹⁸³ Ο Πλούταρχος ἀναζητοῦσε την κατάλληλη ευκαιρία για να γράψει το ὄνομα “Ἀλέξανδρος” στον Βίο του Κίμωνα.

“Ἀπολογούμενος δὲ πρὸς τοὺς δικαστὰς οὐκ Ἰόνων ἔφη προξενεῖν οὐδὲ Θεσσαλῶν,¹⁸⁴ πλουσίων ὄντων, ὥσπερ ἑτέρους, ἵνα θεραπεύωνται καὶ λαμβάνωσιν, ἀλλὰ Λακεδαιμονίων, μιμούμενος καὶ ἀγαπῶν τὴν παρ’ αὐτοῖς εὐτέλειαν καὶ σωφροσύνην, ἧς οὐδένα προτιμᾶν πλοῦτον, ἀλλὰ πλουτίζων ἀπὸ τῶν πολεμίων τὴν πόλιν ἀγάλλεσθαι. μνησθεῖς δὲ τῆς κρίσεως ἐκείνης ὁ Στησίμβροτος φησι¹⁸⁵ τὴν Ἑλπινίκην ὑπὲρ τοῦ Κίμωνος δεομένην ἐλθεῖν ἐπὶ τὰς

¹⁷⁸ Πλούτ., Κίμ., 14.1.

¹⁷⁹ Πλούτ., Κίμ., 14.2. βλ. και Blamire, 1989, 155.

¹⁸⁰ Πλούτ., Κίμ., 14.3.

¹⁸¹ βλ. και Carawan, 1987, 187, 189-190, 197, 200-208.

¹⁸² Ἀριστοτ. Ἀθην. Πολ., 27.

¹⁸³ Δημ., *Κατὰ Ἀριστοκράτους*, 205.

¹⁸⁴ Σχετικὰ με την υποτιθέμενη και εν μέρει ἐπιβεβαιωμένη λήψη της προξενείας και των Θεσσαλῶν ἀπὸ τον Κίμωνα, μάλλον προς το τέλος της ζωῆς του, ἐξοῦ και η ὀνομασία του νεότερου γιου του, βλ. Connor, 1967, 71-75.

¹⁸⁵ FGrH 107 F 5.

θύρας τοῦ Περικλέους (οὗτος γὰρ ἦν τῶν κατηγορῶν ὁ σφοδρότατος), τὸν δὲ μειδιάσαντα "γραῦς εἶ," φάναι, "γραῦς, ὧ Ἑλληνική, ὡς τηλικαῦτα διαπράττεσθαι πράγματα;" πλὴν ἔν γε τῇ δίκῃ πρότατον γενέσθαι τῷ Κίμωνι καὶ πρὸς τὴν κατηγορίαν ἅπαξ ἀναστῆναι μόνον, ὥσπερ ἀφοσιούμενον."¹⁸⁶

Με την αναφορά του αυτή ο Πλούταρχος ηθογραφεί εύστοχα τον Κίμωνα, την Ελληνική και τον Περικλή. Μάς μεταφέρει το δεδομένο πως ήταν πρόξενος των Σπαρτιατών και μιμητής του λακωνικού τρόπου ζωής, αδιάφθορος, ασυμβίβαστος. Η Ελληνική ήταν πρόθυμη να πουλήσει το κορμί της για χάρη του αδελφού της. Από ότι φαίνεται ο Περικλής ήταν επιρρεπής σε τέτοιες προσεγγίσεις. Αυτή η συμπεριφορά όμως είναι απρεπής, άσεμνη για μια ηλικιωμένη γυναίκα και μάλιστα αριστοκρατικής γενιάς. Ο Περικλής σεβάστηκε την ηλικία και την ευγένειά της. Συγκινημένος βέβαια και όντας πράος κι ο ίδιος δεν υπήρξε σκληρότατος με τον Κίμωνα. Παρόμοιο ρόλο είχε αναλάβει στο παρελθόν και ο Ξάνθιππος κατά του Μιλτιάδη.

Στο επόμενο κεφάλαιο υπάρχει και πάλι σύμπτωση, σύγχυση του χρόνου. Ο δήμος είχε όλο και αγριότερες και επιθετικότερες διαθέσεις έναντι των πλουσίων και των ισχυρών. Επιθυμούσε να αποσπάσει από αυτούς τις πατροπαράδοτες αρχές και δυνάμεις. Έτσι, όταν ο Κίμοντας έπλευσε ξανά για νέα εκστρατεία, ο δήμος υπό τον Εφιάλτη αφαίρεσε από τον Άρειο Πάγο τις νόμιμες, πατρώες εξουσίες του, "πλὴν ὀλίγων ἀπάσας", έθεσε υπό τον έλεγχο του τα δικαστήρια κι εγκατέλειψε την αριστοκρατική μορφή του πολιτεύματος για χάρη της ακράτου δημοκρατίας.¹⁸⁷ Η Αθηναίων Πολιτεία, αντιθέτως, αναφέρει πως αφαιρέθηκαν από τον Άρειο Πάγο "τὰ ἐπίθετα", δηλαδή πρόσθετες αρμοδιότητες, ληφθείσες αργότερα.¹⁸⁸ Μόλις ο Κίμοντας επέστρεψε από την εκστρατεία του (κατά πάσα πιθανότητα υπονοείται η αποστολή στη συντεταραγμένη Σπάρτη, αν και παρακάτω ο Πλούταρχος ξεκινά να διηγείται για τρίτη φορά αυτήν την ιστορία από την αρχή, η ακριβής χρονική στιγμή των μεταρρυθμίσεων του Εφιάλτη είναι δύσκολο να προσδιοριστεί¹⁸⁹) αποπειράθηκε να ανασυστήσει την κλεισθένειο πολιτεία. Οι αντίπαλοί του ερέθιζαν τον Δήμο υπενθυμίζοντάς του τις φιλολακωνικές διαθέσεις του Κίμωνα και το ζευγάρι με

¹⁸⁶ Πλούτ., Κίμ., 14.4-5.

¹⁸⁷ Η άκρατος δημοκρατία παραλληλίζεται με τον άκρατο οίνο, πρβλ. Πλάτων, Πολιτεία, 8, 582 c-d.

¹⁸⁸ Αριστοτ., Αθην. Πολ., 25. Το ποιο ακριβώς ήταν το περιεχόμενο των μεταρρυθμίσεων του Εφιάλτη είναι ένα περίπλοκο ιστορικοδικαϊκό ζήτημα. Αυτό που φαίνεται βέβαιο είναι πως ο Εφιάλτης ήθελε να αφαιρέσει από τον Άρειο Πάγο την αρμοδιότητά του να ελέγχει τὰς εὐθύνas των στρατηγών. Στο παρελθόν ο Θεμιστοκλής είχε καταδικαστεί όταν ελέγχθησαν οι δικές του ευθύνες, ενώ ο Κίμοντας αθωώθηκε. Ο Άρειος Πάγος μεροληπτούσε υπέρ της αριστοκρατίας. Wallace, 1974.

¹⁸⁹ Χρήσιμο το Gousschin, 2019.

την Ελπινίκη. Διέδιδαν φήμες και προσβολές σαν αυτές που διασώζει ο κωμωδιογράφος Εύπολις:

“κακὸς μὲν οὐκ ἦν, φιλοπότης δὲ κάμελής·
κάνιοτ’ ἂν ἀπεκοιμᾷτ’ ἂν ἐν Λακεδαίμονι,
κᾶν Ἐλπινίκην τήνδε καταλιπὼν μόνην.”¹⁹⁰

Η απάντηση του Πλουτάρχου δεν αφήνει το παραμικρό περιθώριο σύγκρισης με κανέναν: “εἰ δ’ ἀμελῶν καὶ μεθυσκόμενος τοσαύτας πόλεις εἴλε καὶ τοσαύτας νίκας ἐνίκησε, δῆλον ὅτι νήφοντος αὐτοῦ καὶ προσέχοντος οὐδεὶς ἂν οὔτε τῶν πρότερον οὔτε τῶν ὕστερον Ἑλλήνων παρῆλθε τὰς πράξεις.”¹⁹¹ Στις κατηγορίες πως ήταν φιλοπότης κι αμελής και θα κοιμόταν στη Λακεδαίμονα αν δεν επιθυμούσε να αφήσει μόνη της την Ελπινίκη, ανταπαντά πως αν ο Κίμωνας όντας αμελής και μέθυσος κατέλαβε τόσες πόλεις και νίκησε τόσες νίκες, αλίμονο αν ήταν νηφάλιος και προσεκτικός. Κανείς τότε, λέει, κανείς, ούτε από τους προγενέστερους Έλληνες μήτε από τους επόμενους, θα μπορούσε ποτέ να ξεπεράσει τις μεγάλες και σπουδαίες του πράξεις.

“Ἦν μὲν οὖν ἀπ’ ἀρχῆς φιλολάκων¹⁹² καὶ τῶν γε παίδων τῶν διδύμων τὸν ἕτερον Λακεδαιμόνιον ὠνόμασε, τὸν δ’ ἕτερον Ἥλειον, ἐκ γυναικὸς αὐτῷ Κλειτορίας γενομένου, ὡς Στησίμβροτος ἱστορεῖ· διὸ πολλάκις τὸν Περικλέα τὸ μητρῶον αὐτοῖς γένος ὀνειδίζειν. Διόδωρος δ’ ὁ Περιγηγητῆς καὶ τούτους φησὶ καὶ τὸν τρίτον τῶν Κίμωνος υἱῶν Θεσσαλὸν ἐξ Ἰσοδίκης γεγονέναι τῆς Εὐρυπτολέμου τοῦ Μεγακλέους.”¹⁹³

Το από ποια γυναίκα είχε πόσους και ποιους ακριβώς γιους είναι ασαφές. Οπωσδήποτε το “Κλειτορία” είναι εθνικό, γυναίκα από την ομώνυμη πόλη της βόρειας Αρκαδίας. Οι διάφοροι εχθρικά διακειμένοι στον Κίμωνα συγγραφείς κατέγραφαν μόνον το επίθετο αυτό που χαρακτηρίζει την καταγωγή της εξαιτίας των ευλόγως πρόστυχων συνειρμών που προκαλεί.¹⁹⁴ Ενδεχομένως το πραγματικό της όνομα δε διασώθηκε ποτέ λόγω της κακοήθειάς τους κι ο Πλούταρχος δεν το γνωρίζει. Ίσως ήταν κάποια παλλακίδα του Κίμωνα, την οποία είχε στο σπίτι του ταυτόχρονα με τη νόμιμη Ισοδίκη, όπως και να

¹⁹⁰ Kassel & Austin, PCG, *Πόλεις*, 221 (ανέβηκε το 422 π.Χ.).

¹⁹¹ Πλούτ., Κίμ., 15.

¹⁹² “(...) Il *laconismo* fu in realtà un cardine della politica cimonia che prevedeva una separazione di zone di influenza tra Sparta e Atene, il *filolaconismo* fu una carta giocata da Cimone per porsi al riparo dall'accusa di essere troppo ricco. All'ultimo, il gioco gli si è rivoltato contro. (...)”, Fuscagni, 1999, 208.

¹⁹³ Πλούτ., Κίμ., 16.1. Για περισσότερα δεδομένα σχετικά με τα μέλη της οικογένειας του Κίμωνα και τα ονόματά τους, Davies, 1971, 306-307 και Connor, 1967, 67-71 και τα σχετικά σχόλια του Blamire, 1989.

¹⁹⁴ Blamire, 1989, 163.

έχει το “Κλειτορία” εκφράζει καταγωγή. Το όνομα “Ηλείος” μάλλον δεν είναι σωστό. Η σωστή γραφή πρέπει να ήταν “Ούλιος”, όνομα που παραπέμπει στα ανατολικά του ελλαδικού χώρου και στις εκεί επιτυχίες του Κίμωνα, είναι όμως σίγουρα ξένο. Ο Blamire δεν σημειώνει αυτό το συγκεκριμένο, μα θα μπορούσε κι αυτό να είναι αποτέλεσμα της κακοήθειας και της χυδαιότητας των συγγραφέων, καθώς ήταν γνωστή τοις πάσι η «περιπετειώδης» φύση των Ηλείων.¹⁹⁵ Τον “Θεσσαλό” πιθανώς ονόμασε έτσι προς τιμήν του Θεσσαλού προξένου των Αθηναίων Μένωνα από τα Φάρσαλα, πατέρα ενός Θουκυδίδη είτε εξαιτίας της ανάληψης και της θεσσαλικής προξενείας από τον ίδιο. Ήταν σύνηθες ιδίως για τους αριστοκράτες της Αθήνας να νυμφεύονται γυναίκες ξένων ευγενών οικογενειών για να συσφίξουν τις σχέσεις τους μαζί τους, εντός της πανελληνίας αριστοκρατικής κοινωνίας. Τα ξένα ονόματα δεν είναι δίχως προηγούμενο, αλλά ο Κίμωνας στα μάτια των συμπολιτών του το είχε πια παρατραβήξει.

Η ακριβής χρονολογία ανάληψης της προξενείας των Σπαρτιατών στην Αθήνα από τον Κίωνα δεν είναι γνωστή. Όταν παλιότερα η Σπαρτιάτες προτίμησαν τη δική του ανάρρηση στην ιεραρχία, οι Αθηναίοι ήταν ευχαριστημένοι. Τότε επιθυμούσαν να γλυτώσουν από τον Θεμιστοκλή και να διατηρούν φιλικές σχέσεις με τη Σπάρτη. Όσο όμως η συμμαχία τους μεγάλωνε κι αποκτούσαν όλο και περισσότερη ισχύ, αγανακτούσαν με τη μετριοπάθεια του Κίμωνα. Τους ενοχλούσε η πραότητά του με τους συμμάχους κι ο θαυμασμός του για τη Σπάρτη. Την όλη ατμόσφαιρα αντιλαμβανόμαστε με το αμίμητο και απaráμιλλο: “καὶ γὰρ αὐτὸς ἐπὶ παντὶ μεγαλύνων τὴν Λακεδαιμόνα πρὸς Ἀθηναίους, καὶ μάλιστα ὅτε τύχοι μεμφόμενος αὐτοῖς ἢ παροξύνων, ὥς φησι Στησίμβροτος, εἰώθει λέγειν· “ἀλλ’ οὐ Λακεδαιμόνιοί γε τοιοῦτοι.” ὅθεν φθόνον ἑαυτῶ συνῆγε καὶ δυσμένειάν τινα παρὰ τῶν πολιτῶν.”¹⁹⁶

“... Ἀρχιδάμου τοῦ Ζευξιδάμου τέταρτον ἔτος ἐν Σπάρτῃ βασιλεύοντος (μάλλον το 465/4 π.Χ.) ὑπὸ σεισμοῦ μεγίστου δὴ τῶν μνημονευομένων πρότερον ἢ τε χώρα τῶν Λακεδαιμονίων χάσμασιν ἐνώλισθε πολλοῖς καὶ τῶν Ταυγέτων τιναχθέντων κορυφαί τινες ἀπερρύραγσαν, αὐτὴ δ’ ἡ πόλις ὅλη συνεχύθη πλὴν οἰκιῶν πέντε, τὰς δ’ ἄλλας ἤρειψεν ὁ σεισμός.”¹⁹⁷ “Ἐν δὲ μέσῃ τῇ στοᾷ γυμναζομένων ὁμοῦ τῶν ἐφήβων καὶ τῶν νεανίσκων λέγεται μικρὸν πρὸ τοῦ σεισμοῦ λαγὼν παραφανῆναι, καὶ τοὺς μὲν νεανίσκους, ὥσπερ ἦσαν

¹⁹⁵ Ενδεικτικά Dover, 1989, 190 και άλλες αναφορές στο ίδιο και αναφορές στο *Συμπόσιο* και σε άλλα κείμενα. (...) non è escluso che Eleo sia una **banalizzazione** fatta da Stesimbrotto di *Oulios* (...), Fuscagni, 1999, 208.

¹⁹⁶ Πλούτ., Κίμ., 16.3.

¹⁹⁷ Πλούτ., Κίμ., 16.4.

ἀλλημιμένοι, μετὰ παιδιᾶς ἐκδραμεῖν καὶ διώκειν, τοῖς δ' ἐφήβοις ὑπολειφθεῖσιν ἐπιπεσεῖν τὸ γυμνάσιον καὶ πάντας ὁμοῦ τελευτῆσαι. τὸν δὲ τάφον αὐτῶν ἔτι νῦν Σεισματίαν προσαγορεύουσι.”¹⁹⁸ Στην αρχή του Βίου κάτι το υπερφυσικό στοιχειώνει το γυμνάσιο. Τώρα ένας μικρός λαγός γίνεται αφορμή οι νεότεροι, πλήρεις αγνότητας, αθωότητας και διάθεσης για εξερεύνηση και παιχνίδι να σωθούν. Οι μόλις κατά τι μεγαλύτεροι, οι ἐφηβοί, προσηλωμένοι στις ανδρικές, γυμναστικές, υποθέσεις τους, μένουν στο γυμνάσιο και σκοτώνονται.

Οι εἰλωτες μαζί με τους Μεσσήνιους, και κάποιους περιοίκους, δε θα άφηναν μια τέτοια εξαιρετική ευκαιρία να πάει χαμένη. Άρπαξαν ο,τιδήποτε μπορούσε να χρησιμοποιηθεῖ ως αυτοσχέδιο όπλο και συνέρρεαν από τους αγρούς προς την πόλη για να βλάψουν τους διασωθέντες Σπαρτιάτες. Ο Αρχίδαμος σήμανε την σάλπιγγα και με την ταχύτητα της αντίδρασής του και την ψυχραιμία του, έσωσε τη Σπάρτη εκείνη την ημέρα. Οι Σπαρτιάτες έστειλαν, τον Περικλείδα, μάλλον πρόξενο της Αθήνας στη Σπάρτη, στην Αθήνα να αιτηθεῖ βοήθειας, “ὄν φησι κωμωδῶν Ἀριστοφάνης καθεζόμενον ἐπὶ τοῖς βωμοῖς ὄχρον ἐν φοινικίδι στρατιὰν ἐπαιτεῖν”.¹⁹⁹ Η φράση αυτή περιγράφει επιτυχημένα την κατάσταση στην οποία είχε περιέλθει, αλλά και το φρόνημα της Σπάρτης. Ο απεσταλμένος της προσέτρεξε στους βωμούς, συμπεριφορά τυπική, φορώντας έναν επίσημο, πορφυρό μανδύα. Ωστόσο, εκτός από λαμπρός ήταν και χλωμός. Είχε έρθει στην Αθήνα να εκλιπαρήσει για βοήθεια. “Ἐφιάλτου δὲ κωλύοντος καὶ διαμαρτυρομένου μὴ βοηθεῖν μηδ' ἀνιστάναι πόλιν ἀντίπαλον ἐπὶ τὰς Ἀθήνας, ἀλλ' ἔάν κείσθαι καὶ πατηθῆναι τὸ φρόνημα τῆς Σπάρτης, Κίμωνά φησι Κριτίας τὴν τῆς πατρίδος αὔξῃσιν ἐν ὑστέρω θέμενον τοῦ Λακεδαιμονίων συμφέροντος ἀναπέισαντα τὸν δῆμον ἐξελθεῖν βοηθοῦντα μετὰ πολλῶν ὀπλιτῶν. ὁ δ' Ἴων ἀπομνημονεύει καὶ τὸν λόγον,²⁰⁰ ᾧ μάλιστα τοὺς Ἀθηναίους ἐκίνησε, παρακαλῶν μήτε τὴν Ἑλλάδα χωλὴν μήτε τὴν πόλιν ἑτερόζυγα περιῦδειν γεγενημένην.”²⁰¹ Ο Ἴων, ήδη πριν τον Θουκυδίδη, μάς μεταφέρει τους λόγους που εκφωνήθηκαν τότε στην Εκκλησία. Από ό,τι φαίνεται ο Κίμωνας δεν ήταν δα και κάκιστος ρήτορας.

“Ἐπεὶ δὲ βοηθήσας τοῖς Λακεδαιμονίοις ἀπήει διὰ Κορίνθου τὴν στρατιὰν ἄγων, ἐνεκάλει Λάχαρτος αὐτῷ πρὶν ἐντυχεῖν τοῖς πολίταις εἰσαγαγόντι τὸ στράτευμα· καὶ γὰρ θύραν κόψαντας ἄλλοτρίαν οὐκ εἰσέναι πρότερον ἢ τὸν κύριον κελεῦσαι. καὶ ὁ Κίμων “ἀλλ' οὐχ ὑμεῖς,” εἶπεν, “ὦ Λάχαρτε, τὰς Κλεωναίων καὶ Μεγαρέων πύλας κόψαντες, ἀλλὰ

¹⁹⁸ Πλούτ., Κίμ., 16.5.

¹⁹⁹ Ἀριστοφ., *Λυσιστράτη*, 1137-1144.

²⁰⁰ FGtH 392 F 14.

²⁰¹ Πλούτ., Κίμ., 16.6-10.

κατασχίσαντες εἰσεβιάσασθε μετὰ τῶν ὄπλων ἀξιούντες ἀνεωγένοι πάντα τοῖς μεῖζον δυναμένοις." οὕτω μὲν ἐθρασύνατο πρὸς τὸν Κορίνθιον ἐν δέοντι, καὶ μετὰ τῆς στρατιᾶς διεξῆλθεν." ²⁰² Το να εμποδίζουν οι Κορίνθιοι τη διέλευση αθηναϊκών στρατευμάτων κληθέντων από τη Σπάρτη για βοήθεια μοιάζει απίθανο. Ο Πλούταρχος συνεχίζει να μας επιδεικνύει τις διπλωματικές και ρητορικές ικανότητες του Κίμωνα.

Οι Σπαρτιάτες, αν και αρχικά είχαν ζητήσει τη βοήθεια των Αθηναίων, όταν αυτοί κατέφτασαν στην πολιορκημένη Ιθώμη, φοβούμενοι από την τόλμη και τη λαμπρότητά τους τους απέπεμψαν, μόνο αυτούς από όλους τους συμμάχους, ως *νεωτεριστάς*. Πιθανότατα έτρεμαν το ενδεχόμενο να συστρατευθούν οι Αθηναίοι με τους εξεγερμένους. Τόσο οργίστηκαν και προσβλήθηκαν με αυτήν την εξέλιξη οι Αθηναίοι²⁰³, ώστε οστράκισαν τον Κίμωνα (*Cuius facti celerius Athenienses quam ipsum paenituit.*²⁰⁴) και κατέλυσαν τον Άρειο Πάγο (462/1 π.Χ.). Ο Πλούταρχος μάλλον υπονοεί δύο διαφορετικές αποστολές στη Σπάρτη. Η δεύτερη είναι που προκάλεσε τις οξύτερες αντιδράσεις.²⁰⁵

Όταν οι Σπαρτιάτες, μετά την απελευθέρωση των Δελφών από τους Φωκείς, κατά την επιστροφή τους στη Σπάρτη στρατοπέδευσαν κοντά στην Τανάγρα (457 π.Χ.), οι Αθηναίοι ετοιμάζονταν να τους αντιμετωπίσουν. Ο Πλούταρχος δείχνει να εννοεί τον Β΄ Ιερό Πόλεμο, ο Θουκυδίδης όμως τον τοποθετεί αργότερα κι εδώ εννοείται κάποια άλλη

²⁰² Πλούτ., Κίμ., 17.1-2.

²⁰³ Η όλη πολιτική ρεαλιστική προσέγγιση του Θουκυδίδα για την αιτία του πολέμου είναι πρωτοποριακή, δε σημαίνει όμως πως αντιλαμβάνονταν τα πράγματα έτσι και οι σύγχρονοί του. Η τυραννία έπεσε στην Αθήνα μετά και από σπαρτιατική επέμβαση. Αργότερα, τον καιρό του Κίμωνα, αν όχι μέλος της «σπαρτιατικής-πελοποννησιακής» συμμαχίας η Αθήνα ήταν, θα λέγαμε, υποτελής. Δεν της είχε επιβληθεί φρουρά ή φόρος, πάντως δε θα μπορούσε εύκολα να αυτενεργήσει στην εξωτερική της πολιτική -ούτε καν στην εσωτερική- χωρίς σπαρτιατική συγκατάθεση ή ανοχή. Τα γραφόμενα του Θουκυδίδα κρύβουν και την αλήθεια: ο πόλεμος έγινε «προληπτικά», γράφει, επειδή οι Σπαρτιάτες φοβόντουσαν μην και οι Αθηναίοι γίνουν δυνατότεροι, Θουκ., 1. 23.6. Στην πραγματικότητα όμως, παρά το μέγεθος και το πλήθος των κτισμάτων της Αθήνας, η Σπάρτη ήταν κατά πολύ ισχυρότερη λόγω του εξαιρετικού στρατεύματός της, στο ίδιο, 10.2-3. Αυτό είναι ακριβές, αλλά είναι η μισή αλήθεια. Η ισχύς μιας πόλης καθοριζόταν και από την ποιότητα του στρατού της, αλλά και από το γόητρο, το κύρος, την τιμή της, την επιρροή της στις άλλες πόλεις. Η αθηναϊκή γεωπολιτική ισχύς αυξανόταν γεωμετρικά. Η Σπάρτη εξωθήθηκε στη σύγκρουση μετά τις πιέσεις των συμμάχων της (η σπαρτιατική συμμαχία δεν κυριαρχούταν απλά και μόνο από τη Σπάρτη, βλ. και Lendon, 1994). Η Αθήνα είχε ελέγξει στο παρελθόν ολόκληρη τη Βοιωτία, είχε συμμαχήσει με το Άργος, δρούσε διαρκώς επιθετικότερα εναντίον της Σπάρτης, όταν απουσίαζε ο Κίμωνας ή μετά τον θάνατό του. Στην πραγματικότητα, τον καιρό πριν τον Πελοποννησιακό Πόλεμο, η αθηναϊκή ισχύς ήταν σε ύφεση. Το μεγαρικό ψήφισμα, που τόσο εξόργισε τους Σπαρτιάτες, κατά τον Θουκυδίδη, είναι επιθετικό, αλλά μετριοπαθές μέτρο κυρώσεων. Οι συγκρούσεις στην Κέρκυρα και την Ποτειδαία ήταν σημαντικότερες για την Κόρινθο, αλλά μάλλον αδιάφορες για τους Σπαρτιάτες. Η Αθήνα, παρά τη δύναμή της δεν μπορούσε να φτάσει την Σπάρτη σε αξιοσύνη, ήταν πάντα η «δεύτερη» πόλη. Ο Πελοποννησιακός Πόλεμος έγινε για το αξίωμα, το πρωτείο, ήταν ένας πόλεμος τιμής, καμιά υψηλή στρατηγική, Lendon, 2007.

²⁰⁴ Corn. Nep., Cim., 3.2.

²⁰⁵ Πλούτ., Κίμ., 17.3. βλ. και Blamire, 1989, 172 και Luginbill, 2016.

εκστρατεία των Σπαρτιατών στην περιοχή.²⁰⁶ Ο Πλούταρχος έψαχνε αφορμή να εντάξει και τους λατρεμένους του Δελφούς στη διήγησή του και να υπενθυμίσει την ευσέβεια των Σπαρτιατών. Ο Κίμωνας ήταν υποστηρικτής τους, επομένως επαινεί και τους δύο. Παρ' ότι οστρακισμένος, παρουσιάστηκε οπλισμένος στη φυλή του, την *Οϊνηίδα*, πρόθυμος να πολεμήσει τους πολυαγαπημένους του Σπαρτιάτες μαζί με τους συμπολίτες του. Ο Κίμωνας ενδεχομένως, κατά το διάστημα της εξορίας του ζούσε στη Χερρόνησο,²⁰⁷ πριν την τελική επάνοδό του. Ο Πλούταρχος δηλαδή γράφει πως επέστρεψε ειδικά για τον σκοπό αυτό. Η Βουλή των 500 σε συνεδρία της αποφάσισε να απαγορεύσει στους στρατηγούς να τον δεχτούν, φοβούμενη πως θα συνταράξει τη φάλαγγα για να ωφελήσει τους εχθρούς.²⁰⁸ Κι αυτή η αναφορά του μοιάζει υπερβολική και μη ρεαλιστική. Όλο αυτό το επεισόδιο είναι πλουτάρχειο. Φαίνεται απίθανο να συγκεντρωνόνταν οι Βουλευτές την ώρα της μάχης. Στον Βίο του Περικλή, οι άνθρωποι του είναι αυτοί που τον διώχνουν,²⁰⁹ πράγμα πολύ λογικότερο, αν πράγματι παρουσιάστηκε. Η προσήλωσή του στην πόλη και τα ψυχικά του χαρίσματα εξάιρονται. Θα πολεμούσε με τους Σπαρτιάτες, σε έναν πόλεμο που δεν ήθελε, επειδή η πόλη του το πρόσταζε.

*“Κάκεϊνος μὲν ὄχετο δεηθεὶς Εὐθίππου τοῦ Ἀναφλυστίου καὶ τῶν ἄλλων ἐταίρων, ὅσοι μάλιστα τὴν τοῦ λακωνίζεῖν αἰτίαν ἔσχον, ἐρῶμένως ἀγωνίσασθαι πρὸς τοὺς πολεμίους καὶ δι' ἔργων ἀπολύσασθαι τὴν αἰτίαν πρὸς τοὺς πολίτας. Οἱ δὲ λαβόντες αὐτοῦ τὴν πανοπλίαν εἰς τὸν λόχον ἔθεντο· καὶ μετ' ἀλλήλων συστάντες ἐκθύμως ἑκατὸν ὄντες ἔπεσον, πολλὸν αὐτῶν πόθον καὶ μεταμέλειαν ἐφ' οἷς ἠτιάθησαν ἀδίκως ἀπολιπόντες τοῖς Ἀθηναίοις.”*²¹⁰

Η έκθεση της πανοπλίας του Κίμωνα στον λόγο είναι σχεδόν ομηρική και ο αγώνας μέχρι να πεθάνει κι ο τελευταίος τυπική για τους αρχαίους συγγραφείς. Ύστερα από την ήττα τους οι Αθηναίοι ανακάλεσαν εναγωνίως τον Κίμωνα, τώρα που ανέμεναν μια σπαρτιατική εισβολή στην Αττική. Κι ήταν ο Περικλής ο εισηγητής του σχετικού ψηφίσματος, παραμερίζοντας την φιλοτιμία του και τις πολιτικές διαφορές του με τον Κίμωνα (προτείνονται ημερομηνίες από το 458\7 έως και το 451 π.Χ.).²¹¹

*“Εὐθὺς μὲν οὖν ὁ Κίμων κατελθὼν ἔλυσε τὸν πόλεμον καὶ διήλλαξε τὰς πόλεις.”*²¹²

²⁰⁶ Θουκ., 1.107, 112. Pownall, 1998, 36.

²⁰⁷ Ανδ., *Περὶ τῆς εἰρήνης*, 3.

²⁰⁸ Πλούτ., Κίμ., 17.4-5. βλ. και Θουκ., 1.107.

²⁰⁹ Πλούτ., Περικλ., 10.

²¹⁰ Πλούτ., Κίμ., 17.6-7.

²¹¹ Πλούτ., Κίμ., 17.8-9.

²¹² Το πιθανότερο είναι πως όταν ο Ανδοκίδης, *Περὶ τῆς πρὸς Λακεδαιμονίους εἰρήνης*, 3 γράφει «*Ἦνίκα τοίνυν ἦν μὲν ὁ πόλεμος ἡμῖν ἐν Εὐβοίᾳ, Μέγαρο δὲ εἶχομεν καὶ Πηγάς καὶ Τροζῆνα, εἰρήνης ἐπεθυμήσαμεν,*

Καθώς έβλεπε τους Αθηναίους να μην μπορούν να ησυχάσουν, αλλά γεμάτους όρεξη για εκστρατείες κι επειδή δεν ήθελε να ενοχλούν τους υπόλοιπους Έλληνες, ούτε τους νησιώτες ούτε τους Πελοποννησίους, ετοίμασε 200 τριήρεις και κίνησαν για την Αίγυπτο και για την Κύπρο (450 π.Χ.). Αυτή ήταν η δεύτερη απόπειρα της Αθήνας να ελέγξει αυτά τα μέρη.²¹³

*“Άμα μὲν ἐμμελετᾶν τοῖς πρὸς τοὺς βαρβάρους ἀγῶσι βουλόμενος τοὺς Αθηναίους, ἅμα δ’ ὠφελεῖσθαι δικαίως τὰς ἀπὸ τῶν φύσει πολεμίων εὐπορίας εἰς τὴν Ἑλλάδα κομίζοντας.”*²¹⁴

Η αγάπη του για τη Σπάρτη και το ήθος του ωθεί τον Κίμωνα να κάνει το ορθό. Αποτρέπει τους Αθηναίους από το να επιτίθενται στους άλλους Έλληνες και ηγείται ξανά του πολέμου κατά των Περσών, προς όφελος όλης της Ελλάδας.

*“Ἦδη δὲ παρεσκευασμένων ἀπάντων καὶ τοῦ στρατοῦ παρὰ ταῖς ναυσὶν ὄντος ὄναρ εἶδεν ὁ Κίμων. Ἐδόκει κύνα θυμουμένην ὑλακτεῖν πρὸς αὐτόν, ἐκ δὲ τῆς ὑλακῆς μεμιγμένον ἀφεῖσαν ἀνθρώπου φθόγγον εἶπεῖν: στεῖχε· φίλος γὰρ ἔση καὶ ἐμοὶ καὶ ἐμοῖς σκυλάκεσσιν. Οὕτω δὲ δυσκρίτου τῆς ὄψεως οὔσης Ἀστύφίλος ὁ Ποσειδωνιάτης, μαντικὸς ἀνὴρ καὶ συνήθης τῷ Κίμωνι, φράζει θάνατον αὐτῷ προσημαίνειν τὴν ὄψιν, οὕτω διαιρῶν· κύων ἀνθρώπων, πρὸς ὃν ὑλακτεῖ, πολέμιος· πολέμιῳ δ’ οὐκ ἂν τις μᾶλλον ἢ τελευτήσας φίλος γένοιτο· τὸ δὲ μῖγμα τῆς φωνῆς Μῆδον ἀποδηλοῖ τὸν ἐχθρόν· ὁ γὰρ Μῆδων στρατὸς Ἑλλησιν ὁμοῦ καὶ βαρβάροις μέμικται. Μετὰ δὲ ταύτην τὴν ὄψιν αὐτοῦ τῷ Διονύσῳ θύσαντος ὁ μὲν μάντις ἀπέτεμε τὸ ἱερεῖον, τοῦ δ’ αἵματος τὸ πηγνύμενον ἤδη μύρμηκες πολλοὶ λαμβάνοντες κατὰ μικρὸν ἔφερον πρὸς τὸν Κίμωνα καὶ τοῦ ποδὸς περὶ τὸν μέγαν δάκτυλον περιέπλαττον, ἐπὶ πολὺν χρόνον λανθάνοντες. Ἄμα δὲ πως ὃ τε Κίμων τῷ γινομένῳ προσέσχε καὶ παρῆν ὁ θύτης ἐπιδεικνύμενος αὐτῷ τὸν λοβὸν οὐκ ἔχοντα κεφαλήν.”*²¹⁵

Τα όνειρα και η ονειροκρισία στον Πλούταρχο είναι ένα ειδικό θέμα με ειδική βιβλιογραφία, δε θα μας απασχολήσει εδώ. Ο μάντης αυτός ήταν προσωπικός φίλος του Κίμωνα. Αυτό αποδεικνύει και την ευλάβεια του ήρωα. Τα μυρμηγκια φέροντα αίμα δεν μπορούν παρά να μας θυμίσουν τους Μυρμιδόνες. Ο Κίμοντας παρομοιάζεται με τον Αχιλλέα, με ομηρικό ήρωα. Η αναφορά στο μεγάλο δάκτυλο του ποδιού του Κίμωνα δεν είναι καθόλου αθώα ή τυχαία. Στο Βίο του Πύρρου ο Πλούταρχος μας μεταφέρει:

καὶ Μιλτιάδην τὸν Κίμωνος ὠστρακισμένον καὶ ὄντα ἐν Χερρόνησῳ κατεδεξάμεθα δι’ αὐτὸ τοῦτο, πρόξενον ὄντα Λακεδαιμονίων, ὅπως πέμψαιμεν εἰς Λακεδαίμονα προκηρυκευόμενον περὶ σπονδῶν.» η σειρά των ονομάτων είναι λάθος. Ο Κίμοντας ο γιος του Μιλτιάδη γύρισε και διήλλαξε τις πόλεις. Raubitschek, 1955b. Thompson, 1984.

²¹³ Θουκ., 1.104.

²¹⁴ Πλούτ., Κίμ., 18.1.

²¹⁵ Πλούτ., Κίμ., 18.2-5.

«*Τοῖς δὲ σπληγιῶσιν ἐδόκει βοηθεῖν, ἀλεκτρύονα θύων λευκόν, ὑπτίων τε κατακειμένων τῷ δεξιῷ ποδὶ πιέζων ἀτρέμα τὸ σπλάγγχον. Οὐδεὶς δὲ ἦν πένης οὐδὲ ἄδοξος οὕτως ὥστε μὴ τυχεῖν τῆς ἰατρείας δεηθεῖς. Ἐλάμβανε δὲ καὶ τὸν ἀλεκτρύονα θύσας, καὶ τὸ γέρας τοῦθ' ἡδιστον ἦν αὐτῷ. Λέγεται δὲ τοῦ ποδὸς ἐκείνου τὸν μείζονα δάκτυλον ἔχειν δύναμιν θεῖαν, ὥστε μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ λοιποῦ σώματος κατακαέντος ἀπαθῆ καὶ ἄθικτον ὑπὸ τοῦ πυρὸς εὐρεθῆναι. ταῦτα μὲν οὖν ὕστερον.*»²¹⁶ Και πάλι, στον Βίο του Τιβερίου Γράκχου, την τελευταία εκείνη τραγική μέρα της ζωής του, μετά και από άλλα δυσσοίωνα σημάδια, ετοιμαζόταν να ανηφορήσει στο Καπιτώλιο. «*Καὶ πρὶν ἐξελθεῖν προσέπταισε πρὸς τὸν οὐδόν, σφοδρᾶς οὕτω πληγῆς γενομένης, ὥστε τὸν μὲν ὄνυχα τοῦ μεγάλου δακτύλου ραγῆναι, τὸ δ' αἷμα διὰ τοῦ ὑποδήματος ἔξω φέρεσθαι.*»²¹⁷ Ο Πλούταρχος φαίνεται να πιστεύει πως τα πόδια, ιδίως το πέλμα και ειδικότερα το μεγάλο δάκτυλο είναι μέσο επικοινωνίας με το θείο. Πρόκειται για ακόμη έναν συμβολισμό ανάμεσα στους τόσους άλλους, καθώς το πέλμα είναι σύμβολο της Ίσιδος ή/και του Σαράπιδος. Το αίμα δεν είναι ενθαρρυντικός οiwόνος.²¹⁸

Ἐχουν εντοπιστεῖ ορισμένα, σπάνια, διαφορῶν μεγεθῶν γλυπτά πέλματα του Σαράπιδος.²¹⁹ Γνωστά είναι και τα πέλματα, σε διάφορες παραλλαγές, από λύχνους, νομίσματα και σφραγιδόλιθους.²²⁰ Υπάρχουν βεβαίως και ανάγλυφα τέτοια σύμβολα. Συνδιάζονται συχνά και με άλλα σύμβολα, ὡτα της Ίσιδος και άλλες θεότητες, τον Μίθρα, αφιερωμένα ὄχι αποκλειστικά σε Σαραπεία, διακριτά ὁμως από ανάλογες προσφορές σε

²¹⁶ Πλούτ., Πύρ., 3.7-9. βλ. και Edwards, 2010, 123-124. Rendina, 2021.

²¹⁷ Πλούτ., Τιβ. Γράκχ., 17.3.

²¹⁸ πρβλ. και το Suet., Div. Vesp., 7, ὅπου ο Βεσπασιανός, ἔχοντας ἤδη επισκεφθεῖ το Σαραπεῖο της Αλεξάνδρειας και λάβει τη θεία χάρη θεραπεύει ἕναν τυφλό πτύοντα στα μάτια του **κι ἕναν κουτσό αγγίζοντας το χωλό του πόδι με την φτέρνα του**. Να σημειωθεῖ ὅτι οι δύο ανήμποροι τον επισκέφτηκαν μετὰ την ονειρική τους προτροπή και πάλι από τον Σάραπι. βλ. και Luke, 2010. Για άλλες αναφορές αρχαίων κειμένων στο θαυματουργό μεγάλο δάκτυλο του Πύρρου ή το πέλμα του Βεσπασιανού, ἄλλα παράλληλα και πρόσθετη βιβλιογραφία βλ. τις σχετικές αναφορές. Ο Ιώσηπος προσδίδει οὐκ ολίγες φορές θεϊκές -ή αχίλλειες, ομηρικού τύπου- ιδιότητες στον Τίτο και τον Βεσπασιανό στην εξιστόρησή του του Μεγάλου Ιουδαϊκού Πολέμου. Ενδεικτικά: «*ἔνθα τις τῶν ἀμυνομένων ἀπ' αὐτοῦ βάλλει τὸν Οὐεσπασιανὸν βέλει κατὰ τὸν ταρσὸν τοῦ ποδὸς και τιτρώσκει μὲν ἐπιπολαίως προεκλύσαντος τὸ βληθὲν τοῦ διαστήματος, μέγιστον δὲ θόρυβον ἐνεποίησεν τοῖς Ῥωμαίοις: πρὸς γὰρ τὸ αἷμα ταραχθέντων τῶν πλησίον φήμη διὰ παντὸς ἐπήει τοῦ στρατοῦ, και τῆς πολιορκίας οἱ πλείους ἀφέμενοι μετ' ἐκπλήξεως και δέους ἐπὶ τὸν στρατηγὸν συνέθεον. πρὸ δὲ πάντων Τίτος δείσας περὶ τῷ πατρὶ παρῆν, ὡς τὸ πλῆθος και τῆ πρὸς τὸν ἡγούμενον εὐνοία και τῆ τοῦ παιδὸς ἀγωνία συγχυθῆναι.*», *Ἱστορία Ἰουδαϊκού Πολέμου πρὸς Ῥωμαίους*, 3.236-238. Φαίνεται πως η αρχαιότερη αναφορά είναι αὐτή του Πλίνιου στο δάκτυλο του Πύρρου, *Historia Naturalis*, 7.20. Αὐτὸς πρέπει να ἦταν και ο πρώτος μονάρχης με θεραπευτικές, ιαματικές δυνάμεις, πάντα κατὰ την παράδοση ή τη βασιλική προπαγάνδα. Αποδίδοντας παρεμφερείς ιδιότητες, τρόπον τινά ποδομαντείας, ο Πλούταρχος, στον Κίμωνα και τον Τιβέρο Γράκχο, τους εξυψώνει σε βασιλείς και αυτοκράτορες, σε θεοὺς ἐπὶ γης.

²¹⁹ Dow & Urson, 1944.

²²⁰ Χριστοδούλου, 2011b.

Ασκληπιεία για θεραπευτικούς σκοπούς ή άλλου είδους χαράγματα και αφιερώματα.²²¹ Ή και θα μπορούσε ενδεχομένως το πέλημα και το ζεύγος πελμάτων να αποτελεί πρωτίστως ισιακό αφιέρωμα. Οι κατά τόπους ενδείξεις και συνδυασμοί διαφέρουν. Ίσως να πρόκειται για ένα ισιακό βήμα, σύμβολο των πρώτων βημάτων ενός ζεύγους μετά την λοχία περίοδο της συζύγου, ύστερα από τον τοκετό. Ο Λ(εύκιος) Βρούττιος Ποπλικιανός, ιερέας της Ίσιδος στη Βέροια,²²² σε αντίθεση με τον κανόνα στα γνωστά ελληνικά ισιακά ιερά, στα οποία το αξίωμα εναλλάσσεται ετησίως, αυτός το είχε διά βίου. Ο ίδιος άνθρωπος ήταν κι ο ιερέας της Αφροδίτης ισοβίως, γεγονός που ίσως κρύβει την ταύτιση των δύο θεών. Φαίνεται πως σε πρωιμότερη φάση η Αρτέμιδα, θεά και του τοκετού, είχε ήδη ενωθεί με την Ίσιδα ή την Αφροδίτη. Οι θεές συλλατρεύονταν και στο Δίον και στη Θεσσαλονίκη.²²³ Παρόμοια αφιερώματα, με πέσματα ανόμοια, ένδειξη της αφιέρωσης εκ μέρους δύο προσώπων, έχουν εντοπισθεί και στη Θεσσαλονίκη και στο Δίον. Ειδικά στο τελευταίο, συνδιάζονται και με άλλους τύπους προσφορών, σχετίζονται πάλι με την Ίσιδα Λοχία ή τον Ερμάνουβι. Πιθανότατα πρόκειται για κάποιο «ενδιάμεσο», μια επιφάνεια της θεάς.²²⁴ Το πέλημα είναι γνωστό κι από τη δυτική Μεσόγειο.²²⁵ Το πέλημα είναι ένα ιδιαίτερος παλιό και ευρέως διαδεδομένο σύμβολο, «*Θωμάσια δὲ ἡ χώρα αὕτη οὐκ ἔχει, χωρὶς ἢ ὅτι ποταμούς τε πολλῶ μεγίστους καὶ ἀριθμὸν πλείστους. τὸ δὲ ἀποθωμάσαι ἄξιον καὶ πάρεξ τῶν ποταμῶν καὶ τοῦ μεγάθεος τοῦ πεδίου παρέχεται, εἰρήσεται. ἴχνος Ἡρακλέος φαίνουσι ἐν πέτρῃ ἐνεόν, τὸ ἔοικε μὲν βήματι ἀνδρός, ἔστι δὲ τὸ μέγαθος δίπηχυ, παρὰ τὸν Τύρην ποταμόν. τοῦτο μὲν νυν τοιοῦτο ἐστί, ἀναβήσομαι δὲ ἐς τὸν κατ' ἀρχὰς ἦια λέξων λόγον*».²²⁶ Ήταν γνωστό στον ελληνορωμαϊκό και τον χριστιανικό κόσμο, αλλά και στην Ινδία.²²⁷ Το πέλημα

²²¹ Squarciapino, 1962, 19-36.

²²² Για αυτές τις επιγραφές και το πέλημα στη Βέροια βλ. και Christodoulou, 2011c, 345-347. Στο ίδιο και άλλες πληροφορίες για το πέλημα στην Μακεδονία.

²²³ Τζαναβάρη, 1993, 1671-1674, 1677-1679. Tataki, 1988, 135-136. Myrionymi, 2016, *Ἴσις Λοχία*.

²²⁴ Christodoulou, 2011a.

²²⁵ Puccio, 2010. Gasparini, 2022.

²²⁶ Ηρόδ., 4, 82.

²²⁷ «*Also characteristically Indian are the 'footprint' inscriptions, consisting of a descriptive or eulogistic text accompanying a pair of engraved footprints of a deity, saint or king, (...). Several outstanding early examples of this genre have also been found in Java*», Salomon, 1998, 126.

οικειοποιήθηκε ο Βουδισμός,²²⁸ ώσπου κατέληξε και ισλαμικό σύμβολο.²²⁹

Όπως όμως ακριβώς και ο Τιβέριος, έτσι κι ο Κίμωνας δεν εγκατέλειψε αυτό που ο Πλούταρχος αρέσκειται να βλέπει σαν θεία αποστολή. Έστειλε 60 πλοία στην Αίγυπτο κι ο ίδιος ναυμάχησε με τις δυνάμεις του Βασιλιά και πάλι επικράτησε. Δεν σκόπευε να σταματήσει “οὐδὲν μικρόν, ἀλλ’ ὄλης ἐπινοῶν τῆς βασιλέως ἡγεμονίας κατάλυσιν”.²³⁰ Ο Θεμιστοκλής, μικρός σατράπης πια, μάθαινε τις ειδήσεις και τον φθονούσε.²³¹ Ενώ ο Κίμων πολιορκούσε το Κίτιο, έστειλε άνδρες θεοπρόπους στο μαντείο του Άμμωνος, να πάρουν απόρρητη μαντεία, σχετικά με κάποιο κρίσιμο ζήτημα. Κανείς δε γνωρίζει το ερώτημα που θα απηύθυναν και ούτε χρησμό έλαβαν ποτέ. Οι ιερείς τους έδιωξαν λέγοντάς τους πως ο Κίμωνας είναι *ἤδη παρά θεοῖς ὄντος*. Δεν αντελήφθησαν τι σημαίνει αυτό, μα όταν επέστρεψαν στο παράκτιο στρατόπεδο των Ελλήνων πληροφορήθηκαν το θάνατο του Κίμωνα.²³² *Hunc Athenienses non solum in bello, sed etiam in pace diu desiderauerunt.*²³³

Άλλοι γράφουν πως πέθανε από κάποια νόσο κι άλλοι από τραύμα αγωνιζόμενος προς τους βαρβάρους (450\49 π.Χ.). Τις τελευταίες του στιγμές διέταξε τους αξιωματικούς

²²⁸ Koeppen, 1857, 528-529. Chandra, 2002, *Foot*, 1160: “*signifies that he grants to the mediator the same rank as the Buddha’s*”. Buswell & Lopez, 2014, *Buddhapāda*, 284-285: “*In Sanskrit and Pāli, lit. «the feet of the Buddha»; Typically referring to «Buddha’s footprints», which became objects of veneration in early Buddhism. (...) the oldest of these, (...), dates to the second century BCE. (...) Such footprints are also often important as traditional evidence of a visit by the Buddha to a distant land. (...) Symbolically, the footprints point to the reality of the Buddha’s erstwhile physical presence in our world. At the same time, the footprints also indicate his current absence and thus may encourage the observer to reflect on nonattachment. Veneration of the Buddha’s footprints occurs throughout the Buddhist world but is particularly popular in Sri Lanka, Burma and Thailand. Of his footprints, tradition reports that the Buddha said: «In the future, intelligent beings will see the scriptures and understand. Those of less intelligence will wonder whether the Buddha appeared in the world. In order to remove their doubts, I have set my footprints in stone».*

²²⁹ Glassé, 1817, 320, *al-Qadam ash-Sharīf*, : (...) *The poet Jalāl al-Dīn ar-Rūmī said: “If you do not know the way, seek where His footprints are.”* EI, Vol. 4 (1978), *Qadam Sharīf* (Qadam Rasūl Allāh), T.-W. Arnold, 367-368: «*Among the miracles (mu’djizāt) popularly attributed to Muḥammad was the fact that when he trod on a rock, his foot sank into the stone and left its impress there. This miracle is usually referred to along with others, e.g., (...) or that his sandals left no imprint on the sand. No early authority refers to such a miracle, nor can any ḥadīth be quoted in corroboration of it (...). But sufficient evidence of this miracle is considered to be provided by the numerous impressions of one or both of the feet of the Prophet, which are venerated in different parts of the Muslim world. The most famous of these footprints is that in the Masjid al-Aḳṣā, at Jerusalem, on the rock from which Muḥammad mounted Burāk (q.v.) for his journey to heaven (...). Closely connected with the veneration of the footprints of Muḥammad, is that paid to representation of his sandals. Copies of these are hung up in the houses of the pious, as a protection against the assaults of Satan, the evil eye (...) They are also said to relieve the pangs of childbirth (...). Such representations are common in Algeria, Egypt, India and Syria. (...) I n d i a n d P a k i s t a n, J. Bourton-Page, 368: The footprints of the Prophet, (...), are accorded special veneration in India and Pakistan. One may suspect an Islamisation of an old Indian reverence for the footprints of gods and sages (...)*».

²³⁰ Πλούτ., Κίμ., 18.6.

²³¹ Πλούτ., Κίμ., 18.7.

²³² Πλούτ., Κίμ., 18.7-8.

²³³ Corn. Nep., Cim., 4.1.

των Αθηναίων και των συμμάχων αμέσως να αποσυρθούν από την ανατολική Μεσόγειο. Εκείνοι υπάκουσαν, κατά τον Πλούταρχο. Δεν ενημέρωσαν όμως τους άνδρες για το θάνατο του στρατηγού, ώστε να αποφύγουν την συγκίνηση και την σύγχυση. Επέστρεψαν έτσι πίσω νομίζοντας πως ο Κίμωνας στρατηγεύει. Ο Θουκυδίδης αναφέρει ότι πρώτα νίκησαν κι άλλες μάχες κι ύστερα υποχώρησαν.²³⁴

“Μετὰ δὲ τὴν ἐκείνου τελευτὴν πρὸς μὲν τοὺς βαρβάρους οὐδὲν ἔτι λαμπρὸν ὑπ’ οὐδενὸς ἐπράχθη στρατηγοῦ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ τραπέντες ὑπὸ δημαγωγῶν καὶ πολεμοποιῶν ἐπ’ ἀλλήλους, οὐδενὸς τὰς χεῖρας ἐν μέσῳ διασχόντος, συνερράγησαν εἰς τὸν πόλεμον, ἀναπνοὴ μὲν τοῖς βασιλέως πράγμασι γινόμενοι, φθόρον δ’ ἀμύθητον τῆς Ἑλληνικῆς δυνάμεως ἀπεργασάμενοι. Ὅψι δ’ οἱ περὶ τὸν Ἀγησίλαον εἰς τὴν Ἀσίαν ἐξενεγκόμενοι τὰ ὄπλα βραχέος ἤψαντο πόλεμος πρὸς τοὺς ἐπὶ θαλάσῃ βασιλέως στρατηγούς· καὶ λαμπρὸν οὐδὲν οὐδὲ μέγα δρᾶσαντες, αὐθις δὲ ταῖς Ἑλληνικαῖς στάσεσι καὶ ταραχαῖς ἀφ’ ἑτέρας ἀρχῆς ὑπενεχθέντες, ὄχοντο τοὺς Περσῶν φορολόγους ἐν μέσαις ταῖς συμμάχοις καὶ φίλαις πόλεσιν ἀπολιπόντες, ὧν οὐδὲ γραμματοφόρος κατέβαινε οὐδ’ ἵππος πρὸς θαλάσῃ τετρακοσίων σταδίων ἐντὸς ὄφθη στρατηγοῦντος Κίμωνος. ὅτι μὲν οὖν εἰς τὴν Ἀττικὴν ἀπεκομίσθη τὰ λείψανα αὐτοῦ, μαρτυρεῖ τῶν μνημάτων τὰ μέχρι νῦν Κιμώνεια προσαγορευόμενα· τιμῶσι δὲ καὶ Κιτιεῖς τάφον τινὰ Κίμωνος, ὡς Ναυσικράτης ὁ ῥήτωρ φησὶν, ἐν λοιμῶ καὶ γῆς ἀφορία τοῦ θεοῦ προστάξαντος αὐτοῖς μὴ ἀμελεῖν Κίμωνος, ἀλλ’ ὡς κρείττονα σέβεσθαι καὶ γεραίρειν. Τοιοῦτος μὲν ὁ Ἑλληνικὸς ἡγεμὼν.”²³⁵ *Sic se gerendo minime est mirandum, si et uita eius fuit secura et mors acerba.*²³⁶

Η αποστολή στο μαντείο του Ἄμμωνα ἴσως εἶναι πλαστή. Ο Πλούταρχος το γράφει για να εξυψώσει τον Κίμωνα σε έναν μικρό Αλέξανδρο πριν τον Αλέξανδρο. Η ὅλη σκηνή των τελευταίων λόγων του, ἐνῶ κείτεται λαβωμένος τον τραγικοποιεῖ. Στο Κίτιο ο Κίμων, μᾶλλον λατρευόταν σαν ἥρωας. Το ποιος θεός το πρόσταξε αὐτό μένει ἀναπάντητο.

²³⁴ Θουκ., 1.112.

²³⁵ Πλούτ., Κίμ., 19. Βλ. και Beck, 2014, 372.

²³⁶ Corn. Nep., Cim., 4.4.

Συμπεράσματα

Η μελέτη μου του βίου του Κίμωνα με οδηγεί στα παρακάτω συμπεράσματα: Πρώτον, ο Πλούταρχος καταπιάνεται με τον Κίμωνα με κυριότερο σκοπό του να επαινέσει, τιμήσει, τον Λούκουλλο. Αυτό σημειώνει στο προοίμιο. Ο βίος του Κίμωνα είναι ο μικρότερος σε έκταση από όλους τους Βίους, είναι πάρεργο για αυτόν. Το βασικό θέμα του βιβλίου του είναι ο Λούκουλλος. Στη Σύγκριση στο τέλος του βιβλίου κάνει τα αδύνατα δυνατά για να κατεβάσει τον Κίμωνα εκεί που βρίσκεται ο Λούκουλλος, στο πανύψηλο βάθρο που θέλει να τοποθετήσει τον τελευταίο. Κι αν βέβαια οι στρατιωτικές επιτυχίες του Λούκουλλου ήταν μεγαλειώδεις, ο Κίμωνας έδρασε αιώνες πριν, τότε που η Περσία ήταν ακόμα κραταιά.

Δεύτερον, συγκρίνοντας τον Κίμωνα με τον Λούκουλλο συμπεραίνουμε: οι πρόγονοι του Λούκουλλου ήταν ένδοξοι, μα η οικογενειακή του ζωή ταραγμένη. Ήταν ελληνομαθής και συγγραφέας ο ίδιος.²³⁷ Στο Βίο του παρομοιάζεται συνεχώς με τον Αλέξανδρο, αλλά και με πλατωνιστή φιλόσοφο, ενώ οι αντίπαλοί του βασιλείς με σοφιστές. Ευεργέτησε και την Πελοπόννησο, ταξίδεψε στην Αίγυπτο, πολέμησε στην Κύπρο και στη Χερρόνησο. Ήταν αριστοκρατικός, αλλά μετριοπαθής, όχι σκληρός με τους βαναύσους. Εξεστράτευσε για χρόνια στα βάθη της Ασίας. Κατανίκησε πολλούς βαρβάρους, έσωσε και προστάτευσε τις ελληνικές πόλεις. Συγκέντρωσε μεγάλα πλούτη και προσέφερε πολλά τόσο στους Ρωμαίους όσο και στους Έλληνες. Πολεμούσε ακατάπαυστα. Στους γάμους του ατύχησε.²³⁸ Στο τέλος όμως, τα πάθη του επικράτησαν της κρίσης του και τον διέφθειραν. Είχε την αντίστροφη πορεία από τον Κίμωνα. Είναι προτιμότερο κάποιος να είναι άμυαλος στα νιάτα του παρά να παρασέρνεται και να κατρακυλά στον βούρκο στα γεράματα. Τα διαβάσματά του δεν τον βοήθησαν. Τελικά, δεν είναι μόνο η μελέτη που κάνει κάποιον σοφό, δεν μπορεί να επιτύχει κανείς δίχως τη θεία πρόνοια με το μέρος του. Οι παραλληλίες με τον Βίο του Κίμωνα είναι όχι λίγες.

Ο Κίμων δεν ήταν μελετηρός. Ήταν όμως ανδρείος, γενναίος, ήταν *σπουδαῖος* κι αυτό τον καθιστά *σοφός*.²³⁹ Στέκεται κάλλιστα δίπλα-δίπλα με σοφούς, βασιλείς, ήρωες, θεούς. Ο πατέρας κι οι παππούδες του μόλις που πρόλαβαν να του διδάξουν τα απολύτως

²³⁷ Τεκμήρια αυτών οι αναφορές στη διάσημη βιβλιοθήκη του, μια συλλογή πληθώρας κυρίως φιλοσοφικών έργων, πόλο έλξης για πολλούς Έλληνες διανοούμενους, Keith Dix, 2000.

²³⁸ Πλούτ., Λεύκ., 38.

²³⁹ Ο Πλούταρχος είναι επηρεασμένος από τη στωική αντίληψη πως *ὁ σπουδαῖος* και *ὁ σοφός* ταυτίζονται, η σπουδαιότητα και η σοφία είναι μαζί οι δύο όψεις ενός *θείου ἀνδρός*, Rist, 1964, 164.

βασικά: την αγάπη τους για γυναίκες ξένες και την οινοποσία. Η σχέση του με την ποίηση έπεται και θα μπορούσε να αποτελεί πλούταρχια προσθήκη. Κι όμως κατάφερε όσα κανείς πριν από αυτόν δεν είχε διανοηθεί κι όσα οι επόμενοι φιλοδοξούσαν να μιμηθούν. Το λακωνίζειν ήταν η φιλοσοφία του. Ο Πλούταρχος δεν μπορεί να κρύψει το θαυμασμό του για την Σπάρτη, την πόλη αυτή που δεν γεννούσε άνδρες ποιητές, ρήτορες ή φιλοσόφους, αλλά άνδρες ενάρετους και σοφούς.

Τρίτον, ανακεφαλαιώνοντας τα κυριότερα σημεία του βίου του Κίμωνα: ο Δάμων αρνήθηκε την “μυστηριακή” υποταγή του στον Ρωμαίο, πράξη επαινετέα, είναι όμως ένα αρνητικό πρότυπο. Το όλο μικροδιήγημα μας παρουσιάζει γλαφυρά την Ελλάδα τον καιρό του Πλούταρχου: οι ελληνικές πόλεις της κυρίως Ελλάδας παρακμάζουν, οι παλιές παραδόσεις σβήνουν, σε αντίθεση με τους ενδοελληνικούς ανταγωνισμούς που απλώς έχουν μια ειρηνικότερη μορφή. Μόνο στους Ρωμαίους μπορεί να ελπίζει πια κανείς για αξιοπρέπεια, έλεος και προκοπή. Ο Θουκυδίδης ήταν συγγενής του Κίμωνα. Η συγγενεία τους λαμπρύνει και τους δύο. Τον Πausανία ο Πλούταρχος προσπαθεί να τον απαλλάξει από τις όποιες κατηγορίες. Ήταν αντιβασιλέας της Σπάρτης, νικητής των Πλαταιών και εξεστράτευσε στην Ασία ήδη πριν τον Κίμωνα. Μακαρίζει έτσι και τη Σπάρτη και τον αγώνα κατά των Περσών.

Ο Κίμων έπεσε πολεμώντας, στο απόγειο της δόξας του, ενώ ο Λούκουλλος κατέληξε ένας γέρος μέθυσος και πρόστυχος. Τέλειωσε τις μέρες του πίνοντας, σαν τους μύστες του Ορφέα. Απομακρύνθηκε από τον Ξενοκράτη και έπεσε στις αγκάλες του Επίκουρου.²⁴⁰ Ο Κίμων δικαίως κατέχει την προεδρία των στρατηγών.²⁴¹ Κι όμως, παρά το θετικό ισοζύγιο υπέρ του Κίμωνα, τα κατορθώματα του Λούκουλλου ήταν μεγαλειωδέστερα, εξεστράτευσε μακρύτερα, αντιμετώπισε τεράστιους στρατούς, πολιόρκησε πόλεις αναρίθμητες και πάτησε βαθιά μέσα στην Ασία. Τα επιτεύγματα του Κίμωνα ήταν σπουδαιότερα μονάχα σε συμβολικό επίπεδο, με σημασία μεγάλη για τους Έλληνες και τον αιώνα του πρωτίστως. Ο Λούκουλλος όμως άλλαξε την ιστορία και το χάρτη του κόσμου.²⁴²

Τέταρτον, οι αιτίες και το σκεπτικό πίσω από την συγγραφή αυτού του βίου μπορούν να συνοψισθούν στα εξής: ο Πλούταρχος γράφει αυτόν τον Βίο μόνο και μόνο για να μας εισαγάγει στον επόμενο. Η αξία του όμως είναι ανεκτίμητη, τέτοια που δε θα μπορούσε

²⁴⁰ Πλούτ., Σύγκρισις Κίμ.-Λευκ., 1.

²⁴¹ Πλούτ., Σύγκρισις Κίμ.-Λευκ., 2.

²⁴² Πλούτ., Σύγκρισις Κίμ.-Λευκ., 3. Για τη Σύγκριση βλ. και Beck, 2014, 373-377.

ούτε αυτός να φανταστεί. Περιγράφει τον Κίμωνα σαν έναν Σπαρτιάτη Αλέξανδρο. Ολοκληρώνει ή μάλλον, καθ' ό,τι αυτό το βιβλίο είναι από τα πρώτα των Παραλλήλων Βίων²⁴³, ξεκινά τη διήγησή του των Περσικών. Συνάμα, μας δίνει μια συνοπτική, αλλά ενδιαφέρουσα επισκόπηση των πρώιμων κλασσικών χρόνων. Φανερώνει τη μετάβασή του από τις ιδέες της νεότητας του, τότε που ήταν ζηλωτής του Πυθαγόρα και της χορτοφαγίας, της ένωσης του ανθρώπου με τη φύση (ιδεώδη που ενσαρκώνει ο Κίμωνας και η Σπάρτη), στην ώριμη φάση του, τότε που προετοιμαζόταν να γράψει τον *Αλέξανδρο* του. Τον άνθρωπο δηλαδή που διέδωσε και παγίωσε στην οικουμένη τον Ελληνισμό, «εκπολίτισε τους βαρβάρους», δημιούργησε μια απέραντη Αυτοκρατορία (ιδεώδη που ενσαρκώνει ο Λούκουλλος και η Ρώμη). Το μήνυμα που προσπαθεί να μεταδώσει είναι αυτό του κριτικού θαυμασμού και σεβασμού για το παρελθόν, της ανανέωσης εντός της παράδοσης, της αποδοχής της πολιτικής επικυριαρχίας της Ρώμης. Καλεί τους Έλληνες να συνεχίσουν να τηρούν τα πατρώα δίχως να αμφισβητούν την κεντρική εξουσία και τους Ρωμαίους να διοικούν κατανοώντας όμως τις ιδιαιτερότητες κάθε τόπου και τη λάμψη της Ελλάδας.

²⁴³ Beck, 2014, 398.

Βιβλιογραφία

Εγκυκλοπαίδειες

Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft, Einundzwanzigster Halbband, Katoikoi – Komödie, Stuttgart, 1921

L. Preller, Griechische Mythologie, Zweiter Band, Die Heroen (Die Griechische Heldensage), Vierte Auflage, Erneuert von C. Robert, Erstes Buch, Landschaftliche Sagen, Berlin, 1920

The Concise Encyclopedia of Islam, C. Glassé, San Fransisco, 1817

The Encyclopedia of Islam, New Edition, E. van Donzel, B. Lewis, Ch. Pellat (eds.), Volume IV, Iran – Kha, Brill, Leiden, 1978

Λεξικά

H. G. Liddell, R. Scott, H. S. Jones, A Greek-English Lexicon, 9th ed., Oxford, 1996

R. Renehan, Greek Lexicographical Notes, A Critical Supplement to the Greek-English Lexicon of Liddell-Scott-Jones, Hypomnemata, 45, Göttingen, 1975

F. Montanari, Σύγχρονο Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας, Αθήνα, 2016

Ί. Σιδέρης, Λεξικόν Λατινοελληνικόν, Έκδοσις Νεωτάτη, Άθηναι, 1964

Lexikon für Theologie und Kirche, Zweiter Band, Bartholomäus bis Colonna, Freiburg im Breisgau, 1931

Lexikon für Theologie und Kirche, Vierter Band, Filippini bis Heviter, Freiburg im Breisgau, 1932

Reallexikon für Antike und Christentum, Band VIII: Fluchtafel (Defixion) – Gebet I, Stuttgart, 1972

Kötting, B., Fuß, RAC Bd. 8 (1972), 722-743

Reallexikon für Antike und Christentum, Band XXVII: Pelagius – Porträt, Stuttgart, 2016

W. H. Roscher, Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie, Fünfter Band, T, Teubner, Leipzig, 1916-1924

Lexicographi Graeci, Suidae Lexicon, edidit A. Adler, Pars II, Δ – Θ, Teubner, Stuttgart, 1967

The British Academy, A Lexicon of Greek Personal Names, Volume IIIB, Central Greece, From the Megarid to Thessaly, P. M. Fraser & E. Matthews (eds.), Oxford, 2000

L. Bricault & E. Dionysopoulou, *Myrionymi*, Épithètes et épiclèses grecques et latines de la tétrade isiaque, Toulouse, 2016

The Princeton Dictionary of Buddhism, R. E. Buswell Jr. & D. S. Lopez Jr., Princeton University Press, Princeton – Oxford, 2014

Dictionary of Buddhist Iconography, Vol. 4, Dhyāna-pāramitā - Gzuñs.las.byuñ.bañi lha.mo Nor.rgyun.ma, L. Chandra, International Academy of Indian Culture and Aditya Prakashan, New Delhi, 2002

Άρθρα, Μονογραφίες, Συλλογικοί Τόμοι

- Beck, 2007:** M. Beck, The Story of Damon and the Ideology of Euergetism in the “Lives of Cimon and Lucullus”, *Hermathema*, 182, *Philosophia and Philologia: Plutarch on Oral and Written Language*, 53-69
- >>, 2014:** >> (ed.), *A Companion to Plutarch*, Blackwell, Malden-Oxford
- Blamire, 1970:** A. Blamire, Pausanias and Persia, *GRBS*, 11, 4, 295-305
- >>, 1989:** >>, *Plutarch, Life of Kimon*, with translation and commentary, Bulletin Supplement 56, Institute of Classical Studies, University of London
- Bowersock, 1965:** G. W. Bowersock, The Personality of Thucydides, *The Antioch Review*, 25, 1, 135-146
- Burn, 1962:** A. R. Burn, *Persia and the Greeks*, The Defense of the West, c. 546-478 B. C., St. Martin’s Press, New York
- Carawan, 1987:** E. M. Carawan, «Eisangelia» and «Euthyna»: the Trials of Miltiades, Themistocles and Cimon, *GRBS*, 28, 2, 167-208
- Carrillo Rodríguez, 2019:** M. Carrillo Rodríguez, Enterrando a los Héroes Griegos: Funerales Heroicos en las Vidas Griegas de Plutarco, *Ploutarchos, n. s.*, 16, 15-32
- Christodoulou, 2011a:** P. Christodoulou, Les reliefs votifs du sanctuaire d’ Isis à Dion, στο *Bibliotheca Isiaca*, II, L. Bricault & R. Veymiers (ed.), Ausonius, Bordeaux, 11-22

- >>, 2011b:** >>, Προτομή Σάραπι σε φτερωτό πόδι, στο *Νάματα*, Τιμητικός Τόμος για τον καθηγητή Δ. Παντερμαλή, Θεσσαλονίκη, 365-372
- >>, 2011c:** >>, *Priester der ägyptischen Götter in Makedonien* (3. Jh. v. Chr. – 3. Jh. n. Chr.), *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung*, 124, 2009, Darmstadt/Mainz
- Connor, 1963:** W. R. Connor, Theopompos' Treatment of Cimon, *GRBS*, 4, 2, 107-114
- >>, 1967:** >>, Two Notes on Cimon, *TAPA*, 98, 67-75
- >>, 1968** >>, *Theopompus and 5th Century Athens*, The Center of Hellenic Studies, Washington, D.C., Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts
- >>, 1992:** >>, *The New Politicians of 5th Century Athens*, Hackett Publishing Company, Indianapolis, Cambridge
- Davies, 1971:** J. K. Davies, *Athenian Propertied Families, 600 – 300 B. C.*, Clarendon Press, Oxford
- Dover, 1989:** K. J. Dover, *Greek Homosexuality*, 2nd ed., Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts
- Dow & Upson, 1944:** S. Dow & F. S. Upson, The Foot of Sarapis, *Hesperia*, 13, 1, 58-77
- Duff, 1996:** T. E. Duff, Plutarchan Synkrisis: Comparisons and Contradictions, *Collection D'Etudes Classiques*, 11, *Rhetorical Theory and Praxis in Plutarch*, Acta of the IVth

International Congress of the International Plutarchs Society,
Leuven, L. van der Stockt (ed.), Editions Peeters, Société des
Etudes Classiques, Louvain, Namur, 2000, 141-161

- >>, 2001:** The prologue to the “Lives of Perikles and Fabius” (Per. 1-2), *Estudios sobre Plutarco: Misticismo y religiones mistericas en la obra de Plutarco*, Ediciones Clasicas, Madrid, Spain, A. P. Jimenez-F. C. Bordoy (eds.), 351-364
- >>, 2002:** Plutarch’s Lives: *Exploring Virtue and Vice*, 2nd ed., Oxford University Press, UK
- >>, 2008:** How Lives Begin, *The unity of Plutarch's work: Moralia themes in the Lives, features of the Lives in the Moralia*. A. Nikolaidis (ed.), de Gruyter, Berlin, 187-207
- >>, 2011a:** Plutarch’s Lives and the Critical Leader, *Virtues for the People*, Aspects of Plutarchan Ethics, G. Roskam & L. Van der Stockt (eds.), Leuven University Press, 59-82
- >>, 2011b:** The Structure of the Plutarchan Book, *Classical Antiquity*, 30, 2, University of California Press, 213-278
- Edwards, 2010:** J. Edwards, Plutarch and the death of Pyrrhus: disambiguating the conflicting accounts, *Scholια n.s.*, 20, 112-131
- Flacelière, 1960:** R. Flacière, *L’amour en Grèce*, Hachette, Paris
- Fuscagni, 1999:** *Vite Parallele, Plutarco, Cimone*, introduzione, traduzione e note di S. Fuscagni, *Lucullo*, introduzione e note di B. Scardigli, traduzione di B. Mugelli, con contribute di B. Scardigli e M. Manfredini, Biblioteca Universale Rizzoli,

Milano, prima edizione 1989, quadra edizione 1999

- Fraser, 2020:** R. Fraser, *After Ancient Biography*, Modern Types and Classical Archetypes, Palgrave Studies in Life Writing, Palgrave Macmillan, Switzerland
- Freeman, 1938:** K. Freeman, Portrait of a Millionaire—Callias, son of Hipponicus, *Greece and Rome*, 8, 22, 20-35
- Gasparini, 2022:** V. Gasparini, La mémoire dans la peau, Les vestigia entre identité du « je » et pratiques religieuses collectives dans les provinces romaines d’Afrique du Nord, *Pratiques religieuses, mémoire et identités dans le monde gréco-romain*, Actes du colloque tenu à Poitiers du 9 au 11 mai 2019, D. Ackermann, Y. Lafond, A. Vincent (dir.), Presses universitaires de Rennes, 147-182
- Geiger, 1985:** J. Geiger, Cornelius Nepos and Ancient Political Biography, *Historia*, Einzelschriften, 47, Franz Steiner Verlag Wiesbaden, Stuttgart
- Gómez Cardó, 2007:** P. Gómez Cardó, “Laconismo” como Virtud en las Atenas del S. V. a.C.: A propósito de la Vida de Cimón de Plutarco, *Myrtia*, 22, 69-81
- Gomme, 1945:** A. W. Gomme, *A Historical Commentary of Thucydides*, Vol. I, Book I, Clarendon Press, Oxford
- >>, 1956:** >>, >>, Vol. III, Books IV-V24
- Gomme, Andrewes, Dover, 1970:** A. W. Gomme, A. Andrewes, K. J. Dover, *A Historical Commentary on Thucydides*, Vol. IV, Books V25-VII, Clarendon Press, Oxford

- >>, 1981: >>, >>, Vol. V, Book VIII
- Goušchin, 2019:** V. Goušchin, Plutarch on Cimon, Athenian Expeditions and Ephialtes' Reform (Plut. Cim. 14-17), *GRBS*, 59, 38-56
- Habicht, 1986:** C. Habicht, Pausanias und seine «Beschreibung Griechenlands», Beck, München
- Harrison, 1968:** A. R. W. Harrison, *The Law of Athens*, Vol. 1, the Family and Property, Clarendon Press, Oxford
- Hatzopoulos, 1994:** M. Hatzopoulos, *Cultes et Rites de Passage en Macedoine*, Μελετήματα, 19, Athenes
- Helmbold & O'Neil, 1959:** W. C. Helmbold & E. N. O'Neil, *Plutarch's Quotations*, Johns Hopkins University
- Hernández de la Fuente, 2008:** D. Hernández de la Fuente, Cimón y el Cadáver de Teseo, Mito y Manipulación Política en la Democracia Ateniense, *Tiranía: Aproximaciones a una Figura del Poder*, Dykinson, G. M. Cappelli & A. Gómez Ramos (eds.), 122-138
- Hernández de la Fuente & García, 2012:** D. Hernández de la Fuente-Ó. Martínez García, Ideología, retórica y dialectalismo en las “vidas paralelas” de Plutarco: una nota sobre “Pirro”, 26, 11 y “Cimón” 14, 3-17, 2, *Revista de Estudios Sociales*, 44, 28-35
- Hornblower, 1991:** S. Hornblower, *A Commentary on Thucydides*, Vol. I, Books I-III, Oxford, Clarendon Press
- >>, 1996: >>, Vol. II, Books IV-V.24

- Huxley, 1968:** G. Huxley, On Fragments of Three Historians, *GRBS*, 9, 3, 309-320
- >>, 1974:** >>, Aristotle's Interest in Biography, *GRBS*, 15, 2, 203-213
- Iglesias-Zoido, 2012:** J. C. Iglesias-Zoido, Thucydides in the School Rhetoric of the Imperial Period, *GRBS*, 52, 3, 393-420
- Jacoby, 1945:** F. Jacoby, Some Athenian Epigrams from the Persian Wars, *Hesperia*, 14, 3, 157-211
- Jameson 1962:** M. H. Jameson, A Revised Text of the Decree of Themistokles from Troizen, *Hesperia*, 31, 3, 310-315
- Johansson, 2004:** M. Johansson, Plutarch, Aelius Aristides, and the Inscription from Troizen, *RhM*, 147, 343–354
- Jones, 1971:** C. P. Jones, *Plutarch and Rome*, Oxford, Clarendon Press
- Karunaratne, 1976:** T. B. Karunaratne, The Significance of the Signs and Symbols on the Footprints of the Buddha, *Journal of the Sri Lanka Branch of the Royal Asiatic Society*, New Series, 20, 47-60
- Keaveney, 1992:** A. Keaveney, *Lucullus: a Life*, Routledge, London, New York
- Kennedy, 2018:** S. Kennedy, A Classic Dethroned: the Decline and Fall of Thucydides in Middle Byzantium, *GRBS*, 58, 4, 607-635
- Kennell, 2013:** N. Kennell, Age-class societies in ancient Greece, *Ancient Society*, 43, 1-73

- Kenney & Clausen, 1982:** E. J. Kenney & W. V. Clausen (eds.), *The Cambridge History of Classical Literature*, Vol. 2, Latin Literature, Cambridge University Press
- Keith Dix, 2000:** T. Keith Dix, The Library of Lucullus, *Athenaeum*, 88, 2, Università di Pavia, 441-464
- Koeppen, 1857:** C. W. Koeppen, *Die Religion des Buddha*, Erster Band, Die Religion des Buddha und ihre Entstehung, Berlin
- Kranz, 1949:** W. Kranz, *Geschichte der Griechischen Literatur*, Dieterichsche Verlagsbuchhandlung, Leipzig
- Lang, 1967:** M. L. Lang, Two Notes on Ithome, *GRBS*, 8, 4, 267-273
- Lateiner, 2005:** D. Lateiner, Signifying Names and Other Ominous Accidental Utterances in Classical Historiography, *GRBS*, 45, 35-37
- Lendon, 1994:** J. E. Lendon, Thucydides and the “Constitution” of the Peloponnesian League, *GRBS*, 35, 159-177
- >>, 2007:** >>, Athens and Sparta and the Coming of the Peloponnesian War, στο L. G. Samons (ed.), *Cambridge Companion to the Age of Pericles*, Cambridge University Press, New York, 258-281
- Lobur, 2021:** J. A. Lobur, *Cornelius Nepos, a Study in the Evidence and Influence*, University of Michigan Press, USA
- Luginbill, 2016:** R. D. Luginbill, Cimon and athenian aid to Sparta: one expedition or two?, *RhM*, 159, 2, 135-155

- Luke, 2010:** T. S. Luke, A Healing Touch for Empire: Vespasian's Wonders in domitianic Rome, *Greece and Rome*, 57, 1, 77-106
- Ma, 1994:** J. Ma, Black Hunter Variations, *Proceedings of the Cambridge Philological Society*, 40, 49-80
- Maitland, 1996:** J. Maitland, "Marcellinus" Life of Thucydides: Criticism and Criteria in the Biographical Tradition, *CQ*, 46, 2, 538-558
- Marincola, 2012:** J. Marincola, The Fairest Victor: Plutarch, Aristides and the Persian Wars, *Histos*, 6, 91-113
- Meyer, 1899:** E. Meyer, *Forschungen zur Alten Geschichte*, Zweiter Band, Zur Geschichte des fünften Jahrhunderts v. Chr., Max Niemeyer, Halle
- Missiou, 1992:** A. Missiou, *The Subversive Oratory of Andocides*, Politics, ideology and decision-making in democratic Athens, Cambridge University Press
- Momigliano, 1993:** A. Momigliano, *The Development of Greek Biography*, Expanded Edition, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England
- Νούτσος, 1981:** Π. Χ. Νούτσος, Ιωάννης ο Καρπάθιος, Πυθαγορισμός και Χριστιανικός Ασκητισμός, *Καρπαθιακά Μελέται*, Τόμος Β', Εταιρεία Καρπαθιακών Μελετών, Αθήνα
- Packard, 1873:** L. R. Packard, On Some Points in the Life of Thucydides, *TAPA*, 4, 47-59, Johns Hopkins University Press

- Pelling, 2002:** C. Pelling (ed.), *Plutarch and History*, Eighteen Studies, Classical Press of Wales
- Perrin, 1910:** B. Perrin, *Plutarch's Cimon and Pericles*, Charles Scribner's Sons, New York
- Petrides, 2010:** A. K. Petrides, Aegina, Thucydides son of Melesias and Aristophanes' Acharnians 709: an old crux revisited, *GRBS*, 50, 490-498
- Plant, 2016:** I. Plant, The Life of Thucydides by Marcellinus, *Ancient History*, 46, 117-144
- Podlecki, 2016:** A. Podlecki, Plutarch in Fifth-Century Athens, *Ploutarchos*, n. s., 13, 53-100
- Pownall, 1998:** F. S. Pownall, What makes a war a Sacred War?, *Echos du Monde Classique: Classical views*, 42, 17, 1, 35-55
- Puccio, 2010:** L. Puccio, Pieds et empreintes de pieds dans les cultes isiaques. Pour une meilleure compréhension des documents hispaniques, *Melanges de la Casa de Velazquez*, 40, 137-155
- Raubitschek, 1955a:** A. E. Raubitschek, Menon son of Menekleides, *Hesperia*, 24, 4, 286-289
- >>, 1955b:** >>, Kimons Zurückberufung, *Historia*, 3, 3, 379-380
- >>, 1960:** >>, Theopompus on Thucydides the Son of Melesias, *Phoenix*, 14, 2, 81-95
- Rendina, 2021:** S. Rendina, Pyrrhus' Miraculous Toe, *Phasis*, 24, 98-121

- Rhodes, 1970:** P. J. Rhodes, Thucydides on Pausanias and Themistocles, *Historia*, 19, 4, 387-400
- >>, 1981:** >>, *A Commentary on the Aristotelian Athenaion Politeia*, Clarendon Press, Oxford
- >>, 2000:** >>, Oligarchs in Athens, στο *Alternatives to Athens: Varieties of Political Organization and Community in Ancient Greece*, R. Brock & S. Hodkinson (ed.), 119-136
- Rist, 1964:** J. M. Rist, *Eros and Psyche*, Studies in Plato, Plotinus and Origen, *Phoenix*, Supplementary Vol. VI, University of Toronto Press
- Rodrigues, 2017:** N. S. Rodrigues, Hetairai and Pornai in Plutarch, *La (Inter)Textualidad en Plutarco*, Actas del XII Simposio Internacional de la Sociedad Española de Plutarquistas, Cáceres, 2015, M. Sanz Morales, R. González Delgado, M. Librán Moreno, J. Ureña Bracero (eds.), Universidad de Extremadura, Cáceres-Coimbra
- Ρούσσοις, 1971:** E. N. Ρούσσοις, Μένων, ο μαθητής του Γοργία, *Φιλοσοφία*, 1, Λ. Γ. Μπενάκης – E. N. Ρούσσοις (συντκτ.), Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Φιλοσοφίας της Ακαδημίας Αθηνών, Αθήναι, 229-251
- Russel, 1973:** D. A. Russel, *Plutarch*, Longwood Press, UK
- Salomon, 1998:** R. Salomon, *Indian Epigraphy, A Guide to the Study of Inscriptions in Sanskrit, Prakrit, and the Other Indo-Aryan Languages*, Oxford University Press, New York – Oxford

- Samons, 1998:** L. J. Samons II, Kimon, Kallias and Peace with Persia, *Historia*, 47, 2, 129-140
- Scardigli, 1995:** B. Scardigli (ed.), *Plutarch as Biographer*, Essays on Plutarch's Lives, Clarendon Press, Oxford
- Schmitt-Pantel, 2017:** P. Schmitt-Pantel, Mœurs et normativité: les manières de vivre des hommes politiques athéniens, *Mètis*, 55-66.
- Schöll, 1878:** R. Schöll, Zur Thukydidés-Biographie, *Hermes*, 13, 433-451
- Schubert, 2008:** C. Schubert, Perikles und Thukydidés, Sohn des Melesias: Der Kampf um die politische Vorherrschaft als Ausdruck konkurrierender Konzepte, *Museum Helveticum*, 65, 3, 129-152
- Seaford, 1981:** R. Seaford, Dionysiac Drama and the Dionysiac Mysteries, *CQ*, 31, 2, Oxford University Press, 252-275
- Squarciapino, 1962:** M. F. Squarciapino, *I Culti Orientali ad Ostia*, Brill, Leiden
- Stadter, 2014:** P. A. Stadter, *Plutarch and his Roman readers*, Oxford University Press
- Stem, 2012:** R. Stem, *The Political Biographies of Cornelius Nepos*, University of Michigan Press
- Swain, 1992:** S. C. R. Swain, Plutarch's Characterization of Lucullus, *RhM*, 135, 3/4, 307-316
- Tanner, 1920:** R. H. Tanner, The Ἀρχίλοχοι of Cratinnus and Callias ὁ λακκόπλουτος, *TAPA*, 51, 172-187

- >>, 1923:** >>, Callias ὁ λακκόπλουτος, the husband of Elpinice, *Classical Philology*, 18, 144-151
- Tataki, 1988:** A. Tataki, *Ancient Beroea*, Prosopography and Society, *Μελετήματα*, 8, Athens
- de Temmerman, 2021:** K. de Temmerman (ed.), *The Oxford Handbook of Ancient Biography*, Oxford University Press, UK
- Τζαναβάρη, 1993:** Κ. Τζαναβάρη, Η λατρεία των Αιγυπτίων Θεών στη Βέροια, *Αρχαία Μακεδονία*, Πέμπτο Διεθνές Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη, 1989, Τόμος 3, 1671-1682
- Thompson, 1984:** W. E. Thompson, Andocides and the Peace of Cimon, *Phoenix*, 38, 3, 216-220
- Todd, 1993:** S. C. Todd, *The Shape of Athenian Law*, Clarendon Press, Oxford
- Toepffer, 1894:** J. Toepffer, Die Söhne des Peisistratos, *Hermes*, 29, 463-467
- Tröster, 2008:** M. Tröster, *Themes, Character and Politics in Plutarch's Life of Lucullus*, The Construction of a Roman Aristocrat, *Historia*, Einzelschriften, 201, Franz Steiner Verlag, Stuttgart
- Uxkull-Gyllenband, 1927:** W. Graf Uxkull-Gyllenband, *Plutarch und die Griechische Biographie*, Studien zu plutarchischen Lebensbeschreibungen des V. Jahrhunderts, W. Kohlhammer, Stuttgart
- Vidal-Naquet, 1983:** P. Vidal-Naquet, *Le Chasseur Noir*, Formes de pensées et formes de société dans le monde grec, Édition revue et corrigée, La Découverte/Maspero, Paris

- Waddell, 1895:** L. A. Waddell, *The Buddhism of Tibet, or Lamaism, With its Mystic Cults, Symbolism and Mythology, and its relation to Indian Buddhism*, London
- Wallace, 1964:** R. W. Wallace, Thucydides, *Phoenix*, 18, 4, 251-261
- >>, 1974: >>, Ephialtes and the Areopagos, *GRBS*, 15, 3, 259-269
- Wilamowitz, 1877:** U. von Wilamowitz-Moellendorf, Die Thukydideslegende, *Hermes*, 12, 326-367
- >>, 1894: >>, Der Tragiker Melanthios von Rhodos, *Hermes*, 29, 150-153
- Χρήστου, 1987:** Π. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, Τόμος Α΄, Περίοδος Θεολογικῆς Ἀκμῆς, Δ΄ και Ε΄ αἰῶνες, Πατριαρχικόν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν “Τὸ Βυζάντιον”, Θεσσαλονίκη
- Zaccarini, 2011:** M. Zaccarini, The case of Kimon: the evolution of the meaning of philolaconism in Athens, *Ὅρμος*, 3, 287-304

Αρχαία Κείμενα

Ανδοκίδης

Minor Attic Orators, Vol. I, Antiphon, Andocides, Loeb, 1960

Αριστοτέλης

Aristote. Constitution d'Athènes, Budé, 1930

Αριστοφάνης

Aristophane, Tome III, Les Oiseaux – Lysistrata, Budé, 1963

Cornelius Nepos

Cornelii Nepotis, Vitae cum fragmentis, Teubner, 1985

Cornélius Nepos, Oeuvres, Budé, 1923

Δημοσθένης

Démosthène, Plaidoyers politiques, II, Contre Midias – Contre Aristocrate, Budé, 1959

Démosthène, Plaidoyers politiques, III, Sur les forfaitures de l'Ambassade, Budé, 1956

Διόδωρος

Diodore de Sicile, Bibliothèque Historique, Fragments, Tome I, Livres VI-X, Budé, 2012

Diodore de Sicile, Bibliothèque Historique, Fragments, Tome VI, Livres XI, Budé, 2002

Diodore de Sicile, Bibliothèque Historique, Fragments, Tome VII, Livres XII, Budé, 2002

Διονύσιος

Denys d'Halicarnasse, Opuscules Rhétorique, Tome IV, Thucydide, Seconde Lettre à

Amée, Budé, 2002

ψευδο-Ερμογένης

Corpus Rhetoricum, Anonyme, Préambule à la Rhétorique, Aphthonios, Progymnasmata, pseudo-Hermogène, Progymnasmata, Budé, 2008

Ηρόδοτος

Hérodote, Histoires. Livre IV, Melpomene, Budé, 1945

Hérodote, Histoires. Livre V, Terpsichore, Budé, 1968

Hérodote, Histoires. Livre VI, Erato, Budé, 1992

Hérodote, Histoires. Livre VII, Polymnie, Budé, 1963

Hérodote, Histoires. Livre VIII, Uranie, Budé, 1964

Hérodote, Histoires. Livre IX, Calliopie, Budé, 1968

Αίλιος Θέων

Theon Aelius, Progymnasmata, Budé, 1997

Θουκυδίδης

Thucydides, Historiae, Tomus Prior, Oxonii, 1963

Thucydide, La Guerre du Péloponnèse, Livre I-VIII, Budé, 1953-1972

Scholia in Thucydidem, Teubner, 1927

Ισοκράτης

Isocrates, Vol. I-II, Loeb, 1928-1929

Καικίλιος

Caecilius Calactinus, Fragmenta, Teubner, 1967

Λυκούργος

Lycurgue, Contre Léocrate et Fragments, Budé, 1956

Λυσίας

Lysias, Discours, Tome II, XVI-XXXV et Fragments, Budé, 1962

Όμηρος

Homerus, Ilias, Teubner, 1964-1965

Παυσανίας

Pausanias, Description of Greece, Vol. I, Books I and II, Loeb, 1918

Pausanias, Description of Greece, Vol. II, Books III-V, Loeb, 1926

N. Δ. Παπαχατζής, Παυσανίου, Ελλάδος Περιήγησις, Αθήνα:

Τόμος I, Αττικά, 1974

Τόμος II, Κορινθιακά-Λακωνικά, 1963

Πλάτων

Platonis, Opera, Tomus I, Oxonii, 1961

Platon, Tome IV, 2e Partie, Le Banquet, Budé, 1966

Platon, Tome V, 1re Partie, Ménexène, Euthydème, Budé, 1964

Platon, Tome XI, 2e Partie, Les Lois, Livres III-VI, Budé, 1965

Πλούταρχος

Plutarchus, Vitae Parallelae, I.1, Teubner, 1970

Plutarchus, Vitae Parallelae, II.2, Teubner, 1994

Plutarchi Moralia, Vol. I, Teubner, 1993

Plutarque, Vies, Tome V-VIII, Budé, 1963-1973

Plutarch's Lives, Volume I, Loeb, 1967

Plutarch's Lives, Volume II, Loeb, 1968

Plutarch's Lives, Volume III, Loeb, 1932

Plutarch's Lives, Volume VII, Loeb, 1967

Plutarch's Lives, Volume X, Loeb, 1959

Plutarch's Moralia, Volume III, Loeb, 1961

Plutarch's Moralia, Volume V, Loeb, 1999

Plutarch's Moralia, Volume VI, Loeb, 1939

Plutarch's Moralia, Volume VII, Loeb, 1959

Plutarch's Moralia, Volume XII, Loeb, 1957

Plutarch's Moralia, Volume XV, Loeb, 1969

Caius Suetonius Tranquillus

C. Svetoni Tranquilli, De Vita Caesarum, Divvs Vespasianvs, with an introduction and commentary by A. W. Braithwaite, Oxford Clarendon Press, 1927

Valerius Maximus

Valerii Maximi, Factorum et Dictorum Memorabilium, Libri Novem cum Iulii Paridis et Ianvarii Nepotiani Epitomis, Teubner, 1888

Συλλογές Αποσπασμάτων

T. Bergk, *Poetae Lyrici Graeci*, Lipsiae, 1843

E. Diel, *Anthologia Lyrica Graeca*, Fasc. 1, *Poetae Elegiaci*, Editio Tertia, Teubner, 1949

H. Diels & W. Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Zweiter Band, Weidmannsche Verlagsbuchhandlung, 1959

B. Gentili & C. Prato, *Poetae Elegiaci*, *Testimonia et Fragmenta*, de Gruyter, 2008

F. Jacoby, *Die Fragmente der Griechischen Historiker*:

Zweiter Teil, *Zeitgeschichte A*, *Universalgeschichte und Hellenika*, 64-105, Brill, Leiden, 1986

Zweiter Teil, *Zeitgeschichte B*, *Spezialgeschichten, Autobiographien und Memoiren*, 106-261, Brill, Leiden, 1997

Dritter Teil, *Geschichte von Staedten und Voelkern, Horographie und Ethnographie*, B, *Autoren ueber einzelne Staedte (Laender)*, 297–607, Brill, Leiden, 1954

Dritter Teil, *Geschichte von Staedten und Voelkern, Horographie und Ethnographie*, B, *Supplement b, A Commentary on the Ancient Historians of Athens*, 323a-334, Vol. II, Brill, Leiden, 1954

R. Kassel & C. Austin, *Poetae Comici Graeci*, Vol. V, *Damoxenus-Magnes*, de Gruyter, Berolini & Novi Eboraci, 1986

A. Nauck, *Tragicorum Graecorum Fragmenta*, Supplementum, Georg Olms Verlagsbuchhandlung, Hildesheim, 1964

Philosophia Antiqua, A Series of Monographs on Ancient Philosophy, W. J. Verdenius & J. H. Waszink (eds.), Vol. V, *Panaetii Rhodii Fragmenta*, M. van Straaten, Brill, Leiden, 1952